

איליון מספר 1, 5 דצמבר 2002

הבחירות לכנסת ה-16 בקרב האזרחים הערבים בישראל

עורך: ד"ר אלי רכס

תוכן העניינים

א.	דבר העורך.....	2
ב.	עמדות.....	2
	1. ד"ר אלי רכס : לשאלת השתתפות הערבים בבחירות.....	2
	2. גילוי דעת מטעם שוקי חיטיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל.....	3
	3. ד"ר שרה אוסצקי-לזר : מגמות בהצבעת האזרחים הערבים לקראת בחירות ינואר 2003.....	4
ג.	סקרי דעת קהל.....	7
	1. התייחסות עיתון התנועה האסלאמית לממצאי סקרי דעת קהל.....	7
	2. סקר מכון "מותגים".....	8
ד.	לקט מן העיתונות.....	9
	1. הערכות כלליות.....	9
	2. שאלת החרמת הבחירות.....	9
	3. רשימה ערבית משותפת.....	10
	4. התנועה האסלאמית.....	11
	5. חד"ש.....	11
	6. מד"ע.....	12
	7. בלי"ד.....	12
	8. אל-אצלאח - מפלגה חדשה.....	12
	9. מפלגות ציוניות.....	13
	10. מעורבות הרשות הפלסטינית בבחירות.....	14
	11. שונות.....	14
ה.	נתוני רקע.....	15
	1. הצבעת הערבים בבחירות לכנסת מאז קום המדינה.....	15
	2. תוצאות ההצבעה למפלגות העיקריות בבחירות לכנסת ה-15 (1999).....	15
	3. הצבעת הערבים : השוואה בין שלוש מערכות הבחירות הקודמות.....	15

א. דבר העורך

אנו שמחים להעביר לעיונכם את הגיליון הראשון של "עדכן בחירות 2003" העוסק בבחירות לכנסת ה-16 בקרב האזרחים הערבים בישראל. זהו כלי עזר המכיל ריכוז של מידע עדכני על הפעילות הפוליטית והתכונה לקראת הבחירות בקרב הציבור הערבי.

העדכן מושתת על החומר הנצבר במאגר המידע של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל, הפועלת בשיתוף עם קרן קונרד אדנאור. חלקו האחד כולל מאמרי עמדה, שרובם נכתבו במיוחד למען פרסום זה. חלק אחר מציג ממצאי סקרי דעת קהל וחלק נוסף מביא לקט מן העיתונות, תוך שימת דגש על ידיעות וכתבות מהעיתונות הערבית. לבסוף כולל הפרסום נתוני רקע על דפוסי ההצבעה של הציבור הערבי בעבר.

בכוונתנו להוציא לאור עוד מספר גיליונות עד הבחירות ולאחריהן. מאמרי העמדה משקפים את דעת כותביהם בלבד.

לתגובות ניתן לפנות אל:

- אתר מרכז משה דיין באינטרנט: www.dayan.org
- התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל: אריק רודניצקי
טלפון 03-6409991 / פקס 03-6406046
- ד"ר אלי רכס: relie@post.tau.ac.il
e-rekhess@northwestern.edu

ב. עמדות

1. ד"ר אלי רכס: לשאלת השתתפות הערבים בבחירות

בשנים שחלפו מאז הבחירות לכנסת ה-15 התדרדרו היחסים בין יהודים לערבים בישראל לשפל חסר תקדים. הבחירות הנוכחיות עומדות בצל אירועי הדמים של אוקטובר 2000. אחת התגובות של הציבור הערבי לשסע שנפער בעקבות המהומות בגליל ניתנה בפברואר 2001, שעה שמרבית הבוחרים הערביים, בעצת מנהיגיהם, החרימו את הבחירות לראשות הממשלה. רק 18% מבעלי זכות ההצבעה הגיעו לקלפיות, שיעור נמוך שעמד בניגוד מובהק לאחוזי השתתפות גבוהים בעבר.

השאלה המרכזית המנסרת בחלל האוויר כיום, היא האם התפנית החדה שהתחוללה בבחירות 2001 תחזור על עצמה. הסקרים מצביעים על שיעור ירידה מסוים בהיקף ההצבעה. חברי הכנסת הערביים מפגינים ביטחון עצמי ומאמינים כי דפוסי העבר יישמרו. אם אכן יחזרו הבוחרים הערביים אל הקלפיות בהמוניהם יעיד הדבר על דבקותם בפוליטיקה הפרלמנטרית המסורתית, על אמונתם בכנסת כמסגרת מאבק לגיטימית, ועל האמון שהם רוחשים לנציגי המפלגות המתחרות במגזר הערבי.

יש מקום, יחד עם זאת, לבחון באורח ביקורתי יותר את השלכות ההתפתחויות מאז 1999 על דפוסי ההצבעה של הציבור הערבי. משבר האמון בין המדינה לאזרחים הערבים לא קהה. נהפוך הוא; הוא מעמיק והולך. המשך ההתעלמות הממשלתית וחוסר הטיפול במכלול הבעיות המעיקות על האוכלוסייה הערבית החל במצוקת הקרקע, דרך היעדר תשתיות וכלה בחוסר תיעוש וקיפאון כלכלי - כל אלה מהווים קרקע פורייה לניכור מצטבר. כאמור, מעל מרחף צילם של 13 הרוגי אוקטובר 2000. תחת השפעת האינתיפאדה המתמשכת בשטחים וגידול במספר האזרחים הערבים המעורבים בפעילות עוינת, גברו ביטויי השנאה והגזענות מצד הציבור היהודי כלפי הערבים. אווירה שלילית זאת של הדרה והזנחה, תסכול ומרירות, תרמה רבות (לצד גורמים אחרים) להחלטה שלא להצביע ב-2001, וייתכן שתבוא לידי ביטוי גם בבחירות הקרבות.

שיקול נוסף שישפיע על ההכרעה אם להשתתף בבחירות או לא הוא היחס כלפי חברי הכנסת הערביים. בשנים האחרונות גברה אכזבתו של הציבור הערבי מהנהגתו הפרלמנטרית. הנתונים בסקר גבעת חביבה (ראה להלן) מצביעים על כך בבירור. הגידול במספר חברי הכנסת הערביים עמד ביחס הפוך ליכולתם לחולל שינוי של ממש במצבה של האוכלוסייה הערבית ולהביא מרפא

לחולליה. הם מעולם לא שותפו בקואליציה ממשלתית ולא הצליחו לנתב את כוחם הפרלמנטרי לעמדת מינוף פוליטי. הפוליטיקה הערבית הפרלמנטרית נקלעה למצב של שוליות והדרה.

נוכח מציאות זאת התפתחה בציבור הערבי בהדרגה תזה חלופית הגורסת כי אין לערבים מה לחפש בכנסת ישראל וכי, לעומת זאת, עליהם לשקוד על פיתוח מוסדות ייצוגיים משלהם. כך התעצמה הקריאה לפתח ערוצים חלופיים, חוץ-פרלמנטריים לכנסת, ועלתה הדרישה לפרלמנט ערבי נפרד. כך, למשל, גרס אסעד גאנס, כי אם יימנעו בוחרים רבים בבחירות הבאות, תידון האפשרות של "בחירת גוף פוליטי ערבי-פלסטיני שייבחר בבחירות ארציות ויהיה מעין מנהיגות לאומית לפלסטינים בישראל" (הארץ, 12.2.01). גם "בני הכפר" טענו שיש לנצל את ההתעוררות הלאומית כדי "להרכיב פרלמנט ערבי, אשר יארגן את המונינו מבחינה לאומית, יקבע את מהות הקשר עם הממסד הישראלי וישמש כלי מאבק שיחצוץ בפני היסחפות המונינו אל מאבק במסגרת הכנסת בלבד" (כל אל-ערב, 9.2.01).

תומכי הרעיון של מוסדות ייצוגיים, וביניהם בל"ד, מדגישים כי אין לראות בכך כיוון בדלני, אולם מתנגדיהם, בעיקר נציגי מק"י / חד"ש שוללים את הקו של הסתגרות לאומית המשרתת לדבריהם את הימין הקיצוני ומספקת אמתלה לשלטונות להמשיך באפליה ובקיפוח.

תנועה פוליטית נוספת, אשר הצעידה את רעיון המוסדות העצמאיים כברת דרך קדימה, היא התנועה האסלאמית. הפלג הדוגמטי בראשות שיח' ראיד צלאח הביע מאז ומתמיד התנגדות נמרצת להשתתפות בכנסת על יסוד טיעון דוקטרינאלי שלא תיתכן השתתפות אסלאמית במסגרת היונקת את הלגיטימציה שלה מריבונות העם היהודי.

ישנן, אפוא, מספר שאלות פתוחות הנוגעות להשתתפות הערבים בבחירות הקרבות. ראשית, נוכח המשך הקיטוב ביחסי יהודים-ערבי והניכור כלפי הממסד יקשה על המפלגות הציוניות להבטיח שיעור הצבעה גבוה. הליכוד אינו נוהג כמפלגת פטרונג' שבשלטון וממילא אחיזתו בקרב הערבים רופפת. מפלגת העבודה ייתכן ותתחזק עם בחירתו של עמרם מצנע כיו"ר, אך יש לזכור כי עליה להיחלץ מנקודת שפל חסרת תקדים אליה התדרדרה בבחירות 1999. שנית, הבחירות הקרבות יהיו מבחן כוח לתנועה האסלאמית. יש סימנים כי הפלג הדוגמטי מכה שורשים בקרב הערבים בישראל והשאלה היא האם יטיל את מלוא כובד משקלו כדי להביא להחרמת הבחירות ומה תהיה מידת ההיענות. שלישית, תלויה ועומדת מידת יציבותה של המערכת הפוליטית הערבית "הוותיקה" בדפוסיה המסורתיים. האם יבשרו בחירות אלה את קריסתה של הפוליטיקה הפרלמנטרית ואת עלייתו של הדגם הבדלני החלופי, עם או בלי תקופת ביניים של כאוס פוליטי? אם אכן כך יקרה, תהיה לכך השפעה מרחיקת לכת על מעמדו של המיעוט הערבי במדינת ישראל, ועל עתיד יחסיו עם הרוב היהודי.

ולבסוף, מעניין יהיה במיוחד לעקוב אחר אותם חברי כנסת ערביים שב-2001 עשו את כל שבכוחם כדי להניא את הבוחרים מלהשתתף בבחירות לראשות הממשלה - שכזכור לא נגעו לכיסאם האישי - ולבחון כיצד אותם פוליטיקאים מתפתלים היום כדי לשכנע את הציבור הערבי לפעול במהופך וליטול חלק בבחירות 2003 - בהן הם אלה העומדים למבחן.

2. גילוי דעת מטעם שוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל

27.11.02

הבחירות לכנסת ה-16 תתקיימנה בתאריך 28.1.03, בצל התגברות הדיכוי והתוקפנות כלפי עמנו הפלסטיני בשטחים הכבושים, ובצל התגברות תופעות הגזענות והאיבה כלפי הציבור הערבי והנהגתו בישראל.

הימין הקיצוני הדוגל בטרנספר, העומד בראש הפירמידה הפוליטית בארץ, מנסה להוציא את הציבור הערבי ממעגל ההשפעה הפוליטית על-ידי מסע הסתה מתוכנן נגד חברי הכנסת הערבים, באמצעות חקיקת חוקים גזעניים, מנוגדים לדמוקרטיה ורק מעצם נוכחותנו בארץ הזו.

הציבור הערבי נושא באחריות לאומית להשתתף ולפעול ברצינות כדי למנוע את הגעתה של ממשלה ימנית קיצונית שתמשיך את מדיניות הדיכוי והכיבוש, ותמשיך את מדיניות האפליה נגד הציבור הערבי שלנו.

מכאן, שומה עלינו בבחירות אלה להשמיע את קולנו באופן ברור לגבי כל הבעיות הגורליות העומדות על הפרק, ובמיוחד אלה הנוגעות לעתידנו, וגם לעתידם של שני העמים. זאת באמצעות

עדכן בחירות 2003, טלפון מס' 1

השתתפותנו הפעילה בבחירות הקרובות, במטרה להביא למספר גדול ככל שניתן של חברי כנסת שיפעלו באופן ברור למען הבעיות הלאומיות והאזרחיות שלנו, ובאמצעות הימנעות מהצבעה למפלגות ציוניות המתנכרות לזכויותינו הלאומיות והאזרחיות, והמתייצבות נגד השלום הצודק המבוסס על הקמת מדינה פלסטינית שבירתה ירושלים. בכך נגביר את משקלנו ואת השפעתנו הפוליטית הקולקטיבית.

מתוך אחריות זו, ומתוך האמון שאני רוחש להנהגת המפלגות הפעילות בקרב הציבור הערבי, אני פונה בזאת לגורמים, למפלגות ולתנועות הפוליטיות לשקוד על פיתוח הכלים הדרושים והצעדים המעשיים על-מנת למנוע את בזבוז הקול הערבי, וזאת מבלי לפגוע בעקרונות הדמוקרטיה והפלורליזם הפוליטי.

על בסיס קריאה זו, אעשה כל שביכולתי למען הגשמת מטרות אלה, שיבטיחו כי הקול הערבי יהיה אפקטיבי, ולמען העלאת השפעתו ונוכחותו הפוליטית.

בכבוד רב,

שוקי ח'טיב

יו"ר ועדת המעקב העליונה

של האוכלוסייה הערבית בישראל

3. ד"ר שרה אוסצקי-לזר*: מגמות בהצבעת האזרחים הערבים לקראת בחירות ינואר 2003

במלאת שנתיים לאירועי אוקטובר 2000 בתוך הקו הירוק יום המרכז היהודי-ערבי לשלום בגבעת חביבה סדרת סקרים בקרב מדגם מייצג מקרב האזרחים הערבים בישראל, כדי לבדוק את עמדותיהם בנושאים פוליטיים, לאומיים ואזרחיים. בין השאר נשאלו הנסקרים על כוונותיהם להצביע או לא להצביע בבחירות. הסקרים נערכו על ידי מכון "יאפא" בנצרת, בהנהלת עאס אטרש.

בסקר שנערך בספטמבר 2002 רק באזור המשולש, ועוד לפני שנודע על הקדמת הבחירות, ענו 46.6% מהנשאלים כי בכוונתם להצביע, 29.1% ענו בשלילה ו- 24.4% טרם החליטו.

שאלה דומה שהופנתה למדגם מייצג ארצי של כלל האוכלוסייה הערבית חודש לאחר מכן העלתה ממצאים דומים של המתכוונים להצביע, ואחוז גבוה יותר של נמנעים: 47.8%, 37.7% ו- 14.4% בהתאמה.

מייד לאחר שהוכרו על הקדמת הבחירות ונקבע מועדן ל-28 בינואר 2003, חזרנו ושאלנו על הכוונה להצביע, והפעם התבקשו הנשאלים להשיב גם למי יצביעו.

סקר זה נערך ב- 8-9 בנובמבר, בקרב מדגם מייצג של 756 נשאלים ערבים.

להלן עיקרי הממצאים שעלו מן הסקר:

רק כמחצית (54.6%) מהאזרחים הערבים כבר החליטו שישתתפו בבחירות, 30% הצהירו שלא ישתתפו ו- 15.4% טרם החליטו.

מבין אלה שהחליטו לבחור, 5.4% טרם החליטו למי, 2.2% יטילו פתק לבן ועוד 4% סרבו לגלות את כוונותיהם.

להלן התפלגות ההצבעה של שאר הנשאלים:

ההצבעה למפלגות הערביות יורדת בדרך כלל ועומדת על כ- 60%, לעומת כ- 70% בבחירות 1999:

רע"ם יורדת בצורה משמעותית, ומאבדת כמחצית מכוחה - 17.6% לעומת 30% ב-1999.

חד"ש מקבלת 16% לפי הסקר, ירידה מ- 21% ב-1999.

בל"ד (בשאררה), שרץ בבחירות הקודמות עם טיבי ויחד קיבלו 16.8%, תקבל לפי הסקר 11.9%.

* הכותבת היא מנהלת המכון לחקר השלום, ומנהלת שותפה של המרכז היהודי-ערבי לשלום, בגבעת חביבה.

התנועה לשינוי בראשות אחמד טיבי מקבלת לפי הסקר 11.5%. שתייהן מגדילות את כוחן. אם ירוצו יחד, יקבלו למעלה מ- 23% ויוכלו להיות המפלגה המובילה, אך נראה שהדבר לא יקרה. המפלגה הערבית הלאומית (מוחמד כנעאן שפרש מרע"ם) מקבלת רק 2.5%.

מההצבעה למפלגות היהודיות עולה:

מפלגת העבודה עולה ל 12.6% ומגדילה את כוחה לעומת בחירות 1999 (אז קיבלה 7.4%), ככל הנראה בשל החזרה לשיטת ההצבעה בפתק אחד. הסקר נערך לפני בחירתו של עמרם מצנע ליו"ר המפלגה, בחירה שנראה כי תגדיל עוד את תמיכת הערבים בעבודה.

מרץ עולה ל- 8.3% לעומת 5% שקיבלה ב-1999 (טרם נקבע מי המועמד הערבי ברשימתה).

הליכוד, כמפלגת שלטון, עולה מ- 3.8% ל- 6.8%.

המפלגות היהודיות מקבלות יחד כ-30%.

הערכת ההנהגה הערבית

הסקר ביקש לבדוק את מידת שביעות הרצון של האזרחים הערבים מתפקוד הנהגתם ומוסדותיהם המייצגים. רוב הנשאלים, 42.4%, נתנו "בינוני" כציון כללי לתפקוד ההנהגה. למעלה מ- 20% אמרו כי הוא טוב או מצוין ואילו 37% הגדירוהו כרע או רע מאוד.

לשאלה הממוקדת על חברי הכנסת הערבים השיבו 47.5% כי הם מטפלים בענייני האוכלוסייה הערבית במידה "בינונית", 32% אמרו כי הם אינם עושים זאת וקצת יותר מ- 20% בטוחים כי חברי הכנסת אכן מטפלים היטב בעניינם.

חברי הכנסת הערבים גם נתפסים על ידי כרבע מהאזרחים הערבים כ"גוף המבטא ביותר את האינטרסים שלהם במדינת ישראל". הממשלה זוכה ל-11.3% ואילו ועדת המעקב העליונה רק 7.7%. אולם הנתון המעניין בשאלה זו מצביע על כך כי 33.4% מן הנשאלים סבורים שאף אחד מן הגופים הפוליטיים אינו מבטא את האינטרסים שלהם - לא הממשלה, לא הכנסת, לא העמותות ולא ועדת המעקב. תשובה זו מראה על אי שביעות רצון של האזרחים מן המוסדות המייצגים, הן ברמת המדינה והן ברמת הקהילה הערבית.

בהקשר זה מעניינת תמיכתם הגדולה של הנשאלים בהקמת גוף ייצוגי נבחר לכלל האוכלוסייה הערבית בישראל. 73.5% ענו כן, 19.7% - לא ול-6.8% אין דעה בנושא. יש להדגיש כי חלקים מהציבור הערבי אינם מיוצגים בוועדת המעקב כמו אוכלוסיית הדרוזים והאפוזיציות במועצות המקומיות ובעיריות.

תוצאות הסקר מצביעות להערכתנו על מגמה נמשכת של אבדן אמון במערכת הדמוקרטית הישראלית ותחושה שאין ביכולת הערבים להשפיע עליה. כמו כן מושפעת התנהגות פוליטית זו מאי שביעות רצון מתפקודם של חברי הכנסת הערבים ומן המוסדות המייצגים את האוכלוסייה.

מגמה זו של אכזבה מדרך הפעולה הדמוקרטית ואדישות כלפי הבחירות עלולה להביא, לדעתנו, להתרחקות נוספת של האזרחים הערבים מן המערכת הישראלית ולמגמה של ניכור ובדלנות.

הקריאה המאורגנת להחרמת הבחירות לראשות הממשלה שנערכו בפרברואר 2001, חוזרת עתה כבומרנג אל המפלגות הערביות, וכבר החל ויכוח פומבי האם יש להחרים גם את הבחירות הבאות. כמו כן לא ברור האם כל בעלי זכות הבחירה אכן הפנימו את החזרה לשיטת הבחירות הישנה ואת משמעויותיה לגבי דפוס ההצבעה הרצוי מבחינתם.

בשלב זה עדיין נערכות שיחות בין המפלגות השונות על מיזוגים, הליכה משותפת והסכמי עודפים, כך שהתמונה יכולה להשתנות עד לבחירות.

להלן התשובות המפורטות לשאלון:

1. האם תשתתף בבחירות לכנסת אשר יתקיימו בחודש ינואר 2003 :

תשובה	אחוז
כן	54.6
לא	30.0
לא החלטתי	15.4
סה"כ	100.0
N	508

2. לאיזו מפלגה תצביע:

תשובה	אחוז
הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ)	17.6
חד"ש	16.2
בלי"ד (עזמי בשארה)	11.9
התנועה הערבית לשינוי (אחמד טיבי)	11.5
המפלגה הלאומית הערבית (מוחמד כנעאן)	2.5
מפלגת העבודה	12.6
הליכוד	6.8
מרץ	8.3
שס	0.4
מפדל	0.4
עם אחד	0.4
לא החלטתי	5.4
פתק לבן	2.2
סודי	4.0
סה"כ	100.00
N	278

3. האם אתה בעד הקמת רשימה ערבית אחת אשר תתמודד לכנסת הבאה ותכלול בתוכה את כל המפלגות הערביות :

תשובה	אחוז
כן	80.7
לא	10.4
אין דעה	8.9
סה"כ	100.0
N	508

ג. סקרי דעת קהל

1. התייחסות עיתון התנועה האסלאמית לממצאי סקרי דעת קהל

התייחסות לסקר שבוצע בתאריכים 8-9 בנובמבר על-ידי "מכון יאפא" בנצרת, אשר הקיף מדגם של 756 נשאלים, הופיעה גם בעיתון **צוה אל-חק ואל-חריה** (15.11.02). עיתון זה מייצג את הפלג הצפוני בתנועה האסלאמית בראשות שיח' ראיד צלאח, אשר מרכזו באום אל-פחם.

להלן הממצאים הנוספים וניתוחם כפי שהופיעו בעיתון:

"ברור מתוצאות אלה כי ועדת המעקב, שנחשבת לפרלמנט של הערבים, איבדה את מעמדה באופן ניכר, במיוחד ש- 73.5% תומכים בהקמת גוף מייצג נבחר של האזרחים הערבים, בתור אלטרנטיבה לוועדת המעקב."

"לגבי הוצאת התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק, 58% אמרו שהחלטה גזענית, 20.8% אמרו שמדובר בניסיון לפגוע בכל האזרחים הערבים, ו- 12.1% סבורים שזו החלטה נכונה. לפי דעתם של עורכי הסקר, התומכים בהחלטה משתייכים לדתות אחרות, חילונים, או כאלה המתנגדים לתנועה האסלאמית. לשאלה על מידת ההשפעה של הוצאת התנועה האסלאמית אל מחוץ למסלול הפוליטי של האזרחים הערבים, ענו 20% כי הדבר לא ישפיע, 19.8% אמרו שהדבר יוביל להחרמת הבחירות, 20.2% ענו שהדבר יוביל למעבר למפלגות אחרות, 33.1% ענו כי הוצאת התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק תוביל להקמת תנועה או מפלגה אסלאמית תחת שם אחר."

עמדות כלפי האינתיפאדה

"46.9% אמרו שהם תומכים בהקמת מדינה פלסטינית בגדה וברצועה, 13.7% אמרו שהם תומכים במדינה דו-לאומית, 4.8% תומכים בהקמת מדינה אסלאמית על כל שטח פלסטין, 9.2% תומכים במדינה חילונית משותפת."

"17.6% תומכים בהעברת יישובים שנמצאים על הגבול למדינה הפלסטינית, 61.3% התנגדו לרעיון. 78% סירבו להסתפח אל המדינה הפלסטינית. המיעוט אשר תומך בהסתפחות הצדיק זאת בסיבות שונות, ביניהן העובדה שהם פלסטינים, או שהם סובלים מגזענות, או שיש להם קרובי משפחה בצד האחר. לגבי המתנגדים, 48.4% מהם אמרו שהסיבה להתנגדותם היא שהם התרגלו לחיות בישראל, 32.5% אמרו שהמעבר למדינה הפלסטינית הוא ויתור על המולדת ועל אחדות הציבור הערבי."

"65% מהנשאלים תמכו בהפסקת האינתיפאדה. 83% תומכים באינתיפאדה לא אלימה מצד שני הצדדים. 10.6% תומכים בהמשך ההתנגדות."

"לגבי תפקיד האזרחים הערבים באינתיפאדה, ענו 44% כי התפקיד הוא פוליטי, 22.2% אמרו כי התפקיד מתבטא בתמיכה מורלית וכספית, 19.6% - תפקיד נייטרלי, 10.3% - אין להם תפקיד בסכסוך הנוכחי."

"הסקר הראה כי קיימת אכזבה גדולה מהרמה הפוליטית במישור הארצי והמקומי, וירידה חדה במספרם של אלה המוכנים להשתתף במשחק הפוליטי הישראלי. מתברר גם שהאזרחים הערבים התעייפו מהאינתיפאדה ורוצים שהיא תיפסק, ושאין להם תפקיד פעיל באינתיפאדה."

2. סקר מכון "מותגים"

הסקר התפרסם בעיתון כל אל-ערב היוצא לאור בנצרת, בתאריך 22.11.02.

להלן ממצאי הסקר וניתוחם כפי שהופיעו בעיתון:

הסקר, שהקיף 512 נשאלים, מראה כי ציבור הבוחרים הערבי מתכוון להצביע ל- 4 רשימות ערביות עיקריות: הרשימה הערבית המאוחדת, בל"ד (בשארה), חד"ש, ותע"ל (טיבל). הסקר מצא כי רק 42% מהציבור הערבי יודע כי הח"כים בשארה וטיבל, אשר נבחרו ברשימה משותפת בבחירות 1999, התפצלו מאז. להלן תוצאות הסקר באשר למגמות ההצבעה של הציבור הערבי, כפי שפורסמו בעיתון:

המפלגה	אחוזי תמיכה
רע"מ	15.5
בל"ד	14.2
חד"ש	13.4
תע"ל	13.2
העבודה	6.9
מרץ	5.1
ליכוד	2.9
עם אחד	0.6
ש"ס	0.2
טרם החליטו	10.6
לא יצביעו (יחרימו)	17.0
לא מעוניינים לגלות	0.4
סה"כ	0100.
N	512

לגבי קואליציות אפשריות בין המפלגות הערביות, השיבו 31% מהנשאלים כי הם תומכים בקואליציה בין רע"מ לתע"ל; קואליציה כזו תקבל 5-6 מנדטים. 26.9% מהנשאלים השיבו כי הם תומכים בקואליציה בין חד"ש לתע"ל; קואליציה כזו תקבל כמעט 5 מנדטים.

לדברי העיתון, פרשנים אומרים שהעובדה שהציבור הערבי לא יודע כי בשארה טיבל התפצלו משמעותה שכאשר הנשאלים משיבים "בל"ד" הם מתכוונים לבשארה וטיבל ביחד, וכי כשליש מתומכי טיבל התכוונו אליו כאשר הם ענו "בל"ד".

ד. לקט מן העיתונות

1. הערכות כלליות

להלן לקט התבטאויות מפי חברי כנסת ואישי ציבור ערבים, כפי שפורסמו בעיתון **כל אל-ערב** (8.11.02) בכתבה שכותרתה: **"איך תנהגנה הרשימות הערביות בבחירות לכנסת ה-16?"**

- ח"כ מחמד ברכה (חד"ש): "אני לא חושב שהחזרה לשיטת הבחירות הקודמת תשפיע לרעה על המפלגות הערביות. מה שדרוש הוא פעילות משותפת ערבית-יהודית נרחבת ככל האפשר."
- ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה (רע"מ): "ההחלטה האסטרטגית של התנועה האסלאמית הייתה ועודנה לרוץ לבחירות. קריאתנו לרשימה ערבית מאוחדת עומדת בעינה."
- ח"כ עזמי בשארה (בל"ד): "הרעיון של רשימה ערבית מאוחדת עולה בקנה אחד עם ההגות הפוליטית שלנו. אם זה לא יתממש, זכותנו לרוץ בבחירות באופן עצמאי."
- ח"כ טלב אל-צאנע (מד"ע): "מפלגתנו מחויבת לרשימה המאוחדת [רע"מ]. אנו לא מציבים ולא נציב קווים אדומים בפני כל מפלגה שהיא להצטרף."
- ח"כ מחמד כנעאן (המפלגה הלאומית הערבית): "נתאמץ ככל יכולתנו כדי להשיג את הקואליציה הרחבה ביותר. אם ניכשל, נרוץ לבחירות בנפרד."
- ח"כ האשם מחאמיד (חזית האחדות הלאומית): "לא נרוץ לבחירות באופן עצמאי. הציבור הערבי יעניש את המפלגות ששימו טריז בפני אחדות ערבית."
- ד"ר אחמד טיבי (התנועה הערבית לשינוי): "החלטתנו היא לרוץ לבחירות באופן עצמאי. אם יהיו מגעים להתלכדות ערבית נרחבת, אנו נהיה חלק מכך."
- ח"כ נואף מצאלחה: "עומדות בפני 3 אפשרויות: פרישה מהחיים הפוליטיים, הצטרפות למפלגה ערבית, או לרוץ לבחירות עם עמיר פרץ."
- רג'א אגבאריה (מזכיר הפלג האחד של תנועת "בני הכפר"): "נחרים את הבחירות. אני בעד בחירת פרלמנט ערבי."
- מחמד כנאענה (מזכיר הפלג השני של תנועת "בני הכפר"): "נפתח במסע בחירות במגזר הערבי הקורא להחרים את הבחירות."
- שיח' ראיד צלאח (ראש הפלג הצפוני בתנועה האסלאמית): "לחברי התנועה האסלאמית יש זכות לקבל החלטה האם להצביע או לא. הכנסת מהווה בימה למחאה, ותו לא."
- ח"כ צאלח טריף (העבודה): "אני ארוץ לבחירות עם מפלגת העבודה. אני לא רואה את עצמי בשום מפלגה ערבית, בשל הפיצול השורר בקרב המפלגות הערביות."

2. שאלת החרמת הבחירות

- ד"ר ג'מאל זחאלקה, דובר בל"ד, הגיב על סקרי דעת הקהל המצביעים על ירידה בשיעור השתתפות הערבים בבחירות ועל קריאתם של כמה חוגים להחרים, באומרו: "מערכת הבחירות עוד לא התחממה, ותעמולת הבחירות עוד לא התחילה. האחוזים הנמוכים שכמה סקרים מציינים, ישתנו במהירות במהלך מערכת הבחירות." בעניין הקריאות להחרמת הבחירות אמר זחאלקה: "זה אינו דבר חדש, אולם השפעתם של חוגים אלה שולית, לא מורגשת, והשפעתם החברתית היא מזערית. לדעתי, דווקא עמדתם ודרישתם זו תעודד את האנשים ואת הציבור הערבי להצביע, משום שקריאות אלה להחרמה אינן מקובלות על הציבור הערבי. ההצבעה היא זכות דמוקרטית, שצריך לנצלה ולא לוותר עליה. קריאה זו להחרמת הבחירות מדברת על המניעים, אך מתעלמת מהתוצאות ומהמטרות. השאלה היא האם יש להם תכנית פעולה אלטרנטיבית? האם החרמת הבחירות תפתור את הבעיות הסבוכות של הציבור הערבי? התשובה היא 'לא'." (אתר האינטרנט של פצל אל-מקאל, 3.12.02)

- "בני הכפר" הקימו צוות שירוף במערכת הבחירות במצע הקורא להחרמן. תחת הסיסמה "כן להחרמת הבחירות" (נעם למקאטעת אל-אנתח'אבאת) ערכה תנועת בני הכפר ישיבה מכינה בנצרת. מזכ"ל תנועת בני הכפר, מחמד כנאענה, הדגיש את נחישותה של התנועה להיכנס למערכה בקריאה להחרים ולא להצביע, ודחה את טיעוני המפלגות הערביות כי ההחרמה "משרתת את הימין". חבר הלשכה המדינית, סהיל צליבי, הדגיש כי חששן של המפלגות הערביות לכיסאן הוא שמניע אותן לתקוף את הקריאה להחרמה ואת תנועת בני-הכפר. (כל אל-ערב, 29.11.02)
- ועדת ההסכמה הלאומית (לג'נת אל-ופאק אל-וטני) פרסמה גילוי דעת לקראת הבחירות לכנסת ה-16, הקורא לציבור הערבי לדאוג לכך כי "שיעור הצבעה יהיה גבוה ככל שניתן; שיהיו כמה שיותר חברי כנסת; ושתהיינה כמה שפחות רשימות." בגילוי הדעת מסבירה ועדת ההסכמה: "על-מנת להגן על האינטרסים שלנו ועל עתיד הדורות הבאים שלנו, חובה עלינו להביא כמה שיותר חברי כנסת ערבים לכנסת. לשם כך, אנו קוראים להקים את הקואליציה האפשרית הרחבה ביותר בין המסגרות הפוליטיות, מתוך דאגה לכוחו ולהשפעתו של הקול הערבי על ההחלטה הפוליטית, וכדי למנוע התפוררות ובזבוז קולות ולאובדן משאבים." על גילוי הדעת חתומים סמיח אל-קאסם, מחמד עלי טה, מחמד זידאן, אליאס ג'בור, וסעיד ראבי [הערת העורך: ועדה בהרכב דומה, תחת שם זהה, פעלה גם בבחירות 1999 במטרה להביא לאחדות שורה, אך מאמציה לא צלחו] (כל אל-ערב, 22.11.02)
- קריאה חד משמעית מצידו של זוהיר אנדראוס, עורך העיתון כל אל-ערב, להקים תנועת מחאה שתשכנע את הציבור הערבי להחרים את הבחירות. הוכח מעל לכל ספק, אמר, כי שחברי הכנסת הערביים, במיוחד בכנסת ה-15, הם בגדר "נוכחים נפקדים"; השפעתם בבית המחוקקים שואפת לאפס. (הארץ, 18.11.02)
- עזמי בשארה אינו מתרשם מהדיבורים על אדישות במגזר הערבי. התחרות בין המפלגות הערביות תגרום להתעוררות בקרב הציבור (ידיעות אחרונות, 15.11.02)
- כמה תנועות חוץ פרלמנטריות במגזר הערבי מנהלות מו"מ להקמת תנועת מחאה שמטרתה החרמת הבחירות לכנסת. בין אלה נמנים הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, תנועת בני הכפר וחוגים אינטלקטואלים עצמאיים (מעריב, 11.11.02)
- עיתון סינארה מעריך לאור נתוני סקרים: רוב המפלגות והרשימות הערביות לא תעבורנה את אחוז החסימה וזאת בשל כוונתם של מרבית המרואיינים להימנע מהצבעה (סינארה, 8.11.02)

3. רשימה ערבית משותפת

- מגעים להקמת קואליציה בין התנועה הערבית לשינוי לבין חד"ש והרשימה הערבית המאוחדת. מהמגעים המתנהלים בין התנועה האסלאמית לבין תע"ל ברור כי הנהגת התנועה האסלאמית מעוניינת שטיבי יהיה במקום השני ברע"מ. עבד אל-והאב דראושה הודיע כי הוא אמנם מברך בחום את טיבי, אולם צריך לשמור את המקום השני לחי"כ טלב אל-צאנע, וכי המקום השלישי צריך להיות שמור לתע"ל. בכיר בחד"ש אמר כי חד"ש מעדיפה להקים קואליציה עם בל"ד ועם תע"ל, אך אם הדבר לא יתאפשר, חד"ש תצטרך לבחור בין בל"ד לבין תע"ל, וכי הוא מעדיף שהקואליציה תהיה עם תע"ל, והוא מעדיף את טיבי על בשארה. עיתון "הארץ" תיאר את טיבי בתור "תחמושת פוליטית", שכל הצדדים שואפים להקים איתו קואליציה. (סינארה, 29.11.02)
- בשארה: מפלגתו מוכנה לאחדות בין שלושת הגופים אותם הוא מגדיר כמובילים בקרב הציבור הערבי - התנועה האסלאמית, בל"ד וחד"ש. "נהיה מוכנים להקריב הרבה למען שותפות כזאת. נשמח מאד אם היא תתאפשר ונשמח אם רק שתיים מתוך שלוש המפלגות יתאחדו" (ידיעות אחרונות, 25.11.02)
- לאחרונה מתקיימים מגעים בין שיח' עבדאללה נמר דרויש, מייסד התנועה האסלאמית, לבין חי"כ ד"ר עזמי בשארה, על ריצה בבחירות הקרובות באמצעות רשימה משותפת של בל"ד עם מפלגתו של חי"כ תופיק חיטיב, אל-אצללאח ("הרפורמה"). שיח' דרויש דורש את המקום השני ברשימה לחי"כ תופיק חיטיב, הנהנה מתמיכתו של דרויש, בעוד שבשארה מציע למועמד של דרויש את המקום השלישי (סינארה, 22.11.02).

- ההערכות הקיימות הן שקלושים הסיכויים להקמת רשימה ערבית משותפת שתרוץ לכנסת. במקרה הטוב, יתמודדו בבחירות הבאות רק שני גושים מרכזיים: הגוש האסלאמי (התנועה האסלאמית ומד"ע) והגוש הלאומי (טיבי, בשארה וחד"ש) (מערב, 11.11.02).
- במאמר עמדה, מנמק ודיע אבו נסאר מדוע, לדעתו, לא יקום גוש מפלגות ערביות שיוכל לייצר עבור הציבור הערבי מסה גדולה יותר של מנדטים, על אף העובדה שהציבור הערבי חפץ בכך (ידיעות אחרונות, 11.11.02).
- ח"כ לשעבר, עבד אל-והאב דראושה, קורא לציבור הערבי שלא להצביע למען מפלגות יהודיות (הארץ, 11.11.02).

4. התנועה האסלאמית

- הסכם רוטציה בתוך התנועה האסלאמית בין ח"כ דהאשמה לבין אבראהים אל-עמור; נציגי התנועה האסלאמית בנגב התעקשו להבטיח מקום לנציגם, אל-עמור, להיכנס לכנסת; חוגים ברע"מ דוחים את דרישתו של סלמאן אבו אחמד להיות במקום השני. (כל אל-ערב, 29.11.02)
- התנועה האסלאמית קבעה את שלושת מועמדיה הראשונים לרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ: 1) עבד אלמאלכ דהאמשה, ראש הרשימה הערבית המאוחדת; 2) סלמאן אבו-אחמד, סגן ראש העיר נצרת; 3) אבראהים אל-עאמור, מהנגב. (סינארה, 22.11.02)
- שיח' אבראהים צרצור, ראש הפלג הדרומי בתנועה האסלאמית, סיכם את עמדתו לגבי הבחירות באומרו כי "צריך לשכנע את האזרח הערבי להצביע". שיח' צרצור הוסיף: "הגיע הזמן לגבש מצע פוליטי ברור שייצג קודם כל את התנועה האסלאמית, וכן מצע פוליטי משותף בינינו לבין [המפלגות] האחרות ברשימה הערבית המאוחדת [רע"מ]. ... המפלגות הערביות צריכות להסכים על שלושה דברים: ראשית, שהאזרח הערבי ייצא להצביע. הדרך הקצרה ביותר להבטיח זאת היא אחדות משכנעת של המגזר הערבי. שנית, הסכם על הדרך להתמודד מול המפלגות הציוניות. שלישית והכי חשוב, לסכם על אמנת כבוד, אשר לפיה ההתאבדות הפנימית לא תפגע באינטרס של המפלגות הערביות." (סינארה, 22.11.02)
- שיח' ראיד צלאח, ראש הפלג הצפוני בתנועה האסלאמית: "אנו מברכים על פלורליזם מפלגתי ופוליטי כל עוד שומרים על הידברות, כבוד ושיתוף פעולה." הדברים נאמרו במהלך האפטאר [סעודת סיום יום הצום בחודש רמדאן] שקיימו שיח' צלאח ושיח' כמאל ח'טיב באום אל-פחם לחברי הכנסת הערבים, לשוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה, ולד"ר איהאב אל-שריף, מיופה הכוח בשגרירות מצרים בישראל. [יצוין כי עמדתו הרשמית של שיח' צלאח דוגלת בהחרמת הבחירות לכנסת, ואילו כאן הוא נמנע מלהציג עמדה זו, ונקט עמדה נייטרלית] (כל אל-ערב, 22.11.02)
- דהאמשה ימשיך כראש התנועה לכנסת (הארץ, 21.11.02).
- שיח' ג'מעה קצאצי, לשעבר ראש עיריית רהט, מתכוון להציג את מועמדו מועמדותו מטעם התנועה האסלאמית בנגב. אם קצאצי אכן יציג את מועמדו, תיווצר בעיה לח"כ טלב אל-צאנע, שגם הוא מייצג את הערבים בנגב. מקור בתנועה האסלאמית אמר: "אנו נוטים לקואליציה עם טיבי." המקור הוסיף כי התנועה האסלאמית משוכנעת כמעט לחלוטין כי עליה לכוון קואליציה עם התנועה הערבית לשינוי בראשות ד"ר אחמד טיבי, וכי יוצע לטיבי מקום בכיר מאד ברשימה [המשותפת בכנסת, רע"מ]. (סינארה, 15.11.02)

5. חד"ש

- ח"כ תמר גוז'נסקי לא תתמודד בבחירות לאחר שהתברר, כי תקנון המפלגה מקשה עליה להציג שוב את מועמדותה לחד"ש (ידיעות אחרונות, 27.11.02)
- ח"כ מחמד ברכה, בתגובה לשמועות כי המקום השלישי ברשימת חד"ש ישורין למועמד ערבי ורק המקום רביעי ישורין ליהודי: "אין כוונה בחד"ש לשריין את המקום השלישי למועמד ערבי." [למקום השלישי אכן נבחר עו"ד דב חנין, בועידה האחרונה של המפלגה, בתאריך 30.11.02] (כל אל-ערב, 22.11.02)

- הפורום הקומוניסטי בישראל (**אל-מנדא אל-שיועי פי אסראיל**) פרסם גילוי דעת בו הוא קרא לציבור הערבי להקים רשימה משותפת ומאוחדת עם גורמים נאורים וגורמים דמוקרטיים יהודיים, במטרה להכניס כמה שיותר חברי כנסת בכנסת הבאה. (**פנורמה**, 22.11.02)
- המזכ"ל החדש של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, ח"כ עצאם מחיול, בראיון מקיף: "חיזוק המפלגה הוא מפתח הזהב לחיזוק החזית". (**סינארה**, 8.11.02)

6. מד"ע

- המפלגה הדמוקרטית הערבית בחרה את חמשת מועמדיה הראשונים: טלב אל-צאנע, עאדל חימאסה, ד"ר חסן תיתי, סאלם אל-עטאונה, ויונס ג'בארין; דראושה: "הרשימה הערבית המאוחדת תשמור על ההרכב הנוכחי שלה, תוך אפשרות להקים קואליציה עם גורמים לאומיים ערבים אחרים; אין מקום למחמד כנעאן ותופיק ח'טיב בתוך הרשימה המאוחדת"; כנעאן: "דראושה הוא רק בורג קטן בתוך הרשימה ולא ממקבלי ההחלטות!" דראושה אישר כי מתנהלים מגעים עם התנועה ערבית לשינוי. בתשובה לשאלה מה אם ד"ר אחמד טיבי יציב תנאים, אמר דראושה: "אין שום תנאים. הרשימה הערבית המאוחדת הוקמה בשנת 1996 בתור קואליציה אסטרטגית. יש עיקרון מקודש, שאיש לא יכול לשנותו, והוא שהמועמד הראשון הוא מטעם התנועה האסלאמית, והשני מטעם המפלגה הדמוקרטית הערבית. אנו מקדמים בברכה הצטרפות של טיבי לרשימה המאוחדת. זה יגביר את כוחה של הרשימה ויועיל לתנועה הערבית לשינוי." (**כל אל-ערב**, 29.11.02)

7. בל"ד

- ד"ר ג'מאל זחאלקה, דובר הברית הלאומית הדמוקרטית: "צירוף אחמד טיבי בשנת 99 הייתה טעות שלא תחזור"; "איננו מסכימים שקואליציה תהפוך להצגה בתקשורת." בתשובה לשאלה האם תקים בל"ד קואליציה עם חד"ש, השיב זחאלקה: "אנו אומרים להם [לחד"ש]: 'אם אתם רוצים קואליציה עם טיבי, שיהיה לכם לבריאיות. אנו מסרבים להיות חלק מתמרון שתכליתו לשווק את טיבי בתוך חד"ש'. אנו מצדנו פנינו עשרות פעמים לכל מנהיגי חד"ש כדי לקיים תיאום ומו"מ, ולא קיבלנו מהם שום תגובה." (**כל אל-ערב**, 29.11.02)
- יו"ר בל"ד, ח"כ עזמי בשארה, הציע לפני שבועיים את המקום השני ברשימת בל"ד לכנסת לד"ר אילן פפה, מחד"ש, שמצדו סירב להצעה. (**סינארה**, 29.11.02)

8. אל-אצלאח - מפלגה חדשה

- ח"כ תופיק ח'טיב, ראש מפלגת **אל-אצלאח**: "ניהלנו מו"מ עם הרשימה המאוחדת במטרה להקים קואליציה. אם נצליח בכך, אתפטר לטובת המועמד השני במפלגתי; מפלגתי ניהלה מו"מ עם בל"ד, ודרשנו לקבל את המקום השני"; שיחי' עבדאללה נמר דרויש תומך בקואליציה בין ח'טיב לכנעאן. נודע כי ח"כ תופיק ח'טיב עשוי להקים קואליציה עם המפלגה הלאומית הערבית, בראשות ח"כ מחמד כנעאן, וכי קואליציה זו זוכה לתמיכת שיחי' עבדאללה נמר דרויש. תגובת ח'טיב: "השמועות האלה נכונות." ח"כ ח'טיב אישר כי מתנהלים מגעים בין בל"ד למפלגת אל-אצלאח, וציין כי בפגישה הבאה יציע לבל"ד את האפשרות לצרף את המפלגה הלאומית [הערבית, של כנעאן] לקואליציה זו. (**כל אל-ערב**, 29.11.02)
- ח"כ תופיק ח'טיב: "לא בטוח שאשתתף בבחירות." ח'טיב הוסיף כי המניע להקמת מפלגתו, **אל-אצלאח**, הוא שאין היום מפלגה ערבית המטפלת בנושא החברתי במגזר הערבי. לדברי ח'טיב, במפלגה חברים ראשי מועצות מהמשולש, ומי שבירכו על הקמת המפלגה הם אנשי עסקים במשולש הדרומי, וח"כ נואף מצאלחה. ח"כ ח'טיב טען כי ישתתף בבחירות הקרובות רק בשיתוף עם מפלגות אחרות, ובמסגרת זו הוא פנה אפילו למפלגת "עם אחד" בראשות עמיר פרץ, אך לא קיבל עדיין תשובה. לדברי ח'טיב, קיים דמיון רב בין המצע של **אל-אצלאח** לבין המצע של "עם אחד" (**כל אל-ערב**, 22.11.02)

- ח"כ תופיק ח'טיב רשם באופן רשמי את מפלגת **אל-אצלח** והכריז: "אני התנתקתי מהתנועה האסלאמית ומהרשימה הערבית המאוחדת. אין מה לדבר על הסדר כלשהו איתם." ח"כ ח'טיב הדגיש כי מפלגתו סיכמה כי תנהל במשותף עם המפלגה הלאומית הערבית, בראשות ח"כ מחמד כנעאן, מגעים עם מפלגות ותנועות ערביות אחרות כדי לרוץ בבחירות לכנסת. ח'טיב אמר כי הוא הקים את מפלגת **אל-אצלח** כבר לפני שנה, וכי הוא התנתק מהתנועה האסלאמית ומהרשימה הערבית המאוחדת כבר בפברואר 2001, למרות שהוא לא סגר את הדלת בפניהם באופן סופי. ח'טיב הגיב על השמועות בדבר המגעים בין **אל-אצלח** לבלי"ד, ואמר שהוא לא בטוח אם מפלגתו קרובה יותר לבלי"ד או לתנועה האסלאמית אך בכל מקרה המגעים עם כל הגורמים נמצאים עדיין בחיתוליהם. ח'טיב סיכם ואמר כי הוא מקווה שהמגזר הערבי ייוצג לכל היותר בשלוש מפלגות. (**פנורמה**, 22.11.02)

9. מפלגות ציוניות

- **מרץ**: עשרה חברים ערבים מתחרים על המקום העשירי ברשימת מרץ. ח"כ חסניה ג'בארה: "נדרוש מהנהגת מרץ לשריין 2 מקומות לערבים בעשרת הראשונים" [בינתיים נבחר ד"ר פיצל עזאזיה למקום העשירי ברשימת מרץ, בועידת המפלגה האחרונה, 2.12.02] (**כל אל-ערב**, 29.11.02)
- **עם אחד**: ע'סאן מקלשי, ראש צוות הבחירות של מפלגת "עם אחד" במגזר הערבי: "לא נקים שום קואליציה עם מפלגה ערבית כלשהי." מקלשי טען כי השמועות על קואליציה עם ח"כ תופיק ח'טיב אינן נכונות. ח"כ נואף מצאלחה הצטרף לצוות הבחירות הארצי של מפלגת "עם אחד", בראשות עמיר פרץ. [יצוין כי מצאלחה פרש ממפלגת העבודה ביוני 2002] (**סינארה**, 22.11.02)
- **העבודה**: יוסי ביילין, ח"כ מטעם העבודה, אמר שממשלה בראשות עמרם מצנע, אם תיבחר, תהיה "ממשלת רבין 2". ביילין אמר כי הוא דורש מהציבור במגזר הערבי לצאת אל הקלפיות ולהצביע, ולא להחרים את הבחירות, משום שהבחירות הבאות תהיינה מכרעות לגבי גורל המדינות ותושביהן בשנים הבאות. (**אתר האינטרנט של פנורמה**, 2.12.02)
- **העבודה**: מזכיר הממשלה לשעבר, עו"ד יצחק הרצוג: "אם איבחר לכנסת, אפתח לשכה פרלמנטרית במגזר הערבי כדי לטפל בבעיותיו." עו"ד הרצוג, בן 42, הציג את מועמדותו לרשימת מפלגת "העבודה". (**סינארה**, 29.11.02)
- **העבודה**: נודע כי ח"כ צאלח טריף יתמודד ללא מתחרה על המקום העשירי במפלגת העבודה, המובטח למחוז הערבי והדרוזי, לאחר שמאלף בדר הודיע כי הוא מוותר על הצגת מועמדותו. טריף אמר: "זה מראה על האמון הרב שאני זוכה לו בקרב נציגי מפלגת העבודה במגזר הערבי והדרוזי, ובתוך העדה. אני גאה באמון הזה, ומחויב לו." (**כל אל-ערב**, 29.11.02)
- **העבודה**: שלושה מתמודדים מתחרים על המקום הערבי במפלגת העבודה. ח"כ נואף מצאלחה יבטל את מועמדותו ויפרוש מהחיים הפוליטיים. המועמד ע'אלב מג'אדלה: "הבטחת המקום ה-19 אינה מהווה זלזול בקול הערבי, אלא מצביעה על חוסר אמון בכך שהערבים יצביעו למפלגה; מפלגת העבודה אינה נוהגת בחבריה הערבים כשותפים, והשינוי יתרחש לאחר הבחירות." (**כל אל-ערב**, 29.11.02)
- **העבודה**: עמרם מצנע, היו"ר הנבחר של מפלגת העבודה: "לא התגאיתי בשותפות עם שרון בצבא, ואיני מתגאה בשותפות איתו בהנהגת המדינה." מצנע הוסיף: "נענשנו קשות על-ידי המגזר הערבי והעונש הוא אריאל שרון. אני סבור שהעונש קשה ומספיק, ולכן אני פונה לאזרחים הערבים שיצביעו למפלגת העבודה. אני שונה לחלוטין מאהוד ברק, וגם לא אהבתי את המדיניות שלו. אני סבור כי אהוד ברק הסב לנו נזק עצום, ואנו צריכים לפעול רבות מחדש כדי לזכות באמונם של האזרחים הערבים. ... אם אזכה בראשות הממשלה, אבצע מספר צעדים ותוכניות כדי לתת לאזרחים הערבים את זכויותיהם במלואן. עמדותי בראש עיריית חיפה במשך עשר שנים, טיפול בבעיות שם בחוכמה ובתבונה, וכך אנהג בתפקידי בתור ראש ממשלה." (**כל אל-ערב**, 22.11.02)
- **העבודה**: ח"כ צלי רשף בראיון: "שנות שלטונם של ברק ושל שרון - מהגרועות בתולדות המדינה"; "השתתפות מפלגת העבודה בממשלת האחדות הייתה טעות גדולה שהסבה לה

נזק עצום"; "אני מקווה שנוכל, אנחנו וח"כים ערבים, לגבש תכנית פעולה משותפת שתתרכז בשירות המגזר הערבי. לדעתי, הגיע הזמן שההנהגה הערבית בישראל תשקיע מאמץ רציני לטיפול בבעיות המגזר הערבי, כמו שוויון זכויות"; "ניתן לבנות קואליציה נרחבת בין ח"כים ערבים לח"כים ממפלגות העבודה ומרץ, ואפילו מהימין, ולהמשיך לדון במתינות בנושא הפלסטיני, תוך העלאת רעיונות ללא התלהמות, כפי שבד"כ קורה אצלנו בויכוח פוליטי." (פנורמה, 22.11.02)

- **העבודה**: ח"כ יוסי כץ, ראש צוות הבחירות של עמרם מצנע ומפלגת העבודה במגזר הערבי, אמר במסיבת עיתונאים שהתקיימה במלון "אל-עין" בנצרת: "לא ניתן להשוות בין ברק לבין מצנע, שמיישם את עיקרון הדו-קיום בחיפה מזה עשר שנים". כאשר נשאל מדוע יאמין הציבור הערבי למצנע לאחר שניזוק מברק, השיב ח"כ כץ: "יש הבדל גדול בין מצנע לברק, משום שברק קפץ למים הפוליטיים ישירות מהצבא וביצע טעויות רבות, בעוד שמצנע עזב את הצבא מזמן ושימש בתור ראש עיריית חיפה. ... מצנע מבצע בפועל כל מה שהוא מבטיח, וזה מה שיהיה אם הוא יזכה בראשות הממשלה." (כל אל-ערב, 15.11.02)
- **ליכוד**: אחמד נצאצרה, סגן ראש העיר רהט, הציג את מועמדותו למקום המשוריין לערבי ברשימת הליכוד. נצאצרה בן 39, נשוי, אב ל-8 ילדים, מכהן בתפקיד סגן ראש העיר רהט ב-4 השנים האחרונות. (כל אל-ערב, 22.11.02)

10. מעורבות הרשות הפלסטינית בבחירות

- עזמי בשארה: לגיטימי שהרשות תתערב בבחירות בישראל. יו"ר בל"ד משוכנע כי על הרשות לנסות ולהשפיע על דעת הקהל הישראלית בבחירות (ידיעות אחרונות, 25.11.02)
- המופתי של ירושלים, שיח' עכרמה צברי, קרא לערביי ישראל להתאחד ברשימה ערבית אחת לקראת הבחירות. ראשי מפלגות ערביות: זו לא התערבות בבחירות בישראל; ההצעה מבורכת (מעריב, 3.11.02)

11. שונות

- ג'אק יעקוב, מקים המפלגה החדשה ["האלטרנטיבה הכלכלית"]: "התגובות וההתעניינות במפלגתנו החדשה עולות על כל הציפיות. מתקיימים מגעים עם כמה גורמים". הוא הוסיף: "ברור כי מפלגתנו מושכת תומכים רבים וחברים לשעבר במפלגות ערביות. אנו מקיימים התייעצות עם הגורמים העיקריים המרכיבים את המפלגה, שהם תנועת העצמאיים הערבים, קבוצת הנגב בראשות סלאמה אבו-פריח, וקבוצות ואישים אחרים." (כל אל-ערב, 29.11.02)
- מפלגה חדשה קמה במגזר הערבי בשם "האלטרנטיבה הכלכלית" (אל-בדיל אל-אקתצאדי), בראשות ג'אק יעקוב, מעצב אופנה מחיפה. מאחורי הקמת המפלגה עומדים אנשים מהאקדמיה, אנשי עסקים, סוחרים ובעלי מקצועות חופשיים. יעקוב אמר כי הקמת המפלגה נבעה מהתסכול מהמפלגות הערביות ומהקו הפוליטי שלהן, שבמשך 55 שנה עוסקות בענייני המזרח התיכון ובעניינים פלסטיניים, ואילו מפלגתו תעסוק בעניינים כלכליים הנוגעים למגזר הערבי, כמו אבטלה ועוני. יעקוב טען כי הם מאוכזבים מהמפלגות הציוניות, ולכן המפלגה שלהם דוגלת בכלכלה ערבית עצמאית. "שערבי יקנה מערבי", כדבריו. יעקוב הוסיף כי מפלגתו לא מוכנה לנהל מגעים עם המפלגות הערביות, משום שהיא מעלה על סדר היום עניינים אחרים (פנורמה, 22.11.02)

ה. נתוני רקע**

1. הצבעת הערבים בבחירות לכנסת מאז קום המדינה

שאר המפלגות היהודיות	מפלגת העבודה	רשימות ערביות *	מק"י רק"ח חד"ש	אחוז השתתפות	קולות כשרים	הכנסת שנה
40	10	28	22	79	26,332	1949
18	11	55	16	86	58,984	1951
23	14	48	15	90	77,979	1955
37	10	42	11	85	81,764	1959
28	10	40	22	83	86,843	1961
26	13	38	23	82	106,342	1965
15	17	40	28	80	117,190	1969
23	17	27	37	73	133,058	1973
23	11	16	50	74	145,925	1977
22	29	12	47	68	164,862	1981
24	26	18	32	72	199,968	1984
25	16	26	33	74	241,601	1988
33	20	24	23	70	273,920	1992
17	16	30	37	77	307,497	1996
22	8	48	22	75	321,444	1999

* כולל ערים מעורבות

2. תוצאות ההצבעה למפלגות העיקריות בבחירות לכנסת ה- 15 (1999)

המפלגה	ערבים (ללא ערים מעורבות)	כלל-ארצי
אמת (העבודה)	24,382	7.43%
חד"ש	69,867	21.29%
רע"מ	100,226	30.53%
מרצ	16,462	5.02%
מחל (ליכוד)	4,247	1.29%
בלי"ד	55,148	16.80%
פה (מפלגת המרכז)	5,532	1.69%
ש"ס	11,656	3.55%

3. הצבעת הערבים: השוואה בין שלוש מערכות הבחירות הקודמות

** מקור: אסעד גאנם, שרה אוסצקי-לזר, "ההצבעה הערבית בבחירות לכנסת ה- 15", סקירות על הערבים בישראל (מס' 24), גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, אוקטובר 1999.

1999	1996	1992	המפלגה
21.29%	*37.00%	23.20%	חד"ש
30.55%	**25.40%	15.20%	רע"מ
16.80%	0.00%	0.00%	בלי"ד
7.43%	16.60%	20.30%	העבודה
5.02%	10.50%	9.70%	מרצ
4.84%	5.20%	19.30%	ליכוד + דתיות
14.07%	5.30%	12.30%	אחרים
75.0%	77.0%	69.7%	אחוז ההצבעה

* כולל בלי"ד

** כולל התנועה האסלאמית

גיליון מספר 2, 2 ינואר 2003

הבחירות לכנסת ה-16 בקרב האזרחים הערבים בישראל

עורך: ד"ר אלי רכס

תוכן העניינים

- א. דבר העורך..... 2
- ב. עמדות וראיונות..... 2
1. סמי סמוחה: בעד השתתפות של הערבים והמפלגות הערביות בבחירות לכנסת ה-16..... 2
2. דן שיפטן: מאבק ציבורי עדיף על פסילה משפטית..... 3
3. משה ארנס: איך יצביעו הערבים..... 4
4. קטע מתוך ראיון עם עמרם מצנע..... 4
5. שיחי' ראא'ד צלאח: "אנחנו והבחירות"..... 5
- ג. סקרי דעת קהל..... 6
1. סקר אוניברסיטת חיפה, המכון הישראלי לדמוקרטיה והעמותה לקידום הדמוקרטיה..... 6
2. סקר עיתון "מעריב" ו"הגל החדש"..... 7
3. סקר מכון "מותגים"..... 8
- ד. לקט מן העיתונות..... 9
1. כללי..... 9
2. שאלת החרמת הבחירות..... 9
3. התנועה האסלאמית: עמדות בשאלת החרמת הבחירות..... 10
4. רשימה משותפת: חד"ש ותע"ל..... 11
5. רע"מ..... 12
6. בל"ד..... 13
7. חזית האחדות הלאומית..... 13
8. מפלגות ציוניות..... 14
9. מעורבות הרשות הפלסטינית בבחירות..... 15
10. גילוי דעת מטעם שוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל..... 17
11. שונות..... 17
- ה. נתוני רקע..... 18
1. תוצאות הבחירות לכנסת לפי מגזרים: השוואה בין שלוש מערכות הבחירות הקודמות..... 18

א. דבר העורך

אנו שמחים להעביר לעיונכם את הגיליון השני של "עדכן בחירות 2003". בזמן הקצר שחלף מאז ראה אור הגיליון הראשון, חלו התפתחויות מעניינות. ראשית, הסתיים משחק "הכיסאות המוסיקליים" והתייצבה מפת המפלגות בקרב הציבור הערבי. כצפוי, "הנס המיוחל" לא התממש והפוליטיקה הערבית נותרה מפולגת ומשושעת. הרבה לא השתנה: אחמד טיבי הלך בפעם שעברה עם בל"ד; הפעם הוא עם חד"ש, כשכניסתו מטילה צל קודר על עתיד השותפות היהודית-ערבית של מק"י. ברע"ם אין הרבה חדש: האשם מחאמיד בחוץ; מחמד כנעאן (שוב) בפנים, והתנועה האסלאמית משפרת עמדות. היחיד שנותר נאמן ועקבי הוא הציבור הערבי, שנקעה נפשו מהפיצול הפוליטי הפנימי המנציח את מצב החולשה הכרוני של הפוליטיקה הערבית. החלק הרביעי של העדכן סוקר בהרחבה את מאבקי הכוח הפנימיים והתפניות התכופות שליוו את הרכבת הרשימות.

שנית, נמשכות הקריאות להחרמת הבחירות. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית חבר ל"בני הכפר" וגורמים אחרים בפיתוח היסוד האידיאולוגי העומד ביסוד ההתנגדות לבחירות, כפי שעולה ממאמרי העמדה ולקט העיתונות המופיעים בחלק השלישי והרביעי. פסילת מועמדותם של חברי הכנסת אחמד טיבי ועזמי בשארה יצרה מצב חדש שעתידי להשפיע באופן ישיר על שאלת השתתפות הערבים בבחירות, מחד גיסא, ולגרום לטלטלה יסודית ביחסי יהודים-ערבים, מאידך גיסא. זאת משום שפסילתם הסופית, אם אכן כך יהיה, עתידה לחזק את המגמה להתרחק מהכנסת ש"ממילא מדירה את הערבים" ואילו אישור השתתפותם בבחירות עשוי לתרום לעליית שיעור המצביעים, אך גם להביא לגילויי ניכור ודחייה מצד חלקים ניכרים בציבור היהודי. בעניינים אלה עוסקים מאמרי העמדה והראיונות בחלק השני של העדכן.

הדעות המובאות מייצגות את דעת כותביהן בלבד ולא את עמדת התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל. קוראי העדכן מוזמנים להגיב ולתרום:

- אתר מרכז משה דיין באינטרנט: www.dayan.org
- התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל: אריק רודניצקי
טלפון 03-6409991 / פקס 03-6406046
- ד"ר אלי רכס: relie@post.tau.ac.il
e-rekhess@northwestern.edu

ב. עמדות וראיונות

1. סמי סמוחה: בעד השתתפות של הערבים והמפלגות הערביות בבחירות לכנסת ה-16¹

שני נושאים הנוגעים להשתתפות הציבור הערבי בבחירות לכנסת ה-16 ראויים לדיון. נושא אחד הוא מה יהיה שיעור ההצבעה ומה תהייה התפלגות הקולות. הנושא האחר הוא הניסיונות לפסול רשימות ומועמדים ערביים מלהתמודד בבחירות.

ממצאי סקר ארצי מייצג של האוכלוסייה הערבית הבוגרת שנערך באוקטובר-נובמבר 2002, שערכתי בהשתתפות ד"ר אסעד גאנם, מפריכים את הדעות הרווחות על הבוחר הערבי בבחירות 2003. הציבור הערבי מחשיב מאוד את הפוליטיקה הפרלמנטרית, מעוניין בייצוג ערבי גדול בכנסת, מצדד בהגברת שיעור ההצבעה של הערבים ותומך בהצטרפות של מפלגות ערביות לקואליציות ממשלתיות. 70% מהנשאלים אמרו שיצביעו בבחירות הקרובות, כפי שהיה ב-1992 כאשר ההצבעה התקיימה בפתק אחד ורק במקצת פחות משיעור ההצבעה ב-1999 כאשר ההצבעה התנהלה בשני פתקים. בסקר גם לא נמצא כל אישור לחשש שהמפלגות היהודיות יאבדו כל תמיכה ומתברר שהן צפויות לשמור על כוחן במגזר הערבי. קולות הערבים יתחלקו לארבעה מנדטים לחד"ש-תע"ל, שלושה לרע"מ, שניים לבל"ד ושלושה למפלגות היהודיות.

¹ סמי סמוחה הוא פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטת חיפה.

הסקר מראה גם שנעצר הסחף ביחסי ערבים-יהודים שהחל אחרי רצח רבין והגיע לשיאו באירועי אוקטובר 2000. האזרחים הערבים מאוכזבים מאינתיפאדת אל-אקצה, נואשים מהמחיר הכבד שהם משלמים בשנתיים האחרונות ופחדים מפני איומים חמורים על מעמדם כמיעוט במדינה כגון פגיעה רצינית בזכויות האזרח שלהם ושימוש באלימות נגדם מצד המדינה והיהודים. הם תומכים בהגברת שילובם במדינה.

על רקע זה יש להתייחס בחומרה לניסיונות הפסילה של מפלגות ומועמדים ערביים. צעדים אלה מגבירים את פחדי הציבור הערבי ואת ניכורו מהמדינה. הם מחבלים בדו-קיום הפגיע בלאו הכי בין ערבים ליהודים. וגרוע מכל - הם מורידים לשפל המדרגה את הדמוקרטיה הישראלית שהיא ממילא באיכות נמוכה. רוב הציבור הערבי מקבל את זכות הקיום של המדינה אך שולל את אופייה היהודי-ציוני. זכות כל אזרחי המדינה להיאבק לשינוי אופייה בדרכים דמוקרטיות. דמוקרטיה מתגוננת מפני איומים על עצם קיומה ועל שלמותה הטריטוריאלית של המדינה, אך כל דמוקרטיה צריכה להיות פתוחה למאבקים דמוקרטיים לעיצוב הצביון של המדינה והחברה. המפלגות הערביות ומועמדיהן אינם מהווים שום סכנה ודאית ומיידית על קיום המדינה והדמוקרטיה ולכן יש לאפשר להם לייצג את בוחריהם.

2. דן שיפטן: מאבק ציבורי עדיף על פסילה משפטית²

האמצעים המשפטיים המוצעים נגד חבר הכנסת עזמי בשארה ונגד עיתונה של התנועה האסלאמית צות אל-חק ואל-חריה, נראים על פניהם מוצדקים לגופם. השאלה אם נכון להפעילם היא מורכבת יותר ומחייבת שיקול דעת החורג מעבר לתחומי הממוקדים של העניין עצמו.

דווקא מי שמבין את הסכנות הכרוכות ברדיקליזציה של מאבק המיעוט הערבי במדינה היהודית, צריך לשאול מה **מועיל** להתמודדות עם האתגר הזה יותר מאשר מה **מוצדק** לעשות כנגד גילויי הבוטים. מי שמכיר את מכלול התבטאויותיו של בשארה לא יתקשה להפריד בין הניסוחים שיש בהם נופך קישוטי של פלורליזם ואוניברסליות ובין הגרעין הלאומני הקשה בדבריו. הוא הדין במסר הרדיקאלי של העיתון צות אל-חק ואל-חריה, המתקשט בסיסמאות של צדק ושל חירות.

אלא שהשיקול הענייני אינו השיקול היחיד ואולי גם לא העיקרי. בנסיבות הפוליטיות שבהן הונחו השאלות האלה על סדר היום הציבורי בישראל עדיף בדרך כלל לא להפעיל את האמצעים המשפטיים ותחת זאת לגייס למאבק דווקא אמצעים ציבוריים ופוליטיים. אלה האחרונים קשים יותר להפעלה ודורשים זמן ממושך הרבה יותר כדי למצות את יעילותם, אך בחשבון ארוך הם תורמים הרבה יותר לבריאותה של הדמוקרטיה הישראלית ולעתיד היחסים בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי.

האתגר שמציבים חבר הכנסת והעיתון שהוזכרו לדמוקרטיה הישראלית אינו, בעיקרו, פלילי ואישי, אלא פוליטי וציבורי. לא מדובר בבודדים המערערים על סדרי הממשל התקינים, אלא בגורמים פוליטיים, הזוכים בתמיכתם הישירה של רבבות אזרחים ומבטאים, במידה זו או אחרת, את תחושותיהם של מאות אלפים.

מתנגדי המגמה הרדיקאלית של בשארה והתנועה האסלאמית יכולים וצריכים להילחם נגדה בדרך של מאבק ציבורי. האמצעי היעיל ביותר בתחום הזה הוא החרמה פוליטית וחברתית, שתבודד את גילויי הבוטים ביותר של הניסיון לדה-לגיטימציה של המדינה. נטישה המונית של מליאת הכנסת בשעה שבשארה נואם, כדרך שנהגו בכהנא, והימנעות גופים ציבוריים מלתת במה מכובדת לדמוגיה הלאומנית שלו, יצביעו בפני הציבור הרחב השוקל תמיכה במסרים כאלה על ההבדל בין מחלוקת לגיטימית בתחומי השיח הדמוקרטי, לבין מי שנסחף לשיח לאומני אנטי-ישראלי.

הימנעות של המפלגות הציוניות משיתוף פעולה פרלמנטרי עם גורמים רדיקליים הפוסלים מעיקרו את הצירוף "מדינה יהודית ודמוקרטית", יעילה ומרתיעה יותר מאשר חסימת הייצוג בכנסת או איסור פרסומו של עיתון מסית וממריד. מי שתמך בהדרתם של היידר באוסטריה לה-פן בצרפת או כהנא בישראל, אינו יכול להעלות התנגדות עקרונית להחרמה כזאת.

מי שחפץ להרתיע מפני אימוץ עמדה רדיקלית החותרת תחת אושיות קיומה של המדינה, צריך לשלול מן הרדיקלים את מה שהם רוצים. הם רוצים תשומת לב, הזדהות והשפעה. הדיון המשפטי ייתן להם תשומת לב עולמית, והזדהות של תומכיהם הפוטנציאליים עם מאבקם הגאה והאמיץ בשלטון המדכא. הדרה פוליטית וציבורית על ידי הזרם המרכזי תדחק אותם לשוליים; היא

² דן שיפטן הוא עמית בכיר במרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה ובמרכז שלם. נוסח שעובד העורך ממאמר רחב יותר.

תעביר לתומכיהם הפוטנציאליים מסר שהשפעה מחייבת הכרה והתחשבות בזכויות היסוד של הרוב, כתנאי מוקדם להיענות לתביעותיו של המיעוט.

3. משה ארנס: איך יצביעו הערבים³

כיצד יצביעו אזרחי הערבים של ישראל בבחירות הבאות? כמו אזרחי היהודים, גם הם ישלשלו הפעם לקלפיות פתק אחד, בעבור המפלגה שבה הם תומכים, ולא יפצלו את קולם בין מועמד לראשות הממשלה לבין המפלגה המועדפת עליהם - כמו בבחירות הקודמות לכנסת. אם להסתמך על הסקרים, הצופים ניצחון גורף לליכוד ומפלה למפלגת העבודה, לא נראה שלקול הערבי תהיה השפעה משמעותית על תוצאות הבחירות.

ואולם אין זה אומר, שלא חשוב איך הם יצביעו. המגמות שיתגלו בהצבעתם ילמדו על יחסם כלפי מדינת ישראל וישפיעו על האופן שבו הם נתפשים בעיני שכניהם היהודים. לכך יהיו השלכות על יישום דרישתם המוצדקת של האזרחים הערבים לשוויון ולהתקדמות בחברה הישראלית.

בבחירות האחרונות גברה מגמת ההצבעה למועמדים ערבים רדיקלים - לחד"ש, לתנועה האסלאמית, לעזמי בשארה ולאחמד טיבי, יועצו לשעבר של יאסר ערפאת. חברי הכנסת הללו יצאו בהתקפות מרושעות על מדינת ישראל והביעו תמיכה בארגונים המפעילים אלימות וטרור נגדה. אם דעותיהם משקפות את דעות מצביעיהם, הרי שגם אלה האחרונים מזדהים עם אויביה של ישראל ומתייחסים אליה כאל "מדינה גזענית, לא דמוקרטית המיישמת מדיניות של אפרטהייד כלפי אזרחי הערבים".

אם קיוו אזרחי ישראל הערבים לנצל את זכות ההצבעה שלהם כדי לשפר את מצבם הכלכלי ולהשיג שוויון, הרי שחברי הכנסת שבחרו לא קידמו כלל את עניינם. להיפך. התקפותיהם הארסיות על ישראל וגילויי התמיכה המתמדת באויביה נטו להרתיע רבים מאזרחי היהודים של ישראל מפני הבעת תמיכה בקידום הכלכלי והאזרחי של הערבים, ולראות את שכניהם כמי שרוחשים עוינות למדינה.

כל עוד זאת תהיה התפישה השלטת בקרב הציבור היהודי, אין להניח שהממשלות שיקומו בעתיד יאזרו אומץ הדרוש כדי לנקוט את הצעדים הנחוצים לקידום ענייניה של הקהילה הערבית בישראל.

האם נראים בקרב הקהילה הערבית בישראל ניצניה של הכרה בכך, שנציגיהם בכנסת איכזבו אותם? הבחירות הבאות יספקו את התשובה לשאלה זו.

הבחירות הקרובות מעניקות לכל הבוחרים הערבים בישראל הזדמנות להביע את אכזבתם מהמפלגות הערביות הרדיקליות, ואילו לממשלה הבאה הן מעניקות הזדמנות להפגין את מחויבותה לקידום אזרחי הערבים של מדינת ישראל.

4. קטע מתוך ראיון עם עמרם מצנע⁴

עמרם מצנע, יו"ר מפלגת העבודה, בראיון נרחב עמו: "האזרח הערבי הוא אזרח שצריך ליהנות מזכויות שוות במלואן במדינת ישראל ולא רק בחוק. ... אני מסכים לכך שהאזרח הפלסטיני-ישראלי מזדהה עם העם הפלסטיני. זה דבר לגיטימי, כל עוד האזרח הפלסטיני-ישראלי הוא אזרח מדינת ישראל, מכיר בה ונאמן לה ולחוקיה. ... אנו יוצרים בקרב האזרחים הערבים בחיפה תחושת שותפות ושייכות. המדינה לא השכילה לייצר שותפות זו ביחסה כלפי אזרחי הערבים. אין הכוונה רק לתקציבים וכספים בלבד, אלא יש ליצור את תחושת השותפות הזו בשלושה דברים: ראשית, העדפה מתקנת, שזה מה שעשיתי בחיפה, כלומר הקצאת תקציבים לגישור על הפערים. ... שנית, השתתפות של המיעוט באדמיניסטרציה השלטונית. שלישית, לכבד את האחר ולראות בו שווה זכויות. אנו, הרוב, צריכים לדעת כי האזרחים הערבים נאמנים למדינה, גם אם יש מקרים יוצאי דופן בקרב המיעוט."

בתשובה לשאלה האם ימנה שר ערבי, ענה מצנע: "בממשלתי ישתתף כל מי שמכיר במדינת ישראל בתור מדינה יהודית המטפלת בענייני תושביה. כל מי שידבר ברוח של שותפות בין יהודים לערבים הוא מתאים להיות בממשלתי. ... אני מגדיר את מדינת ישראל בתור המולדת הלאומית של היהודים, שחיים בה גם מיעוטים לא יהודיים, שווים זכויות. ... המונח 'מדינת כל אזרחי' הוא

³ משה ארנס הוא חבר כנסת מטעם הליכוד. המאמר במלואו התפרסם בעיתון הארץ, 26.11.02.

⁴ הראיון המלא פורסם בעיתון סינארה, 13.12.02, היוצא לאור בנצרת.

מונח פוליטי. ברור כי המדינה היא של כל אזרחיה, אולם המונח הזה, שבו משתמשות כמה מפלגות ערביות, שואף למוטט את מה שאני ורוב האזרחים במדינה מאמינים בו, והוא שהמדינה הזו היא מדינה יהודית שיש בה רוב יהודי, אשר חלק ממשטרה וסמליה הם יהודיים, ועדיין יכול להיות בה מיעוט ערבי, אסלאמי, נוצרי וכדומה, שיהנה משוויון מלא מתוקף היותו חלק מאזרחי המדינה."

בתגובה לטענה כי במגזר הערבי קיים כעס כלפי מפלגת העבודה, השיב מצנע: "אני מקווה כי האזרחים הערבים ייטיבו להבחין בין מפלגת העבודה בשנים האחרונות לבין מפלגת העבודה בראשותי. בתקופת ממשלת העבודה בראשות יצחק רבין פרחו היחסים בין יהודים וערבים, ובכוונתי להשיב את המציאות הזו על כנה."

5. שיח' ראא'ד צלאח: "אנחנו והבחירות"⁵

שיח' ראא'ד צלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, במאמר נרחב פרי עטו: "תפקידם של חברי הכנסת הערבים, מהיום הראשון שבו נכנס חבר כנסת ערבי לכנסת ועד היום, ממשיך להוכיח מסקנה אחת והיא שהכנסת היא בימת מחאה ותו לא. אני אומר זאת, כאשר אני יודע כי חברי הכנסת הערבים התאמצו למלא תפקיד מוצלח, אולם הקרקע שעליה מושתתת הכנסת לא מאפשרת לשום חבר כנסת ערבי למלא תפקיד מוצלח. ... מעמדה של הכנסת הכשיל אותם וממשיך להכשילם, משום שזהו ממסד עליון של מדינה המגדירה את עצמה כמדינת העם היהודי, במובן כזה שהיא מוציאה מהחשבון את קיומנו בכלל, ומשום שהכנסת היא ממסד עליון של פרויקט ציוני שלא מכיר בנו בתור מיעוט לאומי ולא בתור אזרחים הזכאים לקבל שוויון זכויות. לפיכך, הכנסת מעולם לא הייתה ממסד עליון עבורנו, המיעוט הערבי הפלסטיני בארץ."

"מה שמוסיף שמן למדורה הוא שהציבור הפלסטיני שלנו בארץ תולה תקוות רבות בחברי הכנסת הערבים, ובצדק, משום שהוא סובל וסבלו הולך וגובר מדי יום. ... חלק מהציבור שלנו עשוי לבקש מהם להשיג את הבלתי אפשרי, אולם מנגד ניצב הממסד הישראלי שהקים את הכנסת במעמד כזה שמסכל כל מאמץ שעשה או שיעשה חבר כנסת ערבי. כאן טמון התסכול הגדול של חבר הכנסת הערבי, אשר מוצא את עצמו בין הפטיש לסדן: בין פטיש התביעות החינוכיות והגורליות של הציבור שלנו, לבין סדן הכנסת אשר רק למראית עין שומרת על זכויותינו."

"לפיכך, כל בר דעת בקרבנו אינו מתפלא כאשר הוא מגלה כי עולה מספרם של אלה מבינינו שהחליטו להחרים את הבחירות לכנסת. מדוע אנו מתפלאים, אם אנו יודעים כי חברי כנסת ערבים הגיעו למסקנה זו. אחד מהם דיבר איתי באחד הימים ואמר לי: 'התחלנו לחוש כי אנו זרים בכנסת'. אחד מהם אמר לי באחד הימים: 'אם הממסד הישראלי ינקוט נגדם הליך משפטי, אנו נקרא להחרמת הבחירות לכנסת'. והנה, אחד מהם סיפר לי על כאבו הפנימי ואמר לי: 'תברכו את האל על כך שפטר אתכם ממה שאנו סובלים בו בכנסת'."

⁵ הראיון המלא פורסם בשני חלקים בעיתון **צוה אל-חק ואל-חריה**, המייצג את הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית אשר מרכזו באום אל-פחם, בתאריכים 29.11.02, 4.12.02.

ג. סקרי דעת קהל

1. סקר אוניברסיטת חיפה, המכון הישראלי לדמוקרטיה והעמותה לקידום הדמוקרטיה

הסקר בדק את עמדות הבוחר הערבי כלפי בחירות 2003 ועמדות יסוד של הציבור הערבי כלפי המדינה ודו-קיום בין ערבים ויהודים. הוא נערך בקרב האוכלוסייה הערבית הבוגרת בישראל והתבסס על מדגם מייצג של 700 נשאלים שרואיינו בראיונות פנים-אל-פנים בכל רחבי הארץ, במהלך החודשים אוקטובר-נובמבר השנה. טעות הדגימה היא 3.7%.

ממצאי המחקר הוצגו בכנס בנושא "עתיד הייצוג הפוליטי של המיעוט הערבי בישראל", ביום ה', 19.12.2002, אוניברסיטת חיפה.

מניתוח שאלות המחקר בתחום הפוליטיקה הערבית לא נמצא כל אישור לסברה שהחרמת הבחירות לראשות הממשלה בפברואר 2001 עלולה לחזור גם בבחירות לכנסת ה-16. הנשאלים הביעו עניין ואמונה בבחירות לכנסת. 91.6% אמרו שיש לפעול או שיש לפעול באופן נמרץ להגדלת ההשתתפות של האזרחים הערבים בבחירות לכנסת. 85.2% סברו שחשוב או חשוב מאוד שיהיה ייצוג גדול ככל האפשר לערבים בכנסת, 69.1% היו בדעה שחשוב שלאחר הבחירות לא תקום ממשלת ליכוד ו- 73% הסכימו שיש לאפשר או לעודד מפלגות ערביות להצטרף לקואליציה ממשלתית.

עמדות בשיעורים כאלה גבוהים מורות לא רק על הסכמה, אלא גם על מתן לגיטימיות גבוהה של הציבור הערבי להשתתפות בפוליטיקה פרלמנטרית. ואכן 70.8% מהנשאלים אמרו שהם מתכוונים להצביע ו- 81.7% מהם הביעו ביטחון או ביטחון מלא שיצביעו. שיעור זה נמוך משיעור ההצבעה ב-1999, שעמד על 75%, אך הוא עשוי להשתנות עד לבחירות - בהתאם לנסיבות. המחקר בדק גם תרחישים עתידיים שונים, שעשויים להשפיע על שיעור ההשתתפות וההצבעה למפלגות. פסילת בלי"ד או ד"ר עזמי בשארה תביא להימנעות תומכי בלי"ד מלהשתתף בבחירות ותקטין את שיעור ההצבעה של הערבים, אך לא תגרור הימנעות או שינויים בהצבעה של תומכי מפלגות אחרות. שינויים גדולים עלולים להתחולל אם ראשי התנועה האסלאמית יועמדו לדין או אם התנועה האסלאמית תוצא מחוץ לחוק. "רעידת אדמה" בהצבעה הערבית עלולה להתרחש אם ועדת המעקב העליונה של הערבים בישראל תקרא להחרמת הבחירות.

ניתוח כוונות ההצבעה הערבית בבחירות 2003 מראה ששלוש המפלגות הלא-יהודיות העיקריות יזכו יחד בתשעה מנדטים ואילו המפלגות היהודיות יקבלו שלושה מנדטים. אילו הבחירות היו מתקיימות בעת עריכת הסקר הייתה חד"ש-תע"ל מקבלת 29.9% מקולות הערבים, בלי"ד 19.1%, רע"מ 21.1%, בל"מ (הברית הלאומית המתקדמת בראשות האשם מחאמיד) 3.2%, העבודה 12.0%, מרצ 8.5%, ליכוד 4.5%, ויתר המפלגות היהודיות 1.6%.

מהתפלגות זו ומהשוואתה עם חלוקת קולות הערבים בבחירות לכנסת ב-1999 ניתן להסיק מספר מסקנות:

- **תחול ירידה במספר המנדטים של המפלגות הערביות** מעשרה לתשעה בשל ירידה מסוימת בשיעור ההצבעה ובזבז קולות של שתי רשימות ערביות שלא יעברו את אחוז החסימה (בל"מ בראשות מחאמיד, ודע"מ - ארגון הפעולה הדמוקרטית - בראשות אגבאריה).
- **חלוקת הכוח הפנימית תשתנה**: חד"ש-תע"ל תעלה משלושה לארבעה מנדטים, רע"מ תרד מחמישה לשלושה מנדטים ובל"ד תשמור על ייצוגה בשני מנדטים.
- **המפלגות היהודיות תשמורנה על חלקן בקולות הערבים: הקולות יינתנו בעיקר לעבודה ולמרצ (ובמידת מה גם לליכוד) שכוחן יגדל בהרבה**, בעוד שיתר המפלגות היהודיות יאבדו כל תמיכה.

עובדה חשובה נוספת שעולה מהמחקר: נראה **שמגמת הפלסטיניזציה בציבור הערבי (שהתחזקה תחת ממשלות נתניהו, ברק ושרון) נבלמה** - כנראה כתוצאה מהאכזבה ששוררת בשנה וחצי האחרונות בציבור הערבי מאינתיפאדת אל-אקצא.

חשוב לציין כי סקרים מקבילים שנערכו מאז 1976 על-ידי פרופ' סמי סמוחה מאוניברסיטת חיפה הצביעו על מגמה גוברת של ישראליות והתמנות בעמדות של הערבים בישראל. כאמור, מגמה זו נבלמה תחת ממשלות נתניהו, ברק ושרון, ובמקומה התחזקה מגמת הפלסטיניזציה.

ביטוי לשינויי מגמה אלה נמצא בשיעור הערבים שהגדירו את זהותם כערבית ישראלית לא-פלסטינית: 53.6% בשנת 1995, לעומת 35.8% ב-1999 ו- 34.2% בראשית שנת 2001. כאמור,

המגמה השתנתה ובמחקר הנוכחי, שהתבצע בחודשים האחרונים, שב ועלה שיעורם של בעלי זהות ערבית ישראלית ל- 44.7%. עצירת מגמת העלייה בניכור של הערבים מהמדינה משתקפת גם בלגיטימיות של המדינה. ב- 1976 שללו 20.5% מהערבים את זכות הקיום של המדינה, אך שיעור השוללים הלך וירד עד שהגיע ל- 6.8% ב- 1995. שיעור זה שינה כיוון אחרי רצח רבין ועלה ל- 18.6% ב- 1999, אך מאז 1999 הוא נעצר, ועמד על 15.6% בראשית 2001 ועל 15.7% בסוף 2002.

המגמה של החרפת יחס הערבים למדינה שהחלה ב- 1996 נעצרה, אם כן, למרות שהם ממשיכים להביע אי-אמון בממשלה ובמדיניותה. לדעת 84.6% מהנשאלים הממשלה בראשות שרון נוהגת בערבים כאזרחים מדרגה שנייה או באופן עוין. ממשלת שרון מצטיירת בעיניהם כרעה, כמו כל הממשלות שכינה לאחר ממשלת רבין.

לדברי פרופ' סמוחה, המחקר מבסס את התזה לפיה שני גורמים עיקריים הביאו למפנה השלילי שחל בעמדות הערבים בישראל כלפי המדינה בעקבות רצח רבין - מפנה שבא לידי ביטוי גם בהתנהגותם באירועי האינתיפאדה באוקטובר 2000:

- הגורם העיקרי היה נסיגה מהמדיניות המיטיבה של ממשלת רבין. השינוי לרעה במדיניות הממשלה השתקף הן בקיפאון מדיני, הן בהתעלמות מהמגזר הערבי ובהמשך מדיניות האפליה כלפיו, והן בשימוש באלימות מצד המשטרה שהביא להרג של 12 אזרחים ערבים במהומות אוקטובר 2000.
- הגורם השני היה כניסתן של התנועה האיסלאמית ובל"ד לפוליטיקה הערבית שעשתה את השיח הפוליטי הערבי ליותר איסלאמי ולאומי ולכן גם ליותר מנוכר ומתנגד לאופייה של המדינה.

2. סקר עיתון "מעריב" ו"הגל החדש"⁶

סקר זה כלל מחקר מקיף מהמקובל שנערך בציבור הערבי, בקרב 400 נסקרים. מהנתונים עולה ששלוש המפלגות המוכרות, רע"ם, בל"ד וחד"ש, מתחלקות ב"קול הערבי" כמעט שווה בשווה, עם סיכוי מסוים גם ל"ברית הלאומית המתקדמת" החדשה. עוד שליש מהקול הערבי הולך למפלגות "יהודיות".

כל זה בתנאי, כמובן, שהערבים ילכו להצביע, מה שכלל לא בטוח. אמנם יש עלייה עקבית בשיעור הערבים המצהירים שהם "בטוחים" שילכו לקלפי ב- 28 בינואר, אך עדיין מדובר על פחות מ- 40 אחוז. אם כך יהיה, הייצוג הערבי בכנסת יפחת בחצי, והסיכוי לרוב מוחלט של גוש הימין יגדל בהתאם.

בהזדמנות זו ביקשנו מהנסקרים להביע את אהדתם או את אי-אהדתם כלפי אישים שונים. אריאל שרון ניצב חד משמעית בתחתית הרשימה, אך מצנע וביילין, באופן לא מפתיע, אהודים למדי, ובאופן מפתיע, יותר מאשר יאסר ערפאת בכבודו ובעצמו. אוסאמה בן לאדן וסדאם חוסין אהודים, לכאורה, עוד פחות מערפאת (אף שלגבי שניים אלה צריך לשים לב לשיעור הגבוה של ה"לא יודעים", כאילו).

ראשי המפלגות הערביות המתמודדים בבחירות אהודים למדי, מהאשם מחאמיד, דרך מחמד ברכה ואחמד טיבי, ועד לנומרו אונו, עזמי בשארה. פסילתו של בשארה, על פי ההמלצה שגיבש השבוע היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, עלולה אפוא להגביר את נטיית הציבור הערבי להחרים את הבחירות, ובאותה הזדמנות, להעמיק עוד, אם כלל ניתן, את הניכור שחשים הערבים כלפי הממסד וכלפי המדינה.

⁶ הסקר התפרסם בכתבה מאת חמי שלו, בעיתון **מעריב** - "המוסף לשבת", 20.12.02.

• **לגבי כל אחד מהאישים הבאים, ציין אם אתה אוהד אותו או לא**

(מבוסס על מדגם של 400 ערבים, המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה הערבית בישראל)

לא יודע	לא אוהד	אוהד	
8%	17%	75%	עזמי בשארה
8%	22%	70%	אחמד טיבי
11%	22%	67%	מחמד ברכה
12%	30%	58%	האשם מחאמיד
16%	35%	49%	עמרם מצנע
15%	39%	46%	יוסי ביילין
22%	37%	41%	יאסר ערפאת
31%	45%	24%	סדאם חוסין
36%	44%	20%	אוסאמה בן לאדן
9%	84%	7%	אריאל שרון

3. סקר מכון "מותגים"

נתוני סקר מכון "מותגים", שכלל מדגם מייצג של 511 איש ושתוצאותיו פורסמו בעיתון **כל אל-ערב** בתאריך 20.12.02, מלמדים כי 17.8% מתכוונים להצביע לקואליציה של חד"ש ותע"ל, 16.3% - בל"ד, 12.7% - רע"מ; 11% - מפלגת העבודה, 5.7% - מרץ, 6.3% - הליכוד, 1.3% - מפלגת עם אחד, 0.8% - ש"ס, 0.1% - שינוי.

מהסקר עולה כי 11.2% מבעלי זכות ההצבעה בציבור הערבי טרם החליטו לאיזו רשימה יצביעו, או שישומו פתק לבן. בתשובה לשאלה על מידת ההשתתפות בקרב הציבור הערבי בבחירות, אמרו 16.6% כי הם בטוחים שיצביעו, 8.6% אמרו כי הם חושבים שיצביעו, 4% אמרו כי הם חושבים שהם לא יצביעו, ו- 21.8% אמרו כי הם בטוחים שלא יצביעו. 3.9% אמרו כי הם עוד לא החליטו האם ישתתפו בבחירות או לא.

הנשאלים נשאלו מי מחברי הכנסת הערבים מייצג את האינטרס של המגזר הערבי. 33.2% אמרו כי חברי הכנסת הערבים מהרשימות הערביות הם אלה שמייצגים את האינטרס של המגזר הערבי. 20.8% אמרו כי חברי הכנסת הערבים במפלגת העבודה, 9.1% אמרו כי חברי הכנסת ברשימת הליכוד, 8.3% אמרו כי חברי הכנסת הערבים בתנועת מרץ.

9.5% מהנשאלים הסכימו לחלוטין ו- 43.7% הסכימו, כי ממשלה בראשות מצנע תפעל לשיפור מצב המגזר הערבי. 14.3% לא הסכימו ו- 24.4% לא הסכימו לחלוטין.

ד. לקט מן העיתונות

1. כללי

- ארבע רשימות ערביות תתמודדנה בבחירות הקרובות לכנסת:
 - א. הרשימה הערבית המאוחדת (אל-קאא'מה אל-ערביה אל-מוחדה), הכוללת את:
 - (1) התנועה האסלאמית - הפלג הדרומי, בראשות ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה (מקום ראשון ברשימה);
 - (2) המפלגה הערבית הדמוקרטית (מד"ע) (אל-חזב אל-דימקראטי אל-ערבי), בראשות ח"כ טלב אל-צאנע (מקום שני ברשימה);
 - (3) המפלגה הלאומית הערבית (מל"ע) (אל-חזב אל-קומי אל-ערבי), בראשות ח"כ מחמד כנעאן (מקום רביעי ברשימה, אחרי סלמאן אבו-אחמד, מהתנועה האסלאמית);
 - ב. רשימה משותפת של החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון (חד"ש), בראשות ח"כ מחמד ברכה, והתנועה הערבית לשינוי (תע"ל), בראשות ח"כ ד"ר אחמד טיבי (תחאלפ: אל-ג'בה אל-דימקראטיה לל-סלאם ואל-מסאואה ואלחרכה אל-ערביה לל-תע"יר).
 - ג. חזית האחדות הלאומית - הברית הלאומית המתקדמת (ג'בהת אל-וחדה אל-וטניה אל-תחאלפ אל-וטני אל-תקדמי), בראשות ח"כ האשם מחאמיד.
 - ד. הברית הלאומית הדמוקרטית (בל"ד) (אל-תג'מע אל-וטני אל-דימקראטי), בראשות ח"כ ד"ר עזמי בשארה. הרשימה המתקדמת לשלום (אל-חרכה אל-תקדמיה לל-סלאם) הביעה תמיכה מלאה בבל"ד.

- נתונים של ועדת הבחירות המחוזית במחוז הגליל המערבי מראים כי אחוז בעלי זכות ההצבעה הערבים באזור עכו והגליל המערבי עומד על 58.7% מסך כל בעלי זכות ההצבעה באזור זה. אזור עכו כולל את הערים שפרעם, סחינ'ן וטמרה, את הערים המעורבות עכו ומעלות-תרשיחא, ו-41 יישובים ערבים אחרים. מספר בעלי זכות הבחירה הערבים עלה ב-12% מאז הבחירות הקודמות לכנסת בשנת 1999. (סינארה, 27.12.02)

2. שאלת החרמת הבחירות

- נציגת חד"ש, עאידה תומא סלימאן: "אסור לנו לעשות לעצמנו טרנספר עצמי בכך שנימנע מהצבעה. ברור כי הבעיות החברתיות תכבשנה מקום מרכזי בסדר היום הפוליטי בכנסת. לכן עלינו להבין כי החרמת הבחירות פירושה כי אנו מנתקים את עצמנו מהמשחק הפוליטי. קיימת סכנה ממשית בהמשך שלטון הימין, ולכן עלינו להשתתף, משום שביכולתנו לנסות ולהביא לשינוי." (פנורמה, 20.12.02)
- נציג תנועת "בני הכפר", עו"ד ואפס ואפס: "עמדתנו היא החרמה של הבחירות, ושל הקשר עם הממסד הישראלי ועם הישות הציונית. קיומה של מדינת ישראל מבוסס למעשה על ה"נכבה" של העם הפלסטיני. ... בהשתתפותנו בבחירות אנו מכירים ביהדותה של המדינה. ... לנו, בתור מיעוט לאומי המוכר לפי קריטריונים בינלאומיים, יש לגיטימציה לדרוש ממשל עצמי." (פנורמה, 20.12.02)
- זוהיר אנדראוס: "המפלגות הערביות מסרבות להתאחד, הן ייענשו על כך בבחירות הן בהצבעה ערבית למצנע, והן בתופעה המתרחבת של החרמת הבחירות ... אני אישית תומך ברעיון החרמת הבחירות לכנסת ה-16. בכנסת ה-15 היו הח"כים הערבים בגדר "נוכחים נפקדים", ועל פי הסטטיסטיקה שפורסמה בתקשורת לא הצליחו להעביר אפילו חוק חברתי אחד לרפואה.

החרמת הבחירות היא אקט מחאה לגיטימי ואותנטי, קריאת תגר נגד הממסד הישראלי שמשתמש בח"כים הערביים כעלה תאנה על מנת להוכיח לעולם כי ישראל מדינה דמוקרטית. מאז 1948 אנחנו משמשים שחקני מילואים בנבחרת הלאומית, משקיעים אנרגיות באימונים

עדכן בחירות 2003, טיל'ון מס' 2

המפרכים, אבל כאשר מגיע המשחק מחליט המאמן - מדינת ישראל - לא לשתף אותנו במשחק. הגיעה העת שנפרוש מהנבחרת הלאומית, היא הכנסת, ונשטח את בעיות הקיפוח והאפליה בפני עמי העולם הנאור." (מעריב, 9.12.02)

- תנועת בני הכפר חילקה סטיקרים באוניברסיטת חיפה, שקראו לציבור הרחב להחרים את הבחירות הקרובות לכנסת. ... מזכ"ל התנועה, מחמד כנאענה, מסר כי "החרמת הבחירות אינה נושא חדש עבורנו. בעבר כבר החרמנו את הבחירות לכנסת, וגם השנה אנחנו קוראים לאוכלוסייה הערבית שלא להשתתף בהצבעה לכנסת." ... כנאענה הוסיף כי הוא צופה שלפחות 50% מהאוכלוסייה הערבית יחרומו את הבחירות הקרובות "בשל היחס המזלזל והאפליה הצועקת לשמייים של הממסד הישראלי ושל כנסת ישראל כלפי האוכלוסייה הערבית." (זמן חיפה, 6.12.02)
- לאחרונה נודע על הקמת תנועה עממית להחרמת הבחירות. עו"ד ואפים ואכיס, החבר בתנועה, אמר כי היוזמה באה למעשה מתנועת "בני הכפר", בשיתוף עם אישים לאומיים רבים, וכי רשימת החברים בתנועה כוללת אישים לאומיים שהם, ביסודו של דבר, אסירים לאומיים משוחררים אשר לא השתלבו במסגרות מפלגתיות. ואכיס הוסיף: "אנו נהיה ברחובות מהיום ועד יום הבחירות כדי להשריש את רעיון החרמת הבחירות. ... אנו זוכים להיענות ציבורית, ואישים רבים הודיעו על רצונם להצטרף לתנועה כדי להגביר את כוחה ואת האפקטיביות שלה ברחוב." הוא הסביר: "ישנה סיבה אידיאולוגית [להקמת התנועה] והיא עמדתה של מדינת היהודים. הוכח, בחלוף 54 שנה, כי הכנסת מהווה מבחינה עקרונית פרלמנט של מדינת היהודים. המפלגות הערביות כבולות בפרלמנט הזה, נמצאות בשולי המפה הפוליטית הישראלית, ומרוחקות ממוקד קבלת ההחלטות." (כל אל-ערב, 4.12.02)
- ח"כ מחאמיד ביקר בחריפות את הקריאה להחרמת הבחירות: "ההשתתפות בבחירות לכנסת היא חובה לאומית. החרמתן אינה משרתת את האינטרס של הציבור הערבי שלנו ושל עמנו. יתר על כן, היא עולה בקנה אחד עם ההסתה הימנית והקיצונית לשלול מאיתנו את הזכות הבסיסית הזו של המשחק הפוליטי והפרלמנטרי." (פנורמה, 4.12.02)
- יוסי ביילין, בתגובה לטענה כי ברחוב הערבי יש פסימיות רבה באשר לפתרון מדיני באופק, וכי הדבר עלול להתבטא בראיית הבחירות כחסרות תועלת: "מדובר בדבר חמור ביותר. פירוש של דבר, שלא רק שהערבים נותנים בעצמם פרס לאלה שמציעים לעשות נגדם טרנספר, אלא מבצעים לעצמם טרנספר ממערכת הבחירות בישראל. אני סבור שבוצעו טעויות בשנת 2001, כאשר רוב המגזר הערבי לא יצא להצביע. ... אני סבור שהדבר החשוב ביותר שעלינו לעשותו בבחירות הקרובות הוא לצאת ולהצביע כדי לממש את זכות האזרחות." (פנורמה, 4.12.02)

3. התנועה האסלאמית: עמדות בשאלת החרמת הבחירות

- שיח' אבראהים צרצור, ראש הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית: "יש כבר מי שמטפל בבעיה הפלסטינית, בחו"ל ובארץ, אולם אין אף אחד שמטפל בבעיה שלנו בארץ, אלא התלכדות והבנה של הציבור וההנהגה שלנו ... אני מבחין בין שני סוגים בקרב אלה הקוראים להחרמת הבחירות: הראשון, אלה הקוראים להחרמה על בסיס אידיאולוגי, והשני, אלה הקוראים להחרמה מתוך מחאה. התנועה האסלאמית לא סובלת ממשבר אידיאולוגי, משום שאני בטוח לחלוטין שההשתתפות בבחירות הפכה כבר לחובה שמטרתה לשרת את הציבור הערבי, והיא מהווה מימוש של הצורך בהשתתפות פעילה מצד הערבים בזירה הישראלית, על-מנת להרתיע את הימין הישראלי הקיצוני הפועל לנדות את הקול הערבי מכל השפעה."
- "לגבי אלה שקוראים להחרמה מתוך מחאה, הדיון איתם הוא לגיטימי וצריך להימשך. מה שאנו יכולים לומר בהזדמנות זו הוא שההשתתפות בבחירות, ובמיוחד במישור של התנועה האסלאמית, תסייע באופן מכריע לקבוע את המתכונת הפוליטית של אופי היחסים בין המדינה לבין אזרחיה. אילו לא הייתה כל תועלת בבחירות - למרות שיש בכך תועלות רבות - הרי שעצם העובדה ש[ההשתתפות] בהן עומדת לנוכח הקריאות להחזיר את המגזר הערבי לתקופת השלטון הצבאי מהווה סיבה מספקת כדי שנתמך בכך." (פנורמה, 27.12.02)
- שיח' כמאל ח'טיב, סגנו של שיח' ראא'ד צלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית: "לא נקרא לבני התנועה האסלאמית להצביע לא לרשימה הערבית המאוחדת ולא לרשימות האחרות. ... העובדה שהתנועה האסלאמית לא משתתפת בבחירות לפרלמנט לא אומרת

שהתנועה האסלאמית מפגרת בטיפול בבני עמנו, אלא ההיפך הוא הנכון. התנועה האסלאמית היא בעלת פרויקט החברה העצמאית [אל-מג'תמע אל-עצאמי], שמטרתו לגייס את משאביו הכבירים ולחדד את כוונותיו בתור מיעוט פלסטיני ערבי על-מנת לבנות את מוסדותינו, שבאמצעותם ניתן לפצות על תופעות המחסור, הנובעות ממצב של אפליה גזענית שנקטו הממשלות בזו אחר זו. ... [החברה העצמאית] היא התשובה המעשית למצב של הדרה שממנה סובל המגזר הערבי. הדבר בלט במערכת הבחירות האחרונה, אשר חברי הכנסת הערבים נודו בה ולא הייתה להם שום השפעה בתוך בית הדמוקרטיה הישראלי. (פנורמה, 20.12.02)

• שיח' עבדאללה נמר דרויש, מייסד התנועה האסלאמית: "אין מנוס מכך שהרשימות הערביות תהיינה מיוצגות בפרלמנט, גם אם השפעתן בשלב זה, שבו שולט הימין הקיצוני, היא חלשה. לפיכך, אני פונה אל כל הפוליטיקאים שיקלטו זה את זה, ושיתאגדו במסגרות שהצלחתן מובטחת ושתעבורנה את אחוז החסימה. ... אני יודע שכוונותיהם של האחים הקוראים להחרמה הן כוונות טובות ומכובדות, אולם כוונה טובה אינה יכולה להצדיק התנהגות פסולה לנוכח הציבור הערבי שלנו, המתוסכל מהמצב הנוכחי ומאי-יכולתם של הח"כים הערבים לבצע את השינוי הדרוש. אני מבין את התסכול הזה, אולם קיים הבדל בין תסכול שתוצאותיו שליליות, לבין תסכול שמביא לפעילות ולנחישות מחודשות. לפיכך, ירידה בשיעור המצביעים הערבים תפגע באופן ישיר בייצוג הערבי, ולא תפגע בימין הקיצוני או בממסד השליט."

בתשובה לשאלה מהן תחזיותיו לגבי המפלגות הערביות בבחירות הקרובות, השיב שיח' דרויש: "אם אלה הקוראים להחרמה ומשפחות החללים יתעקשו בנושא ההחרמה, תהיה לכך השפעה חזקה, כמו גם למזג האוויר הקר, והעובדה שהערבים לא מאוחדים בשתי רשימות. כל הסיבות האלה מחלישות את הייצוג הערבי בכנסת." (פנורמה, 13.12.02)

4. רשימה משותפת: חד"ש ותע"ל

• ח"כ אחמד טיבי: "אמרתי בעבר ואני אומר גם כעת, שגם אם ימנעו ממני לרוץ בבחירות, אני קורא לציבור להגיב על הצעד הימני הזה בהעלאת אחוז ההצבעה, משום שהימין רוצה שההשתתפות הערבית לא תהיה גבוהה, כדי שהכנסת תהיה ריקה מערבים וכדי שנהיה רחוקים מההשפעה על מקבלי ההחלטות. אני רואה את עצמי בתור האחד והיחיד. אם יפסלו אותי, יש אחרים שיכולים לייצג את הציבור הערבי במקומי." (סינארה, 27.12.02)

• הסכם קואליציוני בין חד"ש לתנועה הערבית לשינוי: ח"כ מחמד ברכה הדגיש כי קואליציה זו מאחדת בין שמירה על הזהות הלאומית לבין המאבק הדמוקרטי הערבי-יהודי, המשותף. ברכה אמר כי הקואליציה תשאף לחתום על הסכם עודפי קולות עם אחת המפלגות הערביות, בלי"ד או הרשימה הערבית המאוחדת.

ד"ר אחמד טיבי תיאר את הקואליציה כהיסטורית, טבעית ואסטרטגית, בכך שזוהי קואליציה רחבה, חזקה ומבוססת ביותר, המבטאת את רצון הרחוב הערבי, שהתחיל לדבר על קואליציה זו עוד לפני שנחתמה. ... טיבי אמר כי קואליציה זו שונה מהקואליציה שלו עם בלי"ד לפני הבחירות הקודמות, בכך שהיא לא נועדה להבטיח מקום לחד"ש בכנסת, שכן מקומותיה של חד"ש מובטחים. (סינארה, 13.12.02)

• ד"ר ג'מאל זחאלקה, המועמד השני ברשימת בלי"ד בבחירות לכנסת, הגיב על הקואליציה בין חד"ש לתע"ל באומרו: "אנו תומכים בכל הסכם שימנע בזבוז קולות. אנו לא סבורים כי צירופו של אחמד טיבי לרשימת חד"ש תשפיע על בלי"ד או על כוחה בבחירות. ייתכן שזה יועיל ויגביר את כוחה של בלי"ד. בתגובה לשאלה מה יעלה בגורל קואליציה זו לאחר הבחירות אמר ד"ר זחאלקה: "לדעתי, הקואליציה הזו נבעה בעצם מאופי המחלוקות הפנימיות בתוך חד"ש, בין חד"ש למפלגה הקומוניסטית, וטיבי הסתכן לתוך חד"ש באמצעות סכסוך זה. אני לא חושב שקואליציה זו תחזיק מעמד זמן רב." (כל אל-ערב, 13.12.02)

• תוצאות הבחירות הפנימיות בתוך התנועה הערבית לשינוי: במקום הראשון, אחמד טיבי, שנבחר פה אחד; במקום השני, עו"ד אוסאמה אל-סעדי, הדובר הרשמי של התנועה; במקום השלישי, ד"ר רזק אטרש, מדבוריה.

טיבי: "הוסכם על המקומות השלישי והשישי [לתע"ל ברשימה המשותפת], כפשרה. שני הצדדים הפגינו גמישות ותבונה במטרה להביא להצלחת ההסכם, במיוחד שהסקרים שכל מפלגה ערכה בנפרד הראו באופן ברור כי הקואליציה תשיג בין 5 ל-6 מנדטים. ... בהתאם לסקרים, הקואליציה הזו מקבלת את התמיכה הגדולה ביותר בקרב הצעירים, במיוחד אלה

שמצביעים בפעם הראשונה; בקרב פועלים, אקדמאים ומשכילים; ובקרב נשים; בגליל, בנגב, בערים המעורבות ובתוך בתי הכלא." (פנורמה, 13.12.02)

- לאחר מחלוקת פנימית חריפה, הכריעה מועצת חד"ש והציבה במקום השלישי ברשימתה לכנסת את ח"כ אחמד טיבי, יו"ר תע"ל. החלטה זאת דחקה את המועמד היהודי של חד"ש, עו"ד דב חנין, איש מק"י, למקום הרביעי. הויכוח התגלע בין מחנה מק"י, ובראשו המזכ"ל ח"כ עצאם מחייל וח"כ תמר גוז'נסקי, שביקשו לשמר את האופי היהודי-ערבי של הרשימה שמצא ביטוי בהצבת מועמד יהודי במקום בטוח, לבין יו"ר חד"ש, ח"כ מחמד ברכה שהעדיף [הערת העורך: ככל הנראה כדי לחזק את הבסיס הערבי של הרשימה] ותמך בהצבתו של טיבי במקום השלישי. (הארץ, 9-10.12.02)
- יהודה אבידן, נציג ש"ס, הגיש לוועדת הבחירות המרכזית תלונה נגד רשימת התנועה הערבית לשינוי ונגד ח"כ אחמד טיבי, ודרש מהשופט חשין, יו"ר הוועדה, להורות לתע"ל להוריד את השלטים שהיא פרסמה, בהם מופיעה תמונת הרב עובדיה יוסף אומר: "הערבים הם נחשים [אל-ערב הם אפאעי]", ולימינו מופיעה תמונתו של ח"כ אחמד טיבי המגיב: "לעזאזל עם הרב הזה [טז פי היכ ראפ]". (אתר האינטרנט של עיתון פנורמה, 16.12.02)

5. רע"מ

- מודעת בחירות של הרשימה הערבית המאוחדת: "מאוחדת - מול הטרנספר והציונות" (אחי'באר אל-ערב, 20.12.02)
- ההרכב הסופי של הרשימה הערבית המאוחדת: במקום הראשון עבד אל-מאלכ דהאמשה, התנועה האסלאמית; במקום השני טלב אל-צאנע, המפלגה הדמוקרטית הערבית; במקום השלישי סלמאן אבו-אחמד, התנועה האסלאמית; במקום הרביעי מחמד כנעאן, המפלגה הלאומית הערבית; במקום החמישי אבראהים אל-עמור, התנועה האסלאמית; במקום השישי חאגיה רקיה ביאדסה, עצמאית. בתגובה להאשמת התנועה האסלאמית כי היא משתלטת על הרשימה המאוחדת, אמר דהאמשה: "מדובר בהאשמה שקרית. אילו רצתה התנועה לקחת מקומות בהתאם לשיעור המצביעים והתומכים, כשם שעשו מפלגות אחרות במגזר הערבי, היא הייתה אומרת ששלושת המושבים הראשונים מיועדים לתנועה האסלאמית, ואחריהם יבואו השאר." (כל אל-ערב, 13.12.02)
- מחמד כנעאן צורף אל הרשימה הערבית המאוחדת; האשם מחאמיד יצא ממנה. ... אין ייצוג לאזור המשולש. (סינארה, 4.12.02)
- "המפלגה הלאומית הערבית" בחרה את ששת מועמדיה הראשונים לקראת הבחירות לכנסת ה-16 באופן הבא: ח"כ מחמד כנעאן, יו"ר הרשימה; מוסא אבו-צהיבאן, סגן ראש העיר רהט; עו"ד עלי עת'מאן, חבר מועצת העיר נצרת; גבי רסמיה מוסא, דיר אל-אסד; גבי האג'ר אל-יתים, יפו; וח'סאם עדוי, טרעאן. (פנורמה, 4.12.02)
- מזכ"ל "המפלגה הלאומית הערבית", דראר ג'בארה: "אנו רואים במפלגה הלאומית הערבית גורם מרכזי במסגרת הרשימה הערבית המאוחדת. ... נראה כי התנועה האסלאמית והמפלגה הלאומית הערבית באמת מתכוונות להגשים את רצון הציבור הערבי באחדות, ולהקים את הרשימה הערבית המאוחדת הגדולה ביותר. אנו מייחסים לכך חשיבות רבה. אנו רוצים להכניס כמה שיותר חברים ערבים לכנסת, ולא מעוניינים בפיצול ובזבוז עשרות אלפי קולות. ... שלחנו לבל"ד, כמו לשאר המפלגות הערביות, מכתבים הקוראים לקואליציה ולאחדות, אך לא קיבלנו כל תגובה, חיובית או שלילית. ... בניגוד לעמדתו של יו"ר המפלגה הדמוקרטית הערבית, עבד אל-והאב דראושה, שיצא בהתקפה חריפה נגדנו, אנו מקדמים בברכה את המפלגה הדמוקרטית הערבית שתהיה איתנו במסגרת הרשימה הערבית המאוחדת." (פנורמה, 4.12.02)
- המחלוקת בין מרכיבי "הרשימה הערבית המאוחדת" הגיעה לפיצוץ. ח"כ האשם מחאמיד: "דחינו את התנכתיבים של התנועה האסלאמית. נפעל להקים את הקואליציה הלאומית והאחראית הרחבה ביותר, שתהווה אלטרנטיבה לרשימת התנועה האסלאמית."; התייעצויות ולחצים רבים מצד מנהיגי רע"מ להשיב את חזית האחדות הלאומית, ובראשם התערבות מהירה של שיח' עבדאללה נמר דרויש; ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה: "האשם מחאמיד הוא אדון לעצמו. אנו מעוניינים בו ברשימה הערבית המאוחדת." (פנורמה, 4.12.02)

- בתגובה להאשמותיו של ח"כ האשם מחאמיד, לפיהם התנועה האסלאמית מתנהגת כאילו רע"מ היא רכוש הפרטי, אמר שיח' אבראהים צרצור, ראש הפלג הדרומי בתנועה האסלאמית: "התנועה האסלאמית מכבדת את שותפותיה, וממשיכה לדבוק בהידוק השותפות ובהעמקת האחדות; הסכם הרוטציה בין עבד אל-מאלכ דהאמשה לאבראהים אל-עמור הוא בתוקף, במקרה שהאחרון לא ייכנס לכנסת." (כל אל-ערב, 4.12.02)

6. בל"ד

- ח"כ עזמי בשארה הגיב על דרישתו של היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, לפסול את רשימת בל"ד, ואמר כי רובינשטיין "משתייך אל הזרם הלאומי-דתי, ומשווה בלשון חלקלקה ובשפלות בין הגורמים הדמוקרטיים הליברלים לבין הגורמים הלא דמוקרטיים, ובין הגזעניים לבין קורבנותיהם."
- בכירים בבל"ד סבורים כי במקרה שבשארה ובל"ד יהיו מנועים מלרוץ בבחירות, המפלגה צריכה לפנות לבית המשפט העליון בעתירה שלא לפסול את בל"ד אלא לשפוט אותה בתור מפלגה בהתאם למצעה הפוליטי, ולהפריד בכך בין שפיטת בשארה לשפיטת בל"ד. בכירים אלה מדגישים כי בית המשפט לא יוכל לפסול את בל"ד בגלל מצעה. (סינארה, 20.12.02)
- ד"ר עזמי בשארה הצהיר: "ביכולתנו להפוך את הגוש הערבי לכוח השלישי בכנסת, אשר בל"ד יהיה הגורם המרכזי שבו." (כל אל-ערב, 13.12.02)
- מזכ"ל בל"ד, עווד עבד אל-פתאח, הכחיש מה שהתפרסם בכמה אמצעי תקשורת, על כך שמנהיגי חד"ש וח"כ מחמד ברכה הודיעו על ניהול מגעים בין בל"ד לחד"ש כדי להקים קואליציה בחירות ביניהם. הוא הוסיף: "קיבלנו מחד"ש רק ברכה רגילה לקראת הועידה הרביעית, שאותה פרסמנו, ושדיברה באופן כללי על קואליציות. לא קיבלנו שום מסר רשמי משום גורם בחד"ש כדי לדון בנושא זה." (פנורמה, 13.12.02)
- נודע כי בל"ד פנתה לחד"ש באמצעות תיווכו של צד שלישי לדון באפשרות לרוץ בחירות במסגרת רשימה אחת. המתווך הציג בפני חד"ש את דרישתה של בל"ד לקבל את המקום הראשון והשלישי, או השני והשלישי, אולם חד"ש לא התייחסה ברצינות לפנייה זו. (סינארה, 4.12.02)
- בל"ד בחרה את חמשת נציגיה הראשונים שירוצו בחירות לכנסת ה-16: ד"ר עזמי בשארה, ד"ר ג'מאל זחאלקה, ואצל טה, אפנאן אע'באריה, ופתחי דקה. ד"ר עזמי בשארה הגיב על האפשרות להקים קואליציה בין בל"ד למפלגות ערביות אחרות: "אנו תומכים בקואליציה מלאה בין שלושת הזרמים הראשיים, שהם התנועה האסלאמית, חד"ש ובל"ד. אם זה לא יתאפשר, אנו נקרא לקואליציה בין שני זרמים, כלומר עם חד"ש או עם התנועה האסלאמית. עם זאת, אנו מתנגדים לקואליציות שמטרתן לסדר את המקומות לחברי כנסת שהיו בכנסת הקודמת. ... מטרתנו היא להגיע למאה אלף קולות ולהגדיל את מספר חברי הכנסת בתוך מפלגת בל"ד." על צירופו של אחמד טיבי בעבר לבל"ד אמר בשארה: "ועידת בל"ד סיכמה את הניסיון הזה ולמדה ממנו רבות. לבל"ד אין כל התנגדות לקואליציה של מפלגה אחרת עם אחמד טיבי. ... אחמד טיבי אינו מהווה עבורנו בר-פלוגתא, ואיננו נוטרים טינה לאיש." (פנורמה, 4.12.02)

7. חזית האחדות הלאומית

- ח"כ האשם מחאמיד, בתשובה לשאלה מדוע החליט לרוץ בבחירות לבדו, אמר: "אנו לא לבד. אנו רשימה מאוחדת: "האיחוד הלאומי המתקדם", שבו משתתפים החזית הלאומית, ועדת היוזמה למען האחדות [לג'נת אל-מבאדרה לל-וחדה], הכוללת חברים ממקימי תנועת אל-ארד בעבר, ויש גם קבוצת עצמאים ערבים." בתשובה לשאלה האם התקיימו מגעים עם בל"ד, השיב מחאמיד: "מה שמכאיב ומצער הוא שקבוצה מתוכנו, ובכירים ברשימתנו, ניהלו מגעים ישירים עם יו"ר בל"ד ועם אחרים בבל"ד על-מנת לגבש נוסחה קואליציונית כלשהי. לכן היינו הרשימה האחרונה שניגשה אל ועדת הבחירות. ... אולם הופתענו כאשר הם [בל"ד] הגישו את הרשימה [לועדת הבחירות] בזמן שקבוצה מתוכנו ניהלה מגעים עם בל"ד."

בתשובה לשאלה האם לנוכח הסקרים המראים כי הרשימה לא תעבור את אחוז החסימה יקרא מחאמיד לתומכיו להצביע למפלגה אחרת, הוא השיב: "איני יודע על איזה סקרים מדובר. ... אני סבור כי כל יום שעובר מקרב אותנו אל אחוז החסימה. אני מבטיח כי לא נשרוף קולות." (סינארה, 27.12.02)

- ח"כ תופיק ח'טיב אמר כי הוא אישית אינו מועמד לכנסת, ולא מתכוון לעשות זאת, וכי מפלגת "הרפורמה" בראשותו ניהלה מגעים עם רע"מ על רוטציה בנוגע לאחד המקומות הבטוחים אלא שרע"מ דחתה את ההצעה. לפיכך לא נותר ל"רפורמה" אלא להקים קואליציה עם חזית האחדות הלאומית, של האשם מחאמיד. ח'טיב הביע אופטימיות באשר לאפשרות לעבור את אחוז החסימה. (כל אל-ערב, 13.12.02)
- "חזית האחדות הלאומית" בחרה את ששת מועמדיה הראשונים לקראת הבחירות לכנסת ה-16: ח"כ האשם מחאמיד, אחמד חג'אזי (טמרה), ענאת עת'אמנה (באקה אל-עירביה), יוסף ג'בור (רהט), אבראהים חאג' יחיא (טייבה), וריאד עיסאוי (כפר מנדא). (פנורמה, 4.12.02)

8. מפלגות ציוניות

הליכוד

- ח"כ איוב קרא מסר כי הוא מתכוון לפעול להוציא מחוץ לחוק "ובלי לחשוב פעמיים", כדבריו, את הקיצוניים שבחברי הכנסת הערבים, ובראשם טיבי ובשארה. "האיוב האמיתי של מדינת ישראל הוא לא ערפאת אלא הח"כים הללו, אשר עושים שימוש ציני בדמוקרטיה ומהווים סכנה קיומית ממשית למדינת ישראל". (ידיעות חיפה, 6.12.02)
- עורסאן יאסין, ראש עיריית שפרעם: "נתניהו הציע לי להיות שר, ושרון הציע לי להיות חבר כנסת בטוח, אולם אני מעדיף לשרת את שפרעם." (כל אל-ערב, 4.12.02)
- חבר מרכז הליכוד מרהט, עאטף אל-קרינאוי, סגן השר לאיכות הסביבה, רוצה להיכנס לכנסת ולהיות השר הבדווי הראשון. (פנורמה, 4.12.02)

מפלגת העבודה

- ח"כ אופיר פינס, מזכ"ל מפלגת העבודה, במהלך כנס פעילים ערבים של מפלגת העבודה בבאקה אל-עירביה: "נואף מצאלחה לא ייצג את המגזר הערבי בשנים האחרונות. לא היה שום איש הנהגה שישרת את האינטרסים ואת הבעיות של המגזר הערבי. לכן מפלגת העבודה ספגה מהלומה קשה מהמגזר הערבי, ונתגלעו פערם בין המפלגה לבין המגזר הערבי." ... פינס הוסיף: "אני מודיע כבר מהיום, כי מפלגת העבודה תדבר עם כל המפלגות והרשימות הערביות, ותקרא להן להצטרף לקואליציה ממשלתית בראשות מפלגת העבודה. חברי הכנסת הערבים לא יהיו מחוץ לגדר אלא בתוך תחומיה." (פנורמה, 20.12.02)
- ע'אלב מג'אדלה זכה במקום הערבי במפלגת העבודה. על המקום הערבי (המקום ה-20) התחרו שלושה מועמדים: ע'אלב מג'אדלה, שקיבל 3,920 קולות, המהווים 54.45%; חסן סיד אחמד, שקיבל 1,950 קולות, המהווים 27%; וסעיד חנא סאלם, שקיבל 1,170 קולות, המהווים 16%. ... מג'אדלה אמר כי הוא יציב לנגד עיניו את בעיות הרשויות המקומיות הערביות, בדגש על תחום הספורט, וכן יקדיש תשומת לב לבעיות תשתית ועניינים פוליטיים כלליים. (כל אל-ערב, 13.12.02)
- ח"כ צאלח טריף: לא הופתעתי מזכייתי במקום ה-21 [בפריימריז של מפלגת העבודה]. הייתי בטוח שאזכה בו. הציבור מכיר את צאלח טריף, שפעל רבות וימשיך את פעילותו ללא לאות. ... אני צופה שמפלגת העבודה תשיג תוצאות טובות בבחירות הקרובות בכנסת. לא תהיה שום ממשלה בלעדית, שכן מדובר במפלגה בעלת בסיס רחב. המפלגה בראשות עמרם מצנע תוביל את הארץ והמדינה לשלום עם שכנינו הערבים והפלסטינים, כדי למנוע את המשך מרחץ הדמים, ותפעל להשגת השוויון הדרוש לאזרחים הערבים." (פנורמה, 13.12.02)
- השר לשעבר מתן וילנאי, בתגובה לטענה כי קיים נתק בין מפלגת העבודה לאזרחים הערבים, ועל הקריאות שלא להצביע למפלגות ציוניות עקב אירועי אוקטובר 2000: "מפלגת העבודה תעשה הכל כדי לעזור למגזר הערבי. ישנם פרויקטים כאלה שכבר גיבשנו בעבר, ונחזור

לפרוייקטים האלה כדי לממשם. אולם צריך להיות ברור כי אם לא נקבל את התמיכה, לא נוכח לבצע את הדברים האלה. הדבר החשוב ביותר הוא, שהמגזר הערבי יידע כי ללא סיועו לא נוכל להגיש את העזרה."

בתשובה לשאלה האם מפלגת העבודה כבר גיבשה את תוכניתה כלפי המגזר הערבי, במקרה שתזכה בשלטון, אמר וילנאי: "תוכניתנו היא התוכנית שאני גיבשתי בזמן ממשלת אהוד ברק, שבראשה תכנית 4 המיליארדים, והיא כוללת גם ייצוג הולם לערבים במשרדי הממשלה ובחברות [ממשלתיות]". **(סינארה, 4.12.02)**

עם אחד

- חסיב עבוד, יו"ר סניף ההסתדרות בשפרעם, הביע שביעות רצון משיבוצו במקום השביעי ברשימת "עם אחד" בראשות עמיר פרץ. הוא הבהיר כי הוא רואה במקום השביעי מקום בטוח וריאלי, וכי מפלגת "עם אחד" שואפת להשיג 6-7 מושבים בכנסת, ובכל מקרה יש הסכם רוטציה בינו לבין אחד המקומות הראשונים, לדבריו. **(כל אל-ערב, 13.12.02)**
- השדר זוהיר בהלול מכחיש את הצטרפותו למפלגת "עם אחד" ואת התמודדותו בבחירות לכנסת. **(פנורמה, 4.12.02)**

מרץ

- עיסאוי פריג', ממנהיגי תנועת מרץ, הביע שביעות רצון גדולה לאחר שהצליח לשכנע את ח"כ תופיק ח'טיב להצטרף אל רשימת מרץ המורחבת. עיסאוי פריג' הוסיף כי הוא השקיע מאמצים אינטנסיביים על-מנת לשכנע את ח"כ ח'טיב. פריג' רואה בהצטרפות ח'טיב למרץ המורחבת צעד ראשון לבניית מפלגה חברתית דמוקרטית במגזר הערבי, מייד לאחר הבחירות הקרובות לכנסת. **(אתר האינטרנט של עיתון פנורמה, 18.12.02)**
- חבר הכנסת תופיק ח'טיב, שפרש לפני כשנתיים מסיעת רע"מ, מצטרף למרץ. ח'טיב לא ישוב ברשימה לכנסת, אך יפעל למען המפלגה במגזר הערבי. ... ח'טיב אמר: "עוד לפני שנה היו דיבורים על צירוף שלנו למפלגה הסוציאל-דמוקרטית העתידה לקום. מסיבות שונות, המהלך לא יצא לפועל, כמו גם המפלגה עצמה. היום אני מביע תמיכה עקרונית במרץ ואין לי בעיה להתגייס, תוך ראייה עתידית של הקמת הגוש הסוציאל-דמוקרטי לקראת הבחירות הבאות." **(מעריב, 16.12.02)**
- ח"כ חסניה ג'בארה זכתה במקום העשירי ברשימת מרץ שתרוץ בבחירות לכנסת ה-16, למרות שלא זכתה ברוב הקולות בין המועמדים הערבים. אולם הואיל שהיא דורגה במקום השלישי בין הנשים, ומכיוון שהיא ערביה, היא שובצה במקום העשירי, משום שחוקת התנועה מחייבת שלוש נשים בין עשרת המקומות הראשונים, ושהמועמד גם יהיה ערבי. ... בפריימריז התחרו חמישה חברים ערבים: חסניה ג'בארה, עיסאוי פריג', ד"ר פיצל עזאייזה, מאלף מנצור, וסהיל כראם. ג'בארה אמרה: "כל המועמדים היו באמת מתאימים, אך הייתי רוצה שהפעילים הערבים בתנועה היו מאוחדים ... למרבה הצער, כל אחד מהפעילים הערבים תמך במועמדו או במחנהו, ואף אחד מהמועמדים לא היה מוכן לוותר לשני או לשתף איתו פעולה." ... ח"כ ג'בארה תומכת בהקמת גוש פרלמנטרי שלישי בכנסת, לאחר הבחירות, שיכלול את תנועה מרץ, המפלגות הערביות, וגופים אחרים התומכים בשלום. **(כל אל-ערב, 13.12.02)**

9. מעורבות הרשות הפלסטינית בבחירות

- האשם מחאמיד, בתגובה על השמועות כי יאסר ערפאת התערב בכדי לשכנע אותו שלא להמשיך במערכת הבחירות על-מנת למנוע בזבוז קולות, אמר: "אלה שטויות. לא התנהלו שום מגעים ביני לבין הנשיא ערפאת מזה כמה חודשים. כל הטענות האלה אינן אלא שמועות הבאות מראשם של אנשים חולים." **(כל אל-ערב, 27.12.02)**
- אחמד קריע, אבו-עלא, יו"ר המועצה המחוקקת הפלסטינית: "אנו לא מתערבים במערכת הבחירות הקרובות בישראל. איננו חפצים בכך ואיננו מסוגלים לכך. הבחירות הן עניין פנימי ישראלי, והם [הישראלים] חופשים לבחור במי שהם רוצים." **(כל אל-ערב, 4.12.02)**

10. גילוי דעת מטעם שוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל

18/12/02

יו"ר ועדת המעקב העליונה בתגובתו על המלצת היועץ המשפטי לפסול את רשימת "בל"ד":

זהו צעד פוליטי ולא משפטי, המהווה התדרדרות חמורה לפשיזם, ויש לסגת ממנו לאלתר

אני רואה בהמלצתו של היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, לוועדת הבחירות המרכזית לכנסת לפסול את רשימת "הברית הלאומית הדמוקרטית", ולמנוע ממנה לרוץ בבחירות לכנסת, צעד פוליטי ולא משפטי. כמו כן, אני רואה בה הסלמה חמורה במסגרת המהלך הרשמי והמתוכנן שמטרתו לבטל את הלגיטימציה של הציבור הערבי הפלסטיני בישראל, ולשים קץ לקיומו ולהשפעתו הפוליטית הכללית בארץ.

"הברית הלאומית הדמוקרטית" היא מפלגה פוליטית לגיטימית, המבטאת עמדה לגיטימית וחוקית באשר להגדרתה את האזרחות בארץ.

זכותנו שלנו, בתור בניה המקוריים של מולדת זו, היא לשקוד ולהגות באשר לאופיו ולעתידי של ציבור זה, ולממש את האזרחות, במישור הפרטי והקולקטיבי כאחד. אנו אזרחים ולא רק תושבים.

לפיכך, אנו מדגישים כי אנו מגנים ודוחים בכל תוקף את ההמלצה הזו, וקוראים לכל הגורמים היהודיים הדמוקרטיים, המתקדמים והנאורים בישראל שלא לעמוד בחיבוק ידיים ולא לשתוק.

בברכה

שוקי ח'טיב

יו"ר ועדת המעקב העליונה

של הציבור הערבי בישראל

11. שונות

- כתבת תחקיר של עיתון **פנורמה**: רבים מהאזרחים הערבים בארץ אינם מקלים ראש בחשיבות הפעילות הפוליטית של חברי הכנסת הערבים. אולם הם מדגישים כי הבעיות המקומיות הנוגעות להם בתור אזרחי המדינה הן החשובות, אלא שהן אינן זוכות להתעניינות חברי הכנסת הערבים כשם שזוכות הבעיות המדיניות. הם דורשים שבעיות כמו שוויון, בנייה בלתי חוקית, נישואין מוקדמים, ומוסדות חינוך יעמדו בראש סדר העדיפות של הח"כים. ח"כ טלב אל-צאנע בתגובה: "חבר הכנסת אינו ראש רשות מקומית." (פנורמה, 4.12.02)

- זיאק יעקוב [מקים מפלגת "האלטרנטיבה הכלכלית"]:"אנחנו ערביי ישראל, מי מאחינו הערבים מתעניין בנו? בשביל מדינות ערב אנחנו שום דבר. הפלסטינים בשטחים מתייחסים אלינו כמו אל משת"פים, הח"כים הערבים באים לשטחי הרשות ועומדים שם כמו עניים בפתח והם על תקן של מקבלי הוראות מערפאת. וערפאת? ערביי ישראל מעניינים אותו עוד פחות מהפלסטינים. אין ערביי ישראלי שלא יודע את האמת הזאת בליבו. אז מי נשאר לנו? היהודים."

לקמפיין של התנועה החדשה יש גם צד שני, הרבה פחות נעים, שמביך לא רק ערבים. שם התנועה "האוטונומיה הכלכלית" וסיסמתה המרכזית היא קריאה לערביי ישראל להחרים בתי עסק יהודיים ולקנות רק אצל ערבים. יעקוב אומר: "אנחנו לא רצינו להגיע לזה. אתם אילצתם אותנו. מאז פרוץ האינתיפאדה ירדו הקניות של יהודים בבתי עסק ערביים בסדר גודל של 70 אחוז. ... ההפרדה כבר קיימת. בעוד המנהיגים הדגולים שלכם מדברים על הפרדה מהפלסטינים, נפרדתם מזמן מאיתנו, ערביי ישראל. יצרתם את ההפרדה החד-צדדית הזאת בשקדנות במשך 55 שנות המדינה, וחברי ואני החלטנו ללמוד מכך. אנחנו תלמידים טובים. ... בשלב הראשון, הנוכחי, אנחנו קוראים כאמור למרי אזרחי עממי, בלתי אליים, של צרכנים ערבים, למאבד נגד הממסד הישראלי, כשהכל, אני מדגיש, במסגרת החוק." (כלבו - שבועון חיפה, 6.12.02)

ה. נתוני רקע

1. תוצאות הבחירות לכנסת לפי מגזרים: השוואה בין שלוש מערכות הבחירות הקודמות⁷

בדואים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	35.10	64.30	54.26
חד"ש	2.80	2.30	4.26
בלי"ד	0.00	0.00	6.24
אמת (המערך)	17.40	14.90	9.74
מחל (הליכוד)	0.15	1.50	0.93
מרצ	11.60	5.10	7.22
ש"ס	8.80	0.50	4.43
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	1.78
אחרים	24.15	11.40	11.14

דרוזים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	2.50	5.10	2.94
חד"ש	6.90	14.30	5.32
בלי"ד	0.00	0.00	6.07
אמת (המערך)	29.30	40.30	24.46
מחל (הליכוד)	24.90	11.70	8.31
מרצ	8.20	12.10	4.78
ש"ס	7.10	4.20	10.33
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	4.66
אחרים	21.10	12.30	33.13

⁷ מקור: אסעד גאנם, שרה אוסצקי-לזר, "ההצבעה הערבית בבחירות לכנסת ה-15", סקירות על הערבים בישראל (מס' 24), גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, אוקטובר 1999.

הערות:

1. התוצאות באחוזים.
2. בלי"ד לא התמודדה בבחירות 1992; בבחירות 1996 התמודדה ברשימה משותפת במסגרת חד"ש; בבחירות 1999 התמודדה ברשימה משותפת עם תע"ל.
3. רע"מ כוללת את התנועה האסלאמית החל מבחירות 1996 והלאה.

כפרים גדולים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	17.80	27.70	27.26
חד"ש	22.10	37.30	21.99
בל"ד	0.00	0.00	18.31
אמת (המערך)	20.70	13.80	7.66
מחל (הליכוד)	7.70	1.10	2.46
מרצ	9.30	1.30	4.47
ש"ס	4.50	1.10	4.14
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	2.43
אחרים	17.90	15.00	11.28

כפרים קטנים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	13.10	23.30	30.82
חד"ש	11.00	21.80	15.71
בל"ד	0.00	0.00	16.14
אמת (המערך)	27.70	25.80	10.36
מחל (הליכוד)	6.90	2.30	1.13
מרצ	18.20	16.70	6.33
ש"ס	8.10	2.70	4.56
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	1.20
אחרים	15.00	7.40	13.75

ערים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	14.10	24.60	32.81
חד"ש	32.50	47.10	31.66
בל"ד	0.00	0.00	20.13
אמת (המערך)	16.60	12.90	3.37
מחל (הליכוד)	5.50	1.50	0.35
מרצ	9.50	7.40	3.36
ש"ס	3.50	0.60	1.10
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	0.69
אחרים	18.30	5.90	6.53

איליון מספר 3, 22 ינואר 2003

הבחירות לכנסת ה-16 בקרב האזרחים הערבים בישראל

עורך: ד"ר אלי רכס

תוכן העניינים

א. דבר העורך.....	2
ב. ראיונות.....	2
1. סאלם ג'בראן, עורך עיתון "אל-אהאלי" בשפה הערבית.....	2
2. בסאם ג'אבר, עורך עיתון "פנורמה" בשפה הערבית.....	4
3. עבד אל-חכים מופיד, הפרשן הפוליטי של עיתון "צות אל-חק ואל-חוריה" בשפה הערבית.....	5
4. לוטפי משעור, עורך עיתון "סינארה" בשפה הערבית.....	6
5. זוהיר אנדראוס, עורך עיתון "כל אל-ערב" בשפה הערבית.....	7
ג. סקרי דעת קהל.....	9
1. סקר המרכז למחקרים בני-זמננו.....	9
2. התייחסות ח"כ אחמד טיבי לממצאי הסקרים.....	10
ד. לקט מן העיתונות.....	11
1. כללי.....	11
2. פרשת פסילתם של מועמדים ערבים בבחירות לכנסת.....	11
3. שאלת החרמת הבחירות.....	13
4. החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון והתנועה הערבית לשינוי (חד"ש-תע"ל).....	13
5. הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ).....	14
6. הברית הלאומית הדמוקרטית (בלי"ד).....	15
7. הברית הלאומית המתקדמת (בלי"מ).....	16
8. מפלגת הרפורמה.....	17
9. מפלגות ציוניות.....	18

א. דבר העורך

אנו שמחים להעביר לעיונכם את הגיליון השלישי של "עדכן בחירות 2003".

התקופה שחלפה מאז ראה אור העדכן הקודם עמדה בסימן פסילתם של חברי הכנסת אחמד טיבי ועזמי בשארה על-ידי ועדת הבחירות המרכזית, והכרעת בית המשפט העליון להתיר את השתתפותם. מועד הבחירות ההולך וקרב והתגייסותן של המפלגות הערביות לשלביה האחרונים של המערכה, לא הותירו זמן רב לדיון מעמיק בהשלכותיהן של התפתחויות אלה על עתיד היחסים בין יהודים וערבים בישראל, באופן כללי, ועל כיווני דרכה של הפוליטיקה הערבית בישראל באופן מפורט. חשבון נפש ועיון מקיף יותר בסוגיות אלה, סביר שיחלו לאחר הבחירות, וגם לאור ההצלחות והכישלונות של הכוחות המתמודדים.

יחד עם זאת, בולטת כבר עתה העובדה שבחירות אלה בקרב הציבור הערבי מתאפיינות בארבעה תווי-היכר עיקריים: העמקת הפיצול הפוליטי הפנימי; הישחקות היסוד האידיאולוגי במצע המפלגות; פחות משמעותי במעמדם של חברי הכנסת הערביים בעיני הבוחר הערבי; ולגיטימציה מתעצמת לקריאה להחרים את הבחירות לכנסת.

נושאים אלה מעסיקים את דעת הקהל ביישובים הערביים, כפי שעולה מהחומר המוצג בעדכן זה, המתפרסם ימים ספורים בטרם הבחירות. לגבי סוגיות רבות שוררת אי-בהירות. כך, למשל, לגבי היקף התמיכה במפלגות ציוניות/יהודיות ולגבי שאלת שיעורי ההצבעה והיקף ההחרמה הצפוי (אם בכלל). בגיליון זה כללנו, לראשונה, ראיונות קצרים עם אנשי תקשורת ערביים בכירים ומדבריהם עולה חוסר תמימות הדעים לגבי דפוסי ההצבעה הצפויים בבחירות הקרובות (הראיונות נערכו ב- 19-20 ינואר על-ידי אריק רודניצקי). הגיליון הבא של עדכן הבחירות, שיתפרסם אחרי הבחירות, ימציא תשובות נחרצות יותר לגבי סימני שאלה אלה, ויאפשר הערכות מדודות יותר לגבי השלכותיהם.

קוראי העדכן מוזמנים להגיב לכתובות הבאות:

- אתר מרכז משה דיין באינטרנט: www.dayan.org
- התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל: אריק רודניצקי
טלפון 03-6409991 / פקס 03-6406046
- ד"ר אלי רכס: relie@post.tau.ac.il
e-rekhes@northwestern.edu

ב. ראיונות

1. סאלם ג'בראן, עורך עיתון "אל-אהאלי" בשפה הערבית

מהו לדעתך שיעור ההשתתפות הצפוי של הבוחר הערבי בהצבעה ביום הבחירות?

קשה לנבא בוודאות אבל ההרגשה שלי היא שקיימת בעיה. מצד אחד, הקריאה להחרמת הבחירות נראית היום קולנית יותר מאשר בבחירות קודמות, ואין ספק שתהיה לה השפעה מסוימת. מצד שני, ההחרמה המסיבית בבחירות לראשות הממשלה ב- 2001 הותירה את חותמה. לדעתי, חלק חושבים שלא יאה להחרים עוד פעם. גם ההתקוטטות בין המפלגות השונות, שהיא לא על בסיס רעיוני מובהק, יכולה להמאס את הפוליטיקה בעיני חלקים מהציבור. לכן אני מצפה, לצערי, שההשתתפות בבחירות תהיה פחותה מאשר בבחירות הקודמות לכנסת.

בסקר שערך המרכז למחקרים בני-זמננו שנמצא באום אל-פחם נמצא ש- 41.8% מהבוחרים הערבים יחרימו את הבחירות, אם התנועה האסלאמית, פלג שיח' ראא'ד צלאח, תקרא להחרים את הבחירות. מה דעתך על נתון זה?

קודם כל, אני משוכנע ובטוח ששיח' ראא'ד צלאח לא יקרא להחרים את הבחירות. יש לי על מה להתבסס בזאת. מצד שני, ייתכן מאוד שחלק מחסידי, שמרגישים שאין רשימה שיוכלו לתת לה

עדכן בחירות 2003, גיליון מס' 3

את אמונם, לא יילכו לבחירות. אבל לדעת, התנועה האסלאמית לא תקרא בפומבי להחרמת הבחירות. זה לא בא בחשבון.

מה השיקול המרכזי שמשפיע על הבחור הערבי להצביע למפלגה כזו או אחרת? האם יש הבדל מובהק בין המפלגות הערביות?

אני חושב שיש הבדל, אבל לצערי המפלגות לא עושות מספיק כדי להבליטו. בתודעה הכללית של הציבור, ההרגשה היא שכולן אומרות אותו דבר, כלומר "שוויון", "מדינה פלסטינית עצמאית", "סולידריות עם האינתיפאדה", "מדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל" - כמעט סיסמאות פוליטיות שהן יותר מתאימות לעיתונות שוטפת ולא להצדקה רעיונית של מסגרת, וזה לדעתי פועל נגד האינטרס של המפלגות עצמן. אבל אם בודקים לעומק, אז אין ספק שיש הבדלים. למשל, התנועה האסלאמית, גם עכשיו בבחירות, מדגישה מגמות פונדמנטליסטיות, דתיות, אסלאמיות, שכמובן כל אדם חילוני - כלומר חילוני באמת, עם אורח חיים מודרני, בין אם הוא מוסלמי, נוצרי או דרוזי - דוחה. זאת בעוד שהתנועה האסלאמית קרובה יותר לחוגים מסורתיים-דתיים, שבשבילים התודעה הדתית מגובשת אפילו יותר מהתודעה הלאומית.

המפלגה הקומוניסטית, חד"ש, התחברה עם אחמד טיבי, אבל מצד שני היא מדגישה את היותה מפלגה דו-לאומית, ערבית-יהודית, וזה מסר שלא נמצא אצל התנועה האסלאמית ולא נמצא אצל בל"ד. עזמי בשארה מדגיש יותר את המסלול הלאומי, הפאן-ערבי, הפלסטיני. הוא לא רוצה להיות שמאל קומוניסטי ולא דתי-אסלאמי, ולכן מטבע הדברים, גם מבחינה אינטרסנטית ואולי גם מבחינה אידיאולוגית, הוא מנסה לפלס לעצמו מסלול שונה מהמסלול של פונדמנטליזם דתי וחילוניות קומוניסטית.

האשם מחאמיד, בעצם, הולך על מסרים לאומיים כלליים. בולטת העובדה שהפעם, כשהוא רץ לבחירות באופן עצמאי, הוא יותר מדגיש את הבעיות של הערבים בישראל. חבל שלא כולם עושים את זה, כדי שנוכל לראות בהם נציגים שלנו לא רק בהרגשה הכללית-הלאומית. אנחנו רוצים שנציגי הציבור הערבי יטפלו ביתר יעילות - אני לא אומר שלא מטפלים - עם דגש מעט שונה בסדר העדיפויות לפתרון בעיות של האוכלוסייה. בסופו של דבר, יש הבדלים בין המפלגות. לדעתי, המפלגות לא מספיק פועלות כדי לחדד את המסרים ולהבליט את ההבדלים.

האם יצביע הבחור הערבי גם למפלגות יהודיות-ציוניות?

בתקופה שהבחירות התנהלו בשני פתקים, אחד לרשימה ואחד לראש הממשלה, בעצם המפלגות היהודיות עשו כאילו הסכם בשתיקה עם המפלגות הערביות: "קחו את כל הקולות לרשימות, רק תנו לנו את הקולות שלכם למועמד לראשות הממשלה". אני בעצמי שמעתי פעם נציג של אחת משתי המפלגות הגדולות אומר לנציגי המפלגות הערביות: "אנחנו לא רוצים אפילו רבע מנדט מהמגזר הערבי. אנחנו רוצים 100% למועמד שלנו לראשות הממשלה." זה נגמר, אין היום דבר כזה.

רובם המכריע של מתפקדי הליכוד הם אינטרסנטים, שיש להם מה לצפות מהליכוד אחרי הבחירות, ולכן סביר להניח שחלק גדול מהם לא רק יצביע אלא גם יפעל למען הליכוד. כך גם לגבי העבודה: אמנם העבודה לא נראית כמפלגה שמחר מרכיבה שלטון, אבל יש להם בסיס מסורתי ויש להם תומכים. מר מצנע הביא איתו רוח חדשה, תקוות חדשות. הוא אומר שיפרק התנחלויות, שייצא מהשטחים ויעזוב את עזה. חלקים מהציבור [הערבי], שאולי מסיבות שונות לא רוצים להצביע למפלגות הערביות, יביאו לכך שגם העבודה תיקח נתח לא מבוטל מקולות הערבים. גם מרץ מגלה אקטיביות גדולה במגזר הערבי. בעבר היא קיבלה בין חצי לשלושת-רבעי מנדט. אני מניח שהפעם היא תקבל יותר ממנדט מהמגזר הערבי.

אני כמעט בטוח שגם ש"ס לא מוותרת על הנתח שגייסה במגזר הערבי בבחירות קודמות, וגם היא תיקח חלק מהקולות. יש פעילות ענפה של רשימת "עם אחד", של עמיר פרץ, והוא מתרכז באופן אבסולוטי במסרים חברתיים שמדברים גם לציבור הערבי. לכן הסיסמא של המפלגות הערביות "אפילו לא קול אחד למפלגות היהודיות", היא סיסמא שאולי שומעים אותה כאשר הן מעלות את קולן, אבל דה-פקטו המגזר הערבי פתוח לגמרי לפעילות של כל הפוליטיקה הישראלית.

קשה לי להתנבא, אבל אני שמעתי השבוע מאחד האינטלקטואלים הערבים, ואין לו שום רצון להגזים, כי הוא מעריך שעד 30% או 35% מהקולות של הערבים יילכו למפלגות יהודיות. לדעתי, הכל פתוח בבחירות האלה.

2. בסאם ג'אבר, עורך עיתון "פנורמה" בשפה הערבית

מהו לדעתך שיעור ההשתתפות הצפוי של הבוחר הערבי בהצבעה ביום הבחירות?

באתר האינטרנט של "פנורמה" ערכנו סקר, בו נשאלו הגולשים האם בכוונתם להשתתף בבחירות או להחרים אותן. מתוך 947 גולשים, 73.9% ענו שהם הולכים להצביע, 21.9% ענו שלא, ול- 4.2% אין עמדה בנושא עד עכשיו. לדעתי, זה יכול לשקף במידת מה את הלך הרוחות ביום הבחירות, אם כי אני מעריך שאחוז המצביעים לא יגיע ל- 74% כי פה מדובר בגולשים, כלומר בציבור מאד מסוים. זה לא הציבור הרחב. לפי תחושת הבטן שלי, אני חושב שזה יכול לנוע בין 60% ל- 65%, ועשוי להגיע עד 70% לכל היותר.

המרכז למחקרים בני-זמננו שנמצא באום אל-פחם ערך לאחרונה סקר דעת קהל שבו נמצא, כי אם התנועה האסלאמית בראשות שיח' ראא'ד צלאח תקרא להחרים את הבחירות, אזי 41.8% מבעלי זכות הבחירה הערבים אכן יחרומו את הבחירות. מה דעתך על הנתון הזה?

אני חושב שזה נתון לא אמין. לדעתי, מנקודת ראות עיתונאית, של מי שמתעסק בחומר הזה מזה שנים - כל הציבור שנחשב כתומך בקו של ראא'ד צלאח כבר החליט שהוא לא הולך להצביע והאחוז הזה [של השתתפות בבחירות, 60-70 אחוז] הוא האחוז שאנחנו מדברים עליו עכשיו.

חלק מהציבור הערבי-ישראלי לא יבוא לבחירות לא בגלל שהוא מזדהה עם הקו של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, אלא משום שיש לו טענות אחרות. חלק ניכר מערביי ישראל מרגיש בתסכול, מרגיש מקופח ומופלה, וחלק יבקשו לממש או לתרגם את התחושה הזו לאי-הצבעה, כלומר כאילו ירצו להעניש את המדינה, והם לא יצביעו. זה סותר, למעשה, את מה שהמפלגות הערביות רוצות, כי המפלגות הערביות מאיצות, מבקשות ולוחצות על הבוחר הערבי-ישראלי כן להשתתף. לכן, עד שלא נראה אחוזים בקלפי ביום הבחירות, קשה להעריך מהו אחוז המצביעים האמיתי שיילך לבחירות בקרב ערביי ישראל.

מה השיקול המרכזי שמשפיע על הבוחר הערבי להצביע למפלגה ערבית כזו או אחרת? האם יש הבדל מובהק בין המפלגות הערביות השונות?

אני רוצה לחדש ולהגיד לך שלראשונה, ובניגוד למה שהערכת בעבר, אני לא מרגיש את המפלגות הציוניות ברחוב הערבי. פעם ראשונה מזה עשרות שנים שאני לא חש שהן רצות אחרי הקול הערבי. כמובן שאף אחד לא יודע מה תהיינה התוצאות. לדעתי, כוחן של המפלגות הציוניות ירד בניגוד למה שהיה קורה אילו הן היו פועלות ברחוב הערבי. לפני שלושה או ארבעה שבועות, הערכת את המפלגות הציוניות תבואנה ותילחמנה על כל קול ערבי במגזר הערבי, אבל התבדיתי.

ב"מפלגות ציוניות" אתה מתכוון למפלגות יהודיות בכלל, למשל ש"ס?

כן, נלך לפי הגודל: אני מתכוון לליכוד, מפלגת העבודה, מפלגות חרדיות, אפילו המפד"ל, וש"ס. מרץ, פחות או יותר, עושים עבודה קצת יותר טובה. מרץ היא אולי המפלגה היחידה שהיא שונה מהמפלגות הציוניות האחרות, מבחינת נוכחות במגזר הערבי. אבל אני גם לא רואה את מרץ כמו שראינו אותה בעבר ברחוב הערבי.

למרות הצטרפותם של יוסי ביילין ותופיק ח'טיב?

כן, אני לא רוצה להתנבא ולהגיד שבגלל זה תהיה ירידה למרץ. אני לא אומר את זה, אבל אני אומר שאם מרץ הייתה נוכחת יותר ברחוב הערבי עם יותר פעילים ועם יותר פעילות, אני חושב שהם היו יכולים להשיג תוצאות נאות מהמגזר הערבי.

לאחרונה נודע כי סמיח קאסם פנה לח"כ האשם מחאמיד כדי שיבחן את האפשרות לפרוש ממערכת הבחירות, אם יתברר שלא יעבור את אחוז החסימה. מהי הערכתך?

תחושתי היא שהאשם מחאמיד לא יקטע את ההתמודדות. הוא מאד נעלב מגישה זו שאימצה גם הרשימה הערבית המאוחדת, וגם מהפנייה של סמיח קאסם. בתגובה הוא אמר: "אל תתייחסו אליי כטירון פוליטי או בגיל הטיפש-עשרה מבחינה פוליטית. לי יש ניסיון, ואני הולך עד הסוף."

הוא התבטא ומתבטא ברוח זו. אם לא יקרה דבר שאיש לא צופה בזירה הפוליטית הערבית-ישראלית, הוא ימשיך, אפילו אם זה יעלה לו בכישלון בבחירות הבאות. דרך אגב, הוא ואנשיו טוענים שההצלחה בטוחה.

3. עבד אל-חכים מופיד, הפרשן הפוליטי של עיתון "צות אל-חק ואל-חוריה" בשפה הערבית

מהו לדעתך שיעור ההשתתפות הצפוי של הבוחר הערבי בהצבעה ביום הבחירות?

אני חושב ששינויים גדולים לא יהיו. בשנים האחרונות, מערכת הבחירות כמעט ולא מעניינת את הערבים. אתה רואה את זה ברחוב: חוץ מהתמונות שמחלקים, הפלקטים שהמפלגות תולות והכסף הרב שזורם שם, אתה רואה שזה לא מעניין את האנשים. אתה רואה שהמערכה בעצם הוכרעה כבר מזמן, כלומר שהימין יזכה. מה גם שבכלל, כל ההילולה הזו סביב האחדות או לא-אחדות [של המפלגות הערביות] וכל הפילוגים שהיו אחרי זה, פשוט אכזב את האנשים יותר.

נדמה לי שמה שבאמת הצית את המערכה מחדש זה הפסילה. האנשים כביכול אומרים: "אם הם פוסלים אותנו, אנחנו הולכים להצביע". אני חושב שהמספר האפקטיבי של אחוז ההצבעה לא עובר את ה-60%. אני בטוח בזה. אנשים לא הולכים להצביע לא רק בגלל מניעים אידיאולוגיים. זה לא מעניין אותם כי הם לא מרגישים ביכולת השפעה. זה לא כמו מערכת הבחירות של המועצות המקומיות, שאז אתה לפחות מרגיש שאתה משפיע.

אחוז [ההחרמה] ממניעים אידיאולוגיים הוא לא מאד גדול. האנשים פשוט לא רוצים ללכת להצביע כי נמאס להם וזה כבר לא מעניין אותם. כל ה"פרלמנטריזם" הזה הוא כבר, מה שנקרא, קשקוש אחד גדול. הפעם אתה נשאל: "בשביל מה אני אלך להצביע? אז יהיו עוד חברי כנסת ערביים, אז מה הם יעשו? הם לא יעשו. אז אנחנו נצביע בשביל מפלגות, בשביל חברי כנסת ערביים שיהיו שם, שיקבלו משכורת בסוף החודש ויצעקו בכנסת?"

הבה נתמקד בנושא האידיאולוגי: מה דעתך על ממצאי הסקר שערך המרכז למחקרים בני-זמננו, הנמצא באום אל-פחם, לפיו כמעט 42% מבעלי זכות הבחירה הערבים אכן יחרימו את הבחירות, אם פלג התנועה האסלאמית, בראשות שיח' ראא'ד צלאח, יקרא להחרימן?

אני חושב שהנתון הזה קרוב למציאות, כלומר אמיתי. חשוב לדעת מי יקרא להחרים את הבחירות או לא ללכת להצביע, כי אנשים חושבים שאי הצבעה היא גם מעין מחאה. אם התנועה האסלאמית תקרא לא ללכת להצביע, ייתכן שיותר אנשים ישמעו לקריאה הזו, מכל מיני סיבות, אבל הסיבה העיקרית בעיני היא שהתנועה האסלאמית בשביל האנשים האלה היא תנועה נטולת אינטרסים. כי היום, כאשר אתה קורא ללכת להצביע, אז אתה בעד אינטרס שאנשים ילכו להצביע - כפי שעשו בבלי"ד, למשל.

דרך אגב, אני חושב שאחוז האנשים שלא הולכים להצביע במגזר הערבי בדרך כלל מגיע עד 25% או 30%. אותה קריאה [מצד התנועה האסלאמית] תוסיף לנתון הזה עוד 10%, וזה נורמלי. לכל התנועות הפוליטיות כאן יש גרעין קשה ועוד מעגלים מסביבו. לתנועה האסלאמית יש את המשקל הכי גדול של הגרעין הקשה, כלומר לאותם אנשים שישמעו לכל קריאה שלה. במפלגות אחרות, לגרעין הקשה יש משקל נמוך יותר. להיות בתנועה האסלאמית זה, בעיני, משהו יותר מיוחד, יותר ענייני, ולכן המשקל של אותו גרעין קשה הוא יותר גדול. מכאן נובע נתון זה של 40%."

בתנועה האסלאמית עומד, מצד אחד, הפלג בראשות שיח' אבראהים צרצור שקרא להצביע בבחירות, ומצד שני, עומד הפלג בראשות שיח' ראא'ד צלאח. האם הפילוג האידיאולוגי הלך והחריף?

רק לשם הדיוק, התנועה האסלאמית לא קראה להחרים את הבחירות. הם אומרים: "במצב הקיים, אין לנו מה לחפש שם", וזו אמת. כולם משוכנעים בזה.

אני חושב שהויכוחים עם אחרים וגם כל עניין הבחירות, זה פן של הויכוח, זה לא הכל. יש כמה נקודות שיכול להיות שיש לגביהן מחלוקת. אני לא רואה בעיניי הזה ש"הפן האידיאולוגי החרף". יש הרגשה שלמרות כל הפילוג הנראה - בכלל, אם זה בתוך התנועה האסלאמית או אם זה במגזר - בדרך כלל, הרבה מאותם חילוקי דעות עולים למעלה רק בתקופת הבחירות, כי כל אחד מחפש

פרשן משלו. אם אתה מסתכל על המצעים, אז אין שוני, כולם מדברים אותו דבר: "מדינת כל אזרחיה", "שוויון". ברמה הפוליטית, כך אני חושב, אין חילוקי דעות גדולים בתוך הערבים.

ברמה האידיאולוגית, דווקא להיפך. הרי התהליך הזה של פילוג אחר פילוג חל לא רק בתוך התנועה האסלאמית. אפילו שם [במפלגות הערביות בכנסת] היו פילוגים: תופיק ח'טיב פרש וכו'. זה כבר לא פילוג אחד, הפילוג הזה מתגלגל. אני חושב שבסופו של דבר, אנשים השתכנעו שהמקום [הכנסת] שהם נמצאים בתוכו הוא שגורם לפילוג בתוכם. אם נסתכל על הפילוגים אצל הערבים, הם אירעו בעיקר בכנסת. לא מדובר בויכוחים אידיאולוגיים גדולים: כל אחד והמקום שלו, כל אחד והסידור שלו, וכאשר מישהו לא מצא את סידור העבודה, מה שנקרא "מקום ריאלי", אז הוא הלך וקילל. עכשיו צריך לשאול את השאלה: האם הפילוגים נבעו מתוך שיקולים אידיאולוגיים או משיקולים אינטרסנטיים של חלוקת מקומות וסידורי מקומות וכו'?

הערבים כאן לא נמצאים בוואקום. הם נמצאים במדינת ישראל ומושפעים מהאווירה בתוכה. הבחירות בדרך-כלל מובילות אותם למחוזות לא רצויים של פלגנות וכו'. אבל אחר-כך אנחנו חיים כאן ואנחנו צריכים פשוט לשבת סביב שולחן עגול, ולדבר בינינו. אני חושב שהתוצאה היא שלא רק שהכנסת לא תורמת לערבים מבחינה זו אלא היא שתורמת יותר לפלגנות שלהם.

4. לוטפי משעור, עורך עיתון "סינארה" בשפה הערבית

מהו לדעתך שיעור ההשתתפות הצפוי של הבוחר הערבי בהצבעה ביום הבחירות?

אני מעריך ששיעור ההצבעה, נכון להיום - שבוע לפני הבחירות, עומד על יותר מ-60%. במידה והפלג הצפוני של התנועה האסלאמית "יזכיר" את עמדתו העקרונית שלא ליטול חלק בבחירות, כלומר יקרא להחרמתן, הרי שהאחוז הזה יירד באופן משמעותי, עד 50%.

בכל מקרה, המצביעים "היציבים", אשר כבר החליטו, הם מצביעי המפלגות הציוניות, במיוחד המפלגות הדתיות ומפלגות הימין. אלה הם מצביעים על בסיס אינטרסים או "התחייבות" קולקטיבית, משפחתית, חמולתית ואף עדתית.

מה השיקול המרכזי שישפיע על הבוחר הערבי להצביע למפלגה זו או אחרת?

לדעתי, השיקולים הפעם שונים במהותם מאשר בעבר. ניתן היום לדבר על שני שיקולים. החשוב שבהם הוא שליחת מסר לאזרח היהודי ולממסד, שהציבור הערבי מעוניין לחזור לשגרה, או אולי לסטטוס קוו, שקדם לאירועי אוקטובר 2000 - שגרה שבה יצאנו נגדה ורצינו לשנותה. הרי אירועי אוקטובר היו בעיקר הפגנה נגדה והבעת סירוב כלפיה. זהו מסר של פייסנות, של הרגעה, והייתי מוסיף לכך - של איתות לכך שמאבקנו הוא בגדר הלגיטימי והטבעי, וכמובן לא נוותר עליו. אם בל"ד, וכמובן ח"כ עזמי בשארה, היו נפסלים, ההחלטה להצביע לא הייתה נפגמת או נפגעת באופן משמעותי. שיקול זה מתבטא גם בהצבעה עבור מפלגות ציוניות.

השיקול השני לבחור במפלגה זו ולא בזולתה, הוא השיקול המסורתי. פחות אידיאלי, פחות לפי מיצוב על רקע מצע פוליטי-חברתי, ויותר שיקול אישי, עדתי, אזורי וכו'. מדובר בשיקולים "שייכותיים", במידה זו או אחרת.

מהו לדעתך המאפיין המרכזי במצען או בתעמולת הבחירות של המפלגות הערביות?

המצע המרכזי של המפלגות הערביות הוא פשוט: "למה כן להצביע [למפלגה מסוימת]", לגבי מפלגות שלא קראו להחרמה, ו"מדוע כן להצביע [בכלל]", לגבי אלה שקראו להחרים את הבחירות במידה ופוסלים אותם.

וכמובן שיש את השיקול העקרוני: חברתי-לאומי, של חד"ש-תע"ל; דתי-לאומי, של הרשימה הערבית המאוחדת; לאומי-אזרחי, של בל"ד; וחברתי-לאומי-אזרחי, של הברית הלאומית המתקדמת. אין הבדל מהותי, ובעיקר בעל משמעות, בעיני האזרח הערבי לגבי הסוגיות והבעיות שלו. כמובן שרק"ח זוהי אחדות על בסיס מעמדי-לאומי, רע"מ - על בסיס דתי-אסלאמי, ובל"ד - על בסיס לאומי-אזרחי.

האם יצביע הבוחר הערבי למפלגות היהודיות-ציוניות?

ההצבעה עבור מפלגות ציוניות, ובעיקר מפלגות העבודה ומרץ, הייתה אמורה לבטא בפועל עוד צעד בהקשר לרצון להצביע, כאקט עיקרי להעברת מסר לדעת הקהל היהודית ולממסד היהודי, הממלכתי והמפלגתי. מה גם שהצבעה זו הייתה בעבר חלק מהקונצנזוס, מהשגרה.

ואכן, מרץ והעבודה יכלו לזכות במספר ניכר של קולות. המפלגות הציוניות כולן - עד 50% מהקולות. וודאי שזה לא יקרה, ולא באשמתו של הבוחר הערבי. ההחלטה המוזרה, בכל זאת, של השב"כ ושל היועץ המשפטי; מעורבותו של הממשל האמריקאי, בדמות פנייה לישראל שלא לפסול רשימות ערביות; מעורבות חסרת התקדים, וחסרת הטעם, של סוריה באמצעות תחנת הטלוויזיה "אל-מוסתקבל", השייכת לראש ממשלת לבנון, רפיק חרירי; וכן חוסר המעש הרציני של המפלגות הציוניות - כל אלה יגרמו להצבעה דלה יחסית עבורן. ההצבעה המסיבית תהיה למפלגות הערביות.

5. זוהיר אנדראוס, עורך עיתון "כל אל-ערב" בשפה הערבית

מהו לדעתך שיעור ההשתתפות הצפוי של הבוחר הערבי בהצבעה ביום הבחירות?

לעניות דעתי, כאחד שבתוך עמו הוא חי, אני מעריך שאחוז ההצבעה במגזר הערבי לא יעבור את מחסום ה-60%. אם ניקח בחשבון שיהיה יום גשום, סוער וסגרירי, אני חושב שהאחוז יהיה נמוך, והוא יעמוד על 50% בלבד.

בסקר שהתפרסם לאחרונה התברר שכמעט 42% מהבוחרים הערבים יחרימו את ההצבעה אם פלג התנועה האסלאמית בראשות שיח' ראא'ד צלאח יקרא להחרים את הבחירות. מה דעתך?

הנתון הזה הוא נתון מאד ריאלי ואני חושב שהשיח' ראא'ד צלאח, והפלג הצפוני שהוא מוביל, כבר קרא גם קרא להחרמת הבחירות הקרובות לכנסת ה-16, ביום שלישי הבא. אני מעריך שהגוף הפונדמנטליסטי, קרי התנועה האסלאמית - הפלג הצפוני, וכן הפלג החילוני, קרי "בני הכפר" והאינטלקטואלים הערבים, יצליחו להביא לכך שאחוז ההצבעה במגזר הערבי יירד עד מחסום ה-50%. אם אנחנו נגיע ל-50%, אנחנו נראה בזה ניצחון.

מי יראה בזה ניצחון?

אלה שקוראים להחרים את הבחירות באופן טוטאלי, באופן גורף: לא פתק לבן ולא "שאר ירקות".

לגבי אלה שכן יצביעו: האם יש שיקול מרכזי שמשפיע עליהם להצביע למפלגה ערבית כזו או אחרת? האם יש הבדל מובהק בין המפלגות הערביות?

לעניות דעתי, אין שום הבדל בין המצע של בל"ד, של חד"ש-תע"ל, של רע"מ, ושל האשם מחאמיד. הרי הגג שהמפלגות הערביות מציגות לבוחר הערבי זה מדינה פלסטינית ובירתה ירושלים, כמובן ליד מדינת ישראל, ושוויון מלא. אני לא רואה שום הבדל בין המצעים של המפלגות הערביות. זה מוביל אותי למחשבה: מדוע המפלגות הערביות לא התאחדו? אני טוען שמדובר ב"משחקי כיסאולוגיה" ולא אידיאולוגיה.

איך אתה מעריך את מערכת הבחירות במגזר הערבי עד כה? האם מערכת הבחירות הנוכחית שקטה יותר לעומת מערכות הבחירות הקודמות לכנסת?

יש לי יסוד סביר להניח שמערכת הבחירות במגזר הערבי מושפעת במישרין או בעקיפין מהמגזר היהודי: היא מערכת רדומה. גם המסרים, גם התכנים, גם ההתקפות בין המפלגות השונות - אנחנו עוד לא מבחינים בכך בשטח. להבדיל ממערכת הבחירות של 1999, יש פה מערכת בחירות רדומה לגמרי. אנשים פשוט לא מתעניינים במה שקורה בבחירות האלה.

האם מדובר בהשלכות של אירועי אוקטובר 2000, או שמדובר פשוט בחוסר אכפתיות?

אני הייתי אומר כך: ב"אוקטובר השחור" 2000 החל תהליך מסוים של התנתקות, של שסע, של התרחקות מהמדינה. זה נמשך בפברואר 2001, בבחירות המיוחדות לראשות הממשלה, כאשר יותר מ- 80% מהמגזר החרים את הבחירות. וזה עניין של תהליך, שנמשך גם ב- 2003.

צינת מקודם שקרוב ל- 50%, לפי הערכתך, יצביעו בבחירות. כמה מתוכם יצביעו למפלגות יהודיות-ציוניות?

אציג בפניך נתון המעורר סימני שאלה: עד עצם היום הזה - ואני מדגיש: להבדיל מהבחירות ב- 99' - אף נציג ממפלגת העבודה לא פנה אליי על-מנת לערוך ראיון עם יו"ר העבודה, מצנע. אני חושב שמפלגת העבודה ויתרה כבר, לא רק במגזר היהודי אלא גם במגזר הערבי. היא הולכת לקראת תבוסה והיא מקבלת את זה.

מרץ בבעיה קשה במגזר הערבי, וגם המפלגות הערביות בבעיה קשה. גם ש"ס לא תקבל קולות כמו שהיא קיבלה ב- 99'. אבל תהיה הצבעה בכיוון הזה [של המפלגות היהודיות-ציוניות].

בקשר למפלגת העבודה ומרץ צריך להיות ספציפיים: לפי הסקרים העבודה מקבלת 19 מנדטים ומרץ 7-8 מנדטים. המשמעות: המועמדים הערבים, גם בעבודה וגם במרץ, לא נכנסים [לכנסת] וזה משפיע על הבוחר הערבי. אם אני רוצה להכניס את ע'אלב מג'אדלה ואת צאלח טריף [מהעבודה], אני רואה לפי הסקרים שגם אם אני אצביע זה לא יעזור להם. אם אני רוצה להכניס את חוסניה ג'בארה [ממרץ], אז לפי הסקרים זה לא משפיע.

ג. סקרי דעת קהל

1. סקר המרכז למחקרים בני-זמננו

עיתון **צות אל-חק ואל-חוריה**, המייצג את הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל אשר מרכזו באום אל-פחם, פרסם בתאריך 27.12.02 את תוצאותיו של סקר דעת קהל שערך המרכז למחקרים בני-זמננו הנמצא בעיר.

להלן ממצאיו העיקריים של הסקר, כפי שפורסמו בעיתון:

תוצאות הסקר מראות כי שיעור הערבים המתכוונים להחרים את הבחירות שמר על היקפו ההיסטורי, והוא נע בין 25%-30%. 21.42% מהנשאלים אמרו כי הם לא יצביעו בשום אופן בבחירות הנוכחיות, 5.7% טרם החליטו מהי עמדתם בנושא ההצבעה. שיעור הסטייה של הסקר הוא 4%. הדבר מוכיח כי שיעור ההחרמה בקרב הערבים יישאר בעינו בבחירות הנוכחיות, אם תישמר בתקופה הקרובה היציבות הפוליטית היחסית ביחסו של הממסד הרשמי כלפי המיעוט הערבי.

הסקר בדק את מידת היענותה של האוכלוסייה הערבית להחרמת הבחירות, אם תודיע התנועה האסלאמית בראשות שיח' ראא'ד צלאח על החרמת הבחירות ותקרא לכך את הציבור. 34.28% מהאוכלוסייה הערבית ייענו לקריאה להחרמה ויחרימו את הבחירות, 45% לא ייענו לקריאה זו וימשיכו להצביע, ו-20.71% לא גיבשו עמדה בנושא.

המשתנה השני שנבדק הוא ההשפעה שתהיה להצטרפותן של תנועות ומסגרות אחרות, לצד התנועה האסלאמית, לקריאה להחרמה. יש לציין כי שאלה זו לא הופנתה לאלה שהודיעו כי יחרימו בוודאות לאור הכרזתה של התנועה האסלאמית על ההחרמה, ששיעורם מגיע ל-34.28%, אלא למתלבטים, ששיעורם עומד על 20.5%, ואל המצביעים, ששיעורם עומד על 45%.

מבין המתלבטים, 36.4% ענו שהם יחרימו במקרה שתנועות ומסגרות אחרות תצטרפנה אל הקריאה להחרמה לצד התנועה האסלאמית, ו-45% מתוכם ממשיכים להתלבט, למרות הכללתו של המשתנה השני. 18.4% מהם לא ייענו לקריאתן של תנועות ומסגרות אחרות. לגבי אלה שאמרו כי הם יצביעו בכל מקרה, גם אם התנועה האסלאמית תקרא להחרים, ששיעורם עומד על 45%, אזי הרוב המכריע מתוכם, 88.2%, ימשיך לשמור על עמדתו בעד הצבעה, גם אם תנועות ומסגרות אחרות תצטרפנה אל קריאתה של התנועה האסלאמית. עם זאת, המשתנה השני יביא לכך ש-11.8% יהפכו למתלבטים באשר לעמדתם בנושא הבחירות. במילים אחרות, איש מהם לא ייענה להחרמת הבחירות באופן ודאי. אנו סבורים כי 45% מאלה שענו כי הם יצביעו הם בהכרח תומכים או חברים במפלגות הערביות המשתתפות בבחירות.

לאחר שקלול הנתונים, התקבלו התוצאות הבאות:

41.81% - ייענו לקריאה להחרמה, אם התנועה האסלאמית ותנועות ומסגרות אחרות תקראנה לכך.

43.5% - ישתתפו בבחירות בכל מקרה.

14.6% - לא גיבשו עמדה סופית בנושא.

השפעת ההחרמה על האוכלוסייה הערבית*

17.85%	פוגעת בזכויות הפוליטיות והחברתיות
8.57%	פוגעת בתהליך השלום
32.857%	לא תשנה דבר
11.42%	תעמיק את הגזענות
1.42%	תגלה את הפנים האמיתיות של מדינת ישראל
9.28%	תאלץ את הרשימות הערביות להתאחד
1.42%	תסייע טוב יותר להשיג את הזכויות
17.14%	לא יודע

2. התייחסות ח"כ אחמד טיבי לממצאי הסקרים

ח"כ אחמד טיבי התייחס לסוגיית התוצאות הסותרות של הסקרים, בכתבה שהתפרסמה בעיתון **סינארה** (היוצא לאור בנצרת) בתאריך 17.1.03 :

"חברות הסקרים הישראליות מתמחות בחברה היהודית ולא משקפות באופן מקצועי את המציאות ברחוב הערבי. ברחוב הערבי אין תנודות כפי שהסקרים מציינים. ישנם כמה מכוני מחקר, כמו זה שמפרסם ב"מעריב", שעורכים סקר על מדגם של 500-600 אנשים בכל ישראל, מהם 80-90 ערבים, ש-30 מהם מסרבים לענות או אומרים שהם עדיין לא החליטו לאיזו מפלגה להצביע, וכך נשארים 50-60 ערבים."

"לגבי הסקרים שנערכים במגזר הערבי, כמו הסקר של אוניברסיטת חיפה, הרי שכולם מוכיחים את אותה תוצאה והיא שהקואליציה חד"ש-תע"ל היא הגורם הראשון במעלה ללא עוררין. אנו משוכנעים כי היא תנצח את הבא אחריה בהפרש של שני מנדטים."

* הערת העורך: הטבלה מציגה בצדה השמאלי את אחוז המסכימים עם כל טיעון המוצג בצדה הימני.

ד. לקט מן העיתונות

1. כללי

- רשימות חד"ש-תע"ל ובל"ד חתמו על הסכם עודפי קולות ביניהן, למרות קולות מחאה רבים, בעיקר בשורות חד"ש, נגד הסכם זה עם בל"ד. ... עם זאת, ראשי הקואליציה [חד"ש-תע"ל] עמדו על חתימת ההסכם עם בל"ד, וצינו כי מתנגדי ההסכם מחד"ש מבינים את הצעד הזה, משום שהם לא מוכנים להביא [לכנסת] את המועמד השלישי ברשימת רע"מ, סלמאן אבו-אחמד, על חשבון קולות מחד"ש, בשל עמדתו של האחרון בהצעת הסכסוך העדתי בנצרת בשנים האחרונות, לדבריהם. ראש רע"מ, ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה, אמר מצדו כי רע"מ לא תחתום בשום אופן על הסכם עודפי קולות עם כל צד שהוא, והוסיף: "חד"ש בגדה בנו וחתמה על הסכם עם בל"ד. ... בשתי מערכות הבחירות הקודמות חתמנו על הסכם עודפי קולות [עם חד"ש]. גם הפעם פנינו אליהם, בכתב ובעל-פה, אך לפתע שמענו שהם חתמו על הסכם עם בל"ד." (סינארה, 17.1.03)
- ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה שלח מכתב ליו"ר ועדת הבחירות המרכזית בה מחה על שידור התעמולה של חד"ש בטלוויזיה, ודרש מיו"ר הוועדה לבטל את השידור בטענה שהוא פוגע ברגשות המוסלמים והערבים בארץ. במכתבו של דהאמשה נאמר כי שידור התעמולה מראה קבוצת צעירים השותים משקאות אלכוהוליים, משתכרים, וצוחקים בפה מלא, ולכן הוא דרש להפסיק את שידור התעמולה הפוגע ברגשות הציבור המוסלמי הרחב בארץ. ... ח"כ מחמד ברכה, בתגובה: "מצער אותי שהרשימה המאוחדת מגבירה את המתרחקות בשפת הבחירות. היה מוטב לאחי עבד אל-מאלכ שיצפה בשידור התעמולה כדי לשפוט אותו." (כל אל-ערב, 17.1.03)

2. פרשת פסילתם של מועמדים ערבים בבחירות לכנסת

- אישור מועמדותם של ח"כ עזמי בשארה ומפלגתו, ושל ח"כ אחמד טיבי, התקבל בברכה בתוך מפלגותיהם ובמגזר הערבי. ... טיבי אמר: "אני מרוצה מהחלטת בית המשפט העליון. כעת התחילה מערכת הבחירות." ... דובר חד"ש-תע"ל, רמזי חכים, פרסם גילוי דעת בו כתב: "קיים צורך דוחק וגורלי להקים תנועה יהודית-ערבית נרחבת, שתאבק עם הגורמים העוינים את הדמוקרטיה, כדי למנוע כל ניסיון דומה בעתיד לפגוע בעקרונות הדמוקרטיה." (פנורמה, 10.1.03)
 - קטעים מתוך גילוי דעת שפרסם שוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל, בתאריך 9.1.03:
- "החלטות בין המשפט העליון שהתקבלו ביום חמישי בבוקר, 9.1.03, לדחות את החלטות ועדת הבחירות המרכזית ואת המלצות היועץ המשפטי לממשלה, ולאפשר לחברי הכנסת אחמד טיבי ועזמי בשארה והברית הלאומית הדמוקרטית להשתתף בבחירות לכנסת הבאה, מדגישות את העמדה שחזרנו עליה שוב ושוב ולפיה החלטות היועץ המשפטי לממשלה מבטאות עמדה פוליטית, כפי שהתברר במכתבו מחודש נובמבר 2001. הוא הדין עם החלטות ועדת הבחירות המרכזית, שעליהן שולט הימין והימין הפשיסטי העוין את האוכלוסייה הערבית ואת הנהגתה, אשר שואף לפגוע בלגיטימיות של אוכלוסייה זו במסגרת התקפה רשמית ומתוכננת, ולפגוע באופן מסוכן ביסודות הדמוקרטיה, חופש הביטוי וזכויות האדם הבסיסיות בארץ."
- "לפיכך, תגובתנו כעת תתבטא בהגברת הפעילות והמאמצים לגבי השתתפותה של האוכלוסייה הערבית, ובאופן פעיל, בבחירות הקרובות לכנסת, וביציאה אל הקלפיות. זאת משום שההצבעה מבטאת עמדת השפעה, ולא רק נייר שמשלשלים אל הקלפיות, כדי למנוע את חזרת הימין והימין הפשיסטי אל השלטון."
- גילוי דעת של ועדת ההסכמה הלאומית, בתגובה להחלטות ועדת הבחירות המרכזית: "הלגיטימיות של חברי הכנסת שלנו ושל רשימותינו לבחירות נובעת מהלגיטימיות של עמנו ומהישראלותנו נטועים במולדת זו, ולא מהחלטות ימניות גזעניות הסותרות את הזכויות הדמוקרטיות הבסיסיות ביותר, שמקבלת ועדה כזו או אחרת. ... אנו מבינים היטב כי מטרתן של החלטות גזעניות אלה היא לא רק להדיר ולהרחיק אותנו מההחלטה הפוליטית אלא לעשות לנו טרנספר פוליטי, כהכנה לטרנספר ממשי. ... התגובה שלנו, כולנו, צריכה ללכת

בהמונינו אל הקלפיות כדי להביא מספר גדול ככל שניתן של חברי כנסת ערבים." (כל אל-ערב, 3.1.03)

- תנועת "בני הכפר" פרסמה גילוי דעת בו הבהירה את עמדתה בנושא פסילת הח"כים הערבים: "אנו מגנים את ההחלטות השרירותיות האלה ורואים בהן פגיעה בחופש הפוליטי. הדבר מחזק את עמדתנו, הטוענת כי המדינה ומנגנוניה השונים לא מתייחסים אלינו בתור אזרחים אלא בתור גיס חמישי." גילוי הדעת קרא לאחדות ערבית, ועם גורמים יהודים המתנגדים לגזענות ולפשיזם בארץ, כדי להתמודד עם הגל הגזעני הרשמי והעממי. (כל אל-ערב, 3.1.03)
- הנשיא משה קצב פרסם גילוי דעת ובו אמר: "החלטת ועדת הבחירות לפסול מועמדים ערבים אינה מצדיקה יצירת משבר אמון בין יהודים וערבים במדינת ישראל." הנשיא הוסיף כי הוא משוכנע שהערבים בישראל בוטחים במערכת המשפט הישראלית. ... הוא הוסיף כי החלטת ועדת הבחירות לא תקטין את הייצוג של ערביי ישראל בכנסת, וכי המצביעים הערבים הם לבדם אשר יקבעו את מספר הנציגים הערבים בכנסת הבאה. (פנורמה, 3.1.03)
- מודעת בחירות של חד"ש ותע"ל: "הפעם לא נרשה - לא לפסילה, לדה-לגיטימציה ולהתפשטות הפשיזם ... רוצים לעשות לנו טרנספר פוליטי כניסיון מקדים להפצת רעיון הטרנספר הממשי. במיוחד עכשיו: אסור ליפול במלכודת גורמי הימין והפשיזם; אסור להחרים ולקבל את הבדלנות. נבלום את הפשיזם ונפיל את הגזענות על-ידי הצבעה, השתתפות והשפעה. במיוחד עכשיו: המטירו עליהם אותיות יו". (סינארה, 3.1.03)
- בעד פסילת טיבי הצביעו 21 חברים בוועדת הבחירות המרכזית, מהליכוד, ש"ס, "האיחוד הלאומי", המפד"ל, "יהדות התורה", "גשר", ו"המרכז". נגד פסילת טיבי הצביעו 18 חברים, מהעבודה, מרץ, שינוי, והמפלגות הערביות. שני נציגים, שניהם מהעבודה, נמנעו בהצבעה. ההחלטה לפסול את טיבי התקבלה למרות התנגדותו של יו"ר הוועדה, השופט מישאל חשין, שהתנגד לפסילת טיבי. (סינארה, 3.1.03)
- בנאומו בפני ועדת הבחירות אמר טיבי: "אני מתנגד לשימוש בנשק ותומך באינתיפאדה עממית, הפגנות ומרי אזרחי. מעולם לא הבעתי תמיכה במאבק מזוין. הייתי הראשון בחברה הפלסטינית להודיע על התנגדותו להפיכת האינתיפאדה לצבאית." (סינארה, 3.1.03)
- רשימת חד"ש ותע"ל הפיצה גילוי דעת בעשרות אלפי עותקים בקרב האזרחים הערבים, למחרת פסילתו של המועמד השלישי ברשימה, אחמד טיבי, שבו נאמר: "אנו יודעים היטב כי מדינת ישראל אינה מדינת כל אזרחיה, אולם היום, לאחר השארתו של הפשיסטי ברוך מרזל ופסילתו של ח"כ אחמד טיבי, היא 'מדינת כל מרזליה' הגזעניים והפשיסטיים." (סינארה, 3.1.03)
- ח"כ אחמד טיבי: "דמוקרטיה היהודים פסלה את אחמד הערבי. לא את אחמד טיבי כאדם, אלא את מה שאנו מייצגים. ... אני אמרתי כי פסילת אחמד הערבי היא סתימת פיות, טרנספר פוליטי ומסר לכל המיעוט הערבי. ... המסר הזה הוא של מושלים צבאיים 'ערביסטים' שחושבים שהם יכולים לאלף את המנהיגים כדי שיחזרו להיות כמו המנהיגים של שנות החמישים והששים. עליהם לדעת כי דור המנהיגים הכנועים והכפופים כבר עבר. אנו מדברים על סוג אחר של מנהיגים, המתגאים בשייכות ובדבקות במקום ובזמן, אשר מדברים מתוך גרונה של האוכלוסייה הערבית."
- "אם ירצה הגורל, והקואליציה של חד"ש ותע"ל תיפגע על-ידי פסילתי, אני סבור כי התגובה צריכה להיות לא בהגשת מתנה לימין הישראלי, תוך נידוי עצמי וקריאה להחרמת הבחירות ... העיקר הוא שהימין לא יצליח להפוך את הכנסת לנקייה מערבים, כהכנה לכך שגם הארץ תהיה כזו." בתגובה לשאלה אם ייפסל, האם ישוב להיות יועצו של ערפאת, השיב טיבי: "לא ולא". בתגובה להצעה שעלתה בעבר, לשגר נציג מטעם המיעוט הערבי לליגה הערבית בתור אלטרנטיבה לכנסת, השיב טיבי: "לא חשבתי על כך, ואני לא חושב שזה מעשי." (כל אל-ערב, 3.1.03)
- ח"כ עזמי בשארה דיבר ארוכות בפני ועדת הבחירות, והסביר את עמדתו הפוליטית והחברתית. הוא הכחיש כי הוא תומך בארגון חזבאללה, או שהוא שיבח ארגוני טרור, או שהוא אמר שמדינה פלסטינית תיכון בין הירדן לבין הים. בשארה הוסיף: "לא אמרתי דברים כאלה. אני מכיר בזכותה של הלאומיות העברית להגדרה עצמית באמצעות מדינה. איני ציוני, ולא ידעתי שהציונות היא תנאי לכניסתי לכנסת. ... מזה שנים אני מציג את המתח שבין היות המדינה יהודית ובין היותה דמוקרטית. קיימת כאן סתירה, שכל ליברל מכיר בה. אולם השאלה שלי היא: האם העליתי הצעת החלטה הקוראת לבטל את הגדרתה של מדינת ישראל

בתור מדינה יהודית? האם הולכתי בכך שולל את תומכיי? איזו השפעה יש לי כדי לעשות זאת? ... מעולם לא תמכתי במאבק מזוין או בפיגוע כזה או אחר. הופנו כלפיי טענות כי לא גינתי פיגוע כזה או אחר, אולם אין חוק המחייב לגנות פיגועים." (אח'באר אל-ערב, 3.1.03)

- בעד פסילת בל"ד הצביעו 21 מול 20 שהתנגדו, ובעד פסילת בשארה הצביעו 22 מול 19 שהתנגדו. ... בנאום שנשא בפני ועדת הבחירות, אמר בשארה: "לא קראתי להרג חיילים ומתנחלים, אלא להיפך. אני לא רוצה שהם ייהרגו. אני מצטער על כל חייל שנהרג, ואני משתתף בצערן של המשפחות." הוא הוסיף: "אני לא מתנגד לצביון היהודי של המדינה, ואני מקבל את העובדה שהיהודים הם רוב בתוכה. אולם 'מדינת כל אזרחיה' היא התגובה לציונות." (סינארה, 3.1.03)

3. שאלת החרמת הבחירות

- סדרת מודעות תעמולה ללא ציון שם הגורם שעומד מאחוריהן: "אני ערבי, ובקולי אקרא תגר [ערבי אנא, בצוית אתחדא]" (כל אל-ערב, 17.1.03)
- ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה: "אני מאד מתפלא על אלה המייחסים חשיבות רבה, ואולי אף חשש, לקולות הקוראים להחרים את הבחירות. אני מתפלא עוד יותר על שתי המפלגות המאיימות להחרים את הבחירות, אם ייפסלו רשימה כלשהי או מועמד כלשהו. ... ממתי יונק הציבור את הלגיטימציה שלו מאנשים או ממנהיגים? אם כך הוא הדבר, אזי הכלל אומר שאם הלך המנהיג, אין יותר מפלגה, ואם הלכה המפלגה, אין יותר עם! ... מי מרוויח מהתקפלות זו חוץ מהימין הקיצוני וכנופיית המסיתים נגד עמנו? ... אמרתי זאת מפורשות: גם אם יפסלו את עבד אל-מאלכ דהאמשה בתור ראש הרשימה המאוחדת, לא אחרים בשום אופן, ואקרא בכל כוחי להוציא את האנשים אל הקלפיות, משום שאני מאמין באופן נחרץ כי השתתפותנו בתור מיעוט ערבי במשחק הזה, בשלב זה, חיונית ביותר." (כל אל-ערב, 3.1.03)
- מזכ"ל תנועת "בני הכפר", מחמד אסעד כנאענה, במאמר עמדה שכותרתו "שוט החרמה": "הציבור הערבי הבין שחברי הכנסת הערבים אינם אלא קוסמטיקה לדמוקרטיה הישראלית המזויפת. ... הערבים החלו להבין היטב כי המשחק הפרלמנטרי אינו אלא פארסה שאנו מקיימים כל ארבע שנים, ומשלמים את המחיר בעבודה מדי יום. המפלגות הערביות הן האחריות למציאות זו, משום שהן מוכרות אשליות בקרב הציבור על שוויון, אזרחות מלאה, דמוקרטיה, השתתפות פוליטית ועוד. ... מפלגות וחברי כנסת אלה מסרבים אפילו לדון באלטרנטיבות, אולם מתעקשים למנוע זאת מזולתם, עד כדי האשמה בבגידה, במשחק לידי הימין ובטרנספר פוליטי מרצון."
- "עצאם מחיל אומר כי העמדה הקוראת להחרמה כמוה כבגידה; אחמד טיבי מתאר אותה בתור אווילות פוליטית; אפנאן אע'באריה טוענת כי ידיים נסתרות עומדות מאחורי הדבר; מחמד ברכה מתאר זאת בתור משחק לידי הימין; וכך גם עזמי בשארה, כנעאן, מחאמיד, זחאלקה ואחרים. ... כמובן, לא נשכח לציון כאן כי מנהיגי המפלגות הציוניות תקפו את העמדה הקוראת להחרמה וראו בה דבר מסוכן."
- "מה פשר ההתקפה על ההחרמה? ההחרמה מבוססת על עמדה לאומית אידיאולוגית, המסרבת לציית למציאות המרה אלא שואפת לשנותה ... דוחה את הוויתור המשפיל הכרוך בהכרה ביהדותה של המדינה והצהרת אמונים לה, ודבקה בזכות השיבה, בהגדרה עצמית, ובחיים מכובדים המבוססים על שוויון אמיתי. אנו לא מסכימים להיות פוליטיקאים, משום שפוליטיקאי לא יכול להגן על האינטרס שלו ומתכחש לעקרונותיו. מי שעוקב אחרי התנהגותם של הח"כים והקואליציות שלהם מבין היטב את העובדה המרה הזו. ... עמדתנו זו אינה מייצגת מיעוט. אנו מהווים חלק מעמדה עממית במישור הלאומי." (כל אל-ערב, 3.1.03)
- עלי זבידאת, דובר התנועה העממית להחרמת הבחירות, אמר כי משלחת מטעם התנועה ביקרה באוניברסיטת באר-שבע, נפגשה עם מספר סטודנטים ערבים והפיצה גילוי דעת הקורא להחרים את הבחירות לכנסת. (פנורמה, 3.1.03)

4. החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון והתנועה הערבית לשינוי (חד"ש-תע"ל)

- מודעת בחירות של חד"ש-תע"ל: "קולך משפיע, ואצלנו יותר" (פנורמה, 17.1.03)

- ח"כ עצאם מח'ול, בתשובה לשאלה איך הוא רואה את מערכת הבחירות במגזר הערבי ואת היחסים בין המפלגות המתחרות, ענה: "אנו רוצים להשתתף במערכת בחירות מתורבתת ואנו פועלים לכך. כמו כן, שהויכוח ייעשה על-ידי כך שנציג את אשר בפינו ונשכנע מדוע אנו הזרם העדיף, מבלי לפצוע או לתקוף בצורה גסה במישור של תליית פוסטרים ברחובות. יש מי שמנסה לגרור אותנו ולעורר כלפינו פרובוקציה בסוגיות שונות, אך בכל מקרה, מתוך תחושת הכוח שלנו ומתוך תחושתנו הוודאית כי אנו הגורם הראשון במעלה בזירה של האוכלוסייה הערבית, ובהפרש ניכר מכל גורם אחר, הרי שאנו מתנהגים בצורה בונה מאד ומקווים שהאחרים ישתכנעו כי התנהגותנו השקטה אינה נובעת מתוך חולשה כי אם מתוך כוח."
- בתגובה לטענה כי יש מי שמנסים לפרוט על הנימים העדתיים, ענה מח'ול: "אני סבור שהבחורים הערבים בעלי מודעות גבוהה הרבה יותר מאשר טענה זו, ולא מוכנים שמישהו ישחק איתם בקטנות." (סינארה, 17.1.03)
- בהתייחסות לקואליציה [של תע"ל] עם חד"ש, אמר ח"כ אחמד טיבי: "בהשוואה לשתי קואליציות בעבר, אנו מדברים כעת על ניסיון מסוג אחר. ראשית, תיארת את הקואליציה הזו בתור קואליציה טבעית משום שהאנשים דיברו עליה שנה וחצי לפני שהיא התממשה בפועל. שנית, משום שהיא באה לאחר שלוש שנים של שיתוף פעולה ותיאום מלא בפרלמנט, בוועדת המעקב וברחוב הערבי. ... שלישית, היחסים האישיים המחברים בין מנהיגי שתי המפלגות מהווים גורם חיובי. רביעית, באתי בברית עם גוף שאינו זקוק לי כדי לעבור את אחוז החסימה הפעם." בתשובה לשאלה כיצד הוא מעריך הפעם את מערכת הבחירות, ענה: "האווירה פחות 'חמה' מאשר במערכות בחירות קודמות. אנו מבחינתנו משתדלים להפיח רוח בחירות, נוכח התחושה הכללית של אי-אכפתיות. את התחושה הזו צריכים כולם לפעול כדי לשנות." (סינארה, 17.1.03)
- מודעת בחירות של חד"ש-תע"ל: "אחריות לאומית, מסר חברתי [מסא'וליה וטניה, רסאלה אג'תמאעיה]." (סינארה, 10.1.03)
- לאחר פרסום החלטת בג"צ פרסמה קואליציית חד"ש-תע"ל גילוי דעת בו בירכה על ההחלטה לבטל את הפסילה, וקראה לאזרחים הערבים לא רק להשתתף בבחירות אלא "להטיל את מלוא כובד משקלם על-מנת להשפיע ולהשתתף באופן פעיל בהכרעה לגבי העניינים הגורליים." (סינארה, 10.1.03)
- ראיון עם ח"כ מחמד ברכה, יו"ר הרשימה המשותפת של חד"ש ותע"ל: "כוחן של בל"ד ושל רע"מ עלה באופן מלאכותי עקב חוק הבחירה הישירה. ... אנו מפלגה שיש לה חברי כנסת ולא חברי כנסת שיש להם מפלגה. ... דבריו של דהאמשה על כך שאנו לא נעבור את אחוז החסימה לבדנו משקפים את המשבר של רשימתנו."
- "7000 יהודים מצביעים לחד"ש, וזה לבטח לא מספיק. ... קריאתו של בשארה להחרים את הבחירות, אילו היה נפסל, אינה אחראית ומצביעה על נרקיסיזם מוגזם. ... הקואליציה של חד"ש-תע"ל תהווה הגורם הראשון בכנסת, בהפרש של שני מנדטים מהרשימה שאחריה. ... אם סוגיית שהאב אל-דין [הערת העורך: מסגד המריבה בנצרת] הייתה נלקחת מסלמאן אבו-אחמד, המועמד השלישי של רע"מ, לא היה נשאר דבר." (כל אל-ערב, 10.1.03)

5. הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ)

- מודעת בחירות של רע"מ: "רע"מ - אל-אקצא שלנו ואללה אכבר [אל-מוחדה - אל-אקצא לנא ואללה אכבר]" [הערת העורך: ברקע מופיעה תמונת מסגד אל-אקצא] (פנורמה, 17.1.03)
- מודעת בחירות של רע"מ: "רע"מ - זכותנו חזקה יותר מרשעותם [אל-מוחדה - חקנא אקוא מן ט'למהם]" [הערת העורך: ברקע מופיעה תמונת מתפללים במסגד אל-אקצא]. (אל-אהאלי, 17.1.03)
- סלמאן אבו-אחמד, המועמד השלישי ברשימת רע"מ, הגיב על הסכם עודפי הקולות בין חד"ש לבל"ד במטרה למנוע ממנו להיבחר לכנסת: "הברית בין חד"ש לבל"ד בנושא עודפי הקולות לא תפגע בנו, משום שאמונונו בציבור שלנו במשולש, בנגב, בגליל ובערים המעורבות, הוא גדול הרבה יותר מכל ברית שהיא. ההגנה שלנו על מסגד שהאב אל-דין היא אות כבוד ולא אשמה." (אל-מית'אק, 17.1.03)

- צוות ההסברה של רע"מ פרסם גילוי דעת: "הרשימה המאוחדת מביעה צער רב לנוכח הדרך הזולה שבה מתנהג האשם מחאמיד, בין אם במישור של [פעילות] השטח על-ידי קריעת מודעות של רע"מ באום אל-פחם, או במישור של גילוי דעת, פרסומים וראיונות בעיתון. אם מחאמיד סבור כי הוא יצליח לגרור את רע"מ לקרבות צדדיים שיסיחו את דעתנו מהמלחמה במפלגות הציוניות, הוא שוגה באשליות וטועה, ולא נאפשר לו זאת." (פנורמה, 10.1.03)
- יו"ר רע"מ, ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה: "רע"מ תקבל שישה מנדטים, חד"ש תעבור את אחוז החסימה, אך בל"ד אינה בטוחה. ... הצענו להאשם מחאמיד את המקום החמישי, בהתאם לכוחו, אך הוא סירב והחליט להשתתף בבחירות לבד. אני מייפץ לו לנהוג באחריות ולפרוש, ולא לגרום לבזבז קולות. ... הצענו רוטציה בין מחאמיד לכנעאן. כנעאן הסכים, מחאמיד סירב. ... התפקדותם של 12 אלף ערבים לליכוד היא בעצם 12 אלף אותות קלון. אלה הם שכירים." (כל אל-ערב, 10.1.03)
- מודעת בחירות של רע"מ: "ליברמן! אנחנו כאן." (קול רע"מ [ביטאון רע"מ], 7.1.03)
- ח"כ מחמד כנעאן: "הסקרים שנערכו בעבר, בבחירות 1996 ו-1999, נתנו לרשימה המאוחדת הרבה פחות מהמנדטים שהיא קיבלה. הסקר האמיתי הוא התמיכה העממית ברשימה המאוחדת, וזה יוכיח את השקר ואת המצאותיהם של בעלי הסקרים הללו. ... אני קורא לאח האשם מחאמיד, ששוררים בינינו יחסים טובים, לשקול מחדש ולקבל החלטה לאומית נכונה שלא להמשיך במערכת הבחירות, משום שהלאומיות האמיתית מחייבת שלא לבזבז שום קול ערבי. בכך הוא יזכה לתמיכת עמו. ... אני פונה אל כל בני עמנו, בכל ישוב ועיר, לצאת אל הקלפיות ולהצביע לרשימה הערבית המאוחדת, וזאת כדי למנוע את הקול הערבי מן המפלגות הציוניות, במיוחד בנסיבות הנוכחיות, וכדי לנקום מבחינה פוליטית ברוצחי בנינו באינתיפאדת אל-אקצא המבורכת. ... אני צופה כי רע"מ תגדיל את כוחה ואת המנדטים שלה בפרלמנט, ושרע"מ תהיה הרשימה הערבית הראשונה אשר תביא אישה ערבית אל הפרלמנט." (קול רע"מ [ביטאון רע"מ], 7.1.03)
- אברהמים אל-עמור, המועמד החמישי ברשימת רע"מ: "העובדה שהנגב קיבל שני מקומות בתוך חמשת הראשונים ברשימה [טלב אל-צאנע ואברהמים אל-עמור] היא אצילות וכבוד מצד אחינו בצפון. זה מעיד על מסירות כלפי תושבינו בנגב. אנו מבקשים מהם 'לטאטא' את המפלגות הציוניות, הנוהות אחר הקולות הערבים, כדי שנקבל מספר מנדטים גדול ככל שניתן, דבר אשר ישרת את האינטרסים שלנו ויסייע לנו למלא את חובתנו כלפי תושבינו בנגב, במשולש ובגליל." (קול רע"מ [ביטאון רע"מ], 7.1.03)
- ח"כ טלב אל-צאנע: "הערבים צריכים להבין כי מצנע אינו יונת שלום, כפי שהם סבורים, אלא הוא ציוני, עקרונית ציוניים, הוא בעל עבר צבאי, אולם הוא נוהג בתבונה רבה יותר מאשר שרון." לדעת ח"כ אל-צאנע, תפיסתו של מצנע את השלטון תלויה בקול הערבי, ובהגעתם של 11 ח"כים ערבים אל הכנסת. הוא אמר: "אם נוכל להביא שוב 11 ח"כים ערבים אל הפרלמנט, משמעות הדבר היא שהימין הישראלי לא יקבל רוב של 61 ח"כים, ורק אז יש תקווה לעשות שינוי." (אח'באר אל-ערב, 3.1.03)

6. הברית הלאומית הדמוקרטית (בל"ד)

- מודעת בחירות של בל"ד: "בל"ד - קול קריאת התגר, נגד הגזענות [אל-תג'מע - צות אלתחדי, צ'ד אל-ענצריה]" (אח'באר אל-ערב, 17.1.03)
- ד"ר עזמי בשארה, בסדרת כינוסים שערכה בל"ד במשולש, אמר: "אין שום תנועה פוליטית שהמיעוט הערבי כה דאג לה וכה שמח בשבילה כמו התנועה שלנו. אין שום תנועה שמבטאת את שאיפותיהם של האנשים, ושהאנשים מזדהים איתה, כמו בל"ד. עברנו התנסות קשה אך הצלחנו בה. ההצלחה היא לא רק של בל"ד אלא של כל האוכלוסייה הערבית." המועמד החמישי ברשימת בל"ד, פתחי דקה, אמר: "אנו נלחמים על כל קול במטרה להשיג הישג היסטורי ואת הניצחון הגדול ביותר לבל"ד, וכדי להביא כמה שיותר נציגים מבל"ד לכנסת." המועמדת הרביעית ברשימה, אפנאן אע'באריה, אמרה: "אנו דורשים אזרחות מלאה לכל האזרחים, ערבים ויהודים." ד"ר ג'מאל זחאלקה, המועמד השני ברשימה, אמר: "אנו במערכת הבחירות אומרים לאנשים 'השתתפו בבחירות'. אנו רוצים לקיים שיתוף פעולה עם המפלגות הערביות על-מנת להעלות את שיעור ההצבעה ברחוב הערבי." (פנורמה, 17.1.03)

- ח"כ עזמי בשארה, בראיון עמו: "האיום להחרים את הבחירות במקרה שבל"ד הייתה נפסלת הציל את בל"ד, והציל את הפעילות הפוליטית בזירה הערבית. ... ישנה התקפה נרחבת מאד על בל"ד, שגורמת לנו להרגיש לפעמים שהם היו בטוחים שאנו ניפסל, אך כאשר לא נפסלנו, הם כעסו. ... לדעתי, אלה הן הבחירות האחרונות שיש בהן בלבול. כוחן של המפלגות ייקבע, ויתברר באופן סופי כמה זרמים פוליטיים קיימים בזירה. ... הראיון שערך "כל אל-ערב" עם עמי איילון שבו הוא הסית נגד בל"ד מהווה מסמך חשוב, שאתם צריכים לשמור. מסרתי עותק ממנו לבית המשפט המרכזי בנצרת וציטטתי חלקים ממנו בוועדת הבחירות. ... הציבור הוא זה שישפוט מי דבק בכיסאו: מי שדבק בעמדותיו [בשארה עצמו], וכאשר נאסר עליו, הוא קורא להחרים את הבחירות, או מי שמתעקש להיות בכנסת גם אם עמיתיו נפסלים! ... שבועת האמונים בכנסת היא מחיר הבחירה הפרלמנטרית."
- "העברנו למפלגת העבודה מסר ברור שבו נאמר שהמפלגה הזו לא תחלוש על השלטון במהלך עשר השנים הקרובות אם הם יצביעו בעד פסילתנו. הבהרנו להם כי 50% מהאזרחים הערבים לא יצביעו, אם נקרא להחרמה. ... אני צופה שנקבל 3 מנדטים, וכך גם חד"ש ורע"מ. תהיה תחרות על המנדט הרביעי, אם שיעור ההצבעה יגיע ל-74%." (כל אל-ערב, 17.1.03)
- מודעת בחירות של בל"ד: "ניצחון מוחץ על היועץ [אל-אנתצאר על אל-מסתשאר]: אנחנו נבחר את נציגינו, והמדינה לכל אזרחיה. בל"ד - זהות לאומית, אזרחות מלאה." (פנורמה, 10.1.03)
- בכינוס ערבי-יהודי שנערך ביפיע [טרם אישור בג"צ את מועמדותם של בשארה וטיבין], אמר ח"כ עזמי בשארה: "מאשימים אותי בכך שאני לא מקבל את האופי היהודי של המדינה. זה לא נכון. הרי נשבעתי אמונים למדינת ישראל." (סינארה, 10.1.03)
- בכנס פוליטי בנושא הבחירות שהתקיים בטמרה בנוכחות 450 איש, אמר ד"ר ג'מאל זחאלקה כי בל"ד תצא בקריאה להחרמת הבחירות אם בג"צ ישאיר על כנה את החלטת ועדת הבחירות. דבריו עוררו תגובות נזעמות בקרב רבים מהנוכחים, וכמה מהם אמרו: "תגובה זו מתאימה ליהירות של בל"ד ושל מועמדיה. מה זה? או בל"ד או החרמה?" (סינארה, 10.1.03)
- בתגובה לטענה כי הוא תומך כביכול בטרור, אמר בשארה כי בל"ד מדגישה את זכותם של עמים הכורעים תחת כיבוש להתנגד לכיבוש, וכי העם הפלסטיני הוא עם כבוש. בשארה הדגיש כי לחבר בפרלמנט של מדינה כובשת אין זכות לומר לעם הנתון תחת כיבוש כיצד להתקומם נגד הכיבוש. הוא הוסיף כי בל"ד הדגישה תמיד את התנגדותה לפעולות נגד אזרחים. בשארה דחה את הטענה כי בל"ד רוצה להשמיד את מדינת ישראל וכי הוא לא מכיר בה. הוא אמר כי בל"ד אימצה את הפתרון של שתי מדינות, וזה בפני עצמו מפרך את ההאשמה של אי הכרה בישראל. הוא הוסיף כי תכנית "מדינת האזרחים" היא לטובת שני העמים, והדגיש כי בל"ד קוראת להפיכתה של כל מדינה באזור למדינה דמוקרטית של כל אזרחיה. (כל אל-ערב, 3.1.03)

7. הברית הלאומית המתקדמת (בל"מ)

- מודעת בחירות של הברית הלאומית המתקדמת: "כך להנהיג עממית, לא למנהיגות של [תחנות טלוויזיה] לווייניות [נעם לקיאדה שעביה, לא ללזעאמה אל-פצ'א'יה]." (הברית [ביטאון בל"מ], 17.1.03)
- הברית הלאומית המתקדמת בראשות ח"כ האשם מחאמיד פנתה אל הרשימה הערבית המאוחדת בקריאה לערוך הסכם עודפי קולות בבחירות לכנסת. באיגרת ששלחה בל"מ לרע"מ נאמר: "הפנייה נובעת מתוך אחריות לאומית. הסכם עודפי קולות עשוי להבטיח ייצוג ערבי גדול יותר בכנסת." (פנורמה, 17.1.03)
- סמיח אסדי, חבר הוועד המרכזי בתנועה המתקדמת לשלום, פרסם גילוי דעת: "ההנהגה הפעילה של התנועה המתקדמת התכנסה כדי לדון בענייני הבחירות במגזר הערבי. לאחר שורת פגישות והתייעצויות בין מנהיגי התנועה המתקדמת לשלום והברית הלאומית המתקדמת, הוחלט לתמוך בבל"מ על הנהגתה הלאומית הנאמנה, וזאת בהתאם לעמדות הלאומיות הנבונות והאחריות." אסדי קרא בשם התנועה המתקדמת "לכל הציבור שלנו להתגייס ולהתאחד סביב הברית הלאומית המתקדמת." (פנורמה, 17.1.03) [הערת העורך: יש לציין כי עד כה הביעה הרשימה המתקדמת לשלום תמיכה מלאה בבל"ד]

- מודעת בחירות של הברית הלאומית המתקדמת: "כן להנהגה העממית בקרב האנשים ויחד איתם בראש המאבק היומי והלאומי, כן לשיח פוליטי נבון ואיתן, כן לאחריות לאומית וללאומיות אחראית, כן למלחמה במדיניות האפליה הגזענית ומזימות הטרנספר; לא לסיסמאות טלוויזיוניות מצלצלות, לא לשיח פוליטי דו-משמעי, לא להימור בגורל עמנו ועתידנו, לא לרוקמים מזימות נגד אחדות עמנו, לא להצבעה למפלגות ציוניות." **(פנורמה, 17.1.03)**
- במאמר עמדה שכותרתו "לא להאשם מחאמיד", כותב חבר הכנסת לשעבר, שמואל טולדנו: "פניתי אל ח"כ האשם מחאמיד וסיפרתי לו מה שקרה עם טיבי [בבחירות 1996]. אמרתי שקיים דמיון רב בין ריצתו של טיבי בבחירות בזמנו לבין ריצתו של מחאמיד במערכת הבחירות הנוכחית, וכי סיכויי לעבור את אחוז החסימה קלושים ביותר, כפי שהיה עם טיבי. תשובתו של מחאמיד הייתה: "אני מסייר באזורים השונים וחש בתמיכה ציבורית עצומה. אין לי ספק שאני אעבור את אחוז החסימה". **(סינארה, 17.1.03)**
- ח"כ האשם מחאמיד, בראיון עמו: "אני אומר למי שדורש ממני להפגין אומץ לב ולפרוש ממערכת הבחירות: אני לא טירון פוליטי ואני אעבור את אחוז החסימה. ... האחריות שלנו במהלך ההפגנות היא להיות בקרב הצעירים שלנו ולשלוט עליהם, ולא ללכת לתחנות [הטלוויזיה] הלוויניות. ... אני נגד הסיסמא 'שתי מדינות לשני עמים'. המצע שלי הוא מדינה לעם הפלסטיני ושישראל תהיה מדינת כל אזרחיה. ... אין ביני לבין שיח' ראא'ד צלאח והנהגת הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית הסכם לתמיכה בברית שלנו [בל"מ]. ... אני משמש כפקיד של ערפאת. איש מהרשות [הפלסטינית] לא פנה אלי כדי שאפרוש [ממערכת הבחירות]. ... שיח' עבדאללה נמר דרויש עמד מאחורי ניסיון להקים רשימה שתכלול את מחאמיד, טיבי, כנעאן וח'טיב. שיח' דרויש אינו נתון כל כולו לרע"מ, כפי שהם טוענים." **(אל-ערב, 17.1.03)**
- עו"ד חוסיין עות'מאן ע'נאים, תושב סח'נין, המועמד השני ברשימת בל"מ: "הציבור הערבי הפלסטיני שלנו יודע כי הצבעה למפלגות הציוניות פירושה הסכמה לתוכניותיהן לחמוס את שארית אדמותינו הערביות, ליישם את תוכנית הטרנספר ולסלק אותנו החוצה ממולדתנו. אנו משוכנעים כי הציבור שלנו הנו בעל תחושה לאומית כנה, ולכן הוא יעניק סטירה מצלצלת על פניהן של הרשימות הציוניות וילמד אותן לקח שהן לעולם לא תשכחנה." **(הברית [ביטאון] בל"מ, 17.1.03)**
- אחמד חגי'אזי, המועמד השלישי ברשימת בל"מ: "שתי מדינות לשני עמים, ומדינת ישראל לשני עמים גם כן. אנו קוראים לעיקרון של מדינת פלסטין לפלסטינים ומדינת ישראל לשני עמים: לאזרחים היהודים והערבים." **(הברית [ביטאון] בל"מ, 17.1.03)**
- הרשימה הערבית המאוחדת הודיעה בגילוי דעת שהפיצה, כי הדובר הרשמי של ועדת ההסכמה הלאומית, המשורר סמיח קאסם, קרא לח"כ האשם מחאמיד "לפרוש ממערכת הבחירות על-מנת שלא לבזבז קולות, משום שהרחוב הערבי זקוק לכל קול במערכה החשובה הזו." סמיח קאסם הגיב: "משלחת של רע"מ ביקרה אצלי, והם התמרמרו על כך שח"כ האשם מחאמיד מתכוון להשתתף בבחירות ברשימה עצמאית, שהיא רשימת הברית הלאומית [המתקדמת]. אמרתי להם שאני מכיר את האשם מחאמיד בתור מי שיש לו אחריות מוחלטת, הבנה מלאה ותחושה לאומית, ולא ייתכן שהוא יסכים לבזבז 10, 15 או 20 אלף קולות. אם האשם מחאמיד לא מבטיח הצלחה מלאה, מוטב שיפרוש ושלא יבזבז ולו קול אחד."
- הברית הלאומית המתקדמת פרסמה גילוי דעת בתגובה, ובו נאמר: "אם זה נכון, אזי מצער שהמשורר סמיח קאסם נגרר אחרי מסע הסתה שמנהלת רע"מ נגד הברית הלאומית. כל המים בים התיכון לא ינקו אותה מהמזימה הזולה שהיא רקמה נגד ח"כ מחאמיד והברית הלאומית המתקדמת, והיא עוד עומדת ובוכה על הקולות הערבים ועל האחדות הערבית שדקרו אותה בליבה." **(פנורמה, 17.1.03)**
- עמדת ח"כ אחמד טיבי: "הוצאתו של האשם מחאמיד ודחיקתו החוצה מרע"מ הייתה טעות שפגעה בו ובציבור תומכיו, וזו הייתה טעות שפגעה גם בציבור [תומכיו] רע"מ באופן כללי. אני לא רוצה למסור הצעות בפומבי לאח האשם מחאמיד. הוא אדם מנוסה, עם הרבה אחריות והבנה, ואני משוכנע כי הוא יקבל את ההחלטה הנכונה." **(סינארה, 17.1.03)**

8. מפלגת הרפורמה

- תופיק ח'טיב הסביר את עמדתו בעניין הקמת מפלגת הרפורמה [אל-אצלח] ואת תמיכתו במפלגת מרץ בבחירות הקרובות: "למעשה לא הצטרפתי למרץ, אני עומד בראש מפלגת הרפורמה. מפלגת הרפורמה קיבלה החלטה להשתתף עם מרץ ו"שחר" [שלום, חינוך, רווחה] בקואליציית שלום בבחירות לכנסת ה-17. ... אני לחלוטין לא מועמד בבחירות לכנסת ה-16. המועמדות בפועל תהיה בבחירות לכנסת ה-17. ... הקואליציה הזו צריכה להוכיח את עצמה, קודם כל, ברחוב היהודי, בהיותה קואליציה אלטרנטיבית למפלגת העבודה וזולתה, כדי להוביל לעתיד טוב יותר. אם הרחוב היהודי לא יתמוך בקואליציה הזו, זו בעיה שיש לבחון אותה מחדש."

בתשובה לשאלה מה גרם לו לעזוב את רע"מ, ענה ח'טיב: "ניהלתי מגעים עם ועדת ההסכמה במגזר הערבי, בראשות מחמד זידאן. הוא ביקש מאיתנו להמתין, תוך ניסיון לאחד את הרשימות הערביות לכדי רשימה אחת, כדי שלא יהיה פיצול וריבוי מפלגות. אני הסכמתי לכך, אולם רע"מ סירבה לכך שאנחנו והאשם מחאמיד נהיה שותפים בתוכה. כידוע, ארבע מפלגות ערביות יצאו להתמודד בבחירות, ובמקום אחדות נוצר פילוג. מפלגת הרפורמה החליטה שלא להשתתף בבחירות הקרובות, משום שהדבר יהפוך לבדיחה נלעגת."

ח'טיב הוסיף: "אני לחלוטין לא מתחרט על עזיבתי את רע"מ. אני מאמין לחלוטין בדרך שבה אני הולך. ... לדעתי, כאשר התנועה האסלאמית ויתרה על ברית זו [עם תופיק ח'טיב והאשם מחאמיד], היא סיימה את תפקידה בתור גוף שמנסה לאחד את המגזר הערבי. ... אני מהווה חלק ממרץ ולא נטמעתי במרץ, אלא אני עומד בראש מפלגה ערבית, מפלגת הרפורמה, שיש לה היום חזון הדוגל בשותפות." ... בתשובה לשאלה באשר למשקלה של מפלגת הרפורמה במגזר הערבי, ענה ח'טיב: "מפלגת הרפורמה היא חדשה יחסית בזירה הפוליטית. היא עשויה להוסיף למרץ חבר כנסת אחד לפחות." (פנורמה, 17.1.03)

9. מפלגות ציוניות

מפלגת העבודה

- מודעת בחירות של מפלגת העבודה: "מצנע ראוי לאמונו - ניסיונו בחיפה מעיד על עמדותיו כלפי המגזר הערבי. מצנע - דרך ישרה שתמשיך את רבין." (פנורמה, 10.1.03)
- האגודה לפיתוח העדה הדרוזית ומוסדותיה פנתה במכתב ארוך ליו"ר מפלגת העבודה ומועמדה לראשות הממשלה, עמרם מצנע, בדרישה להדיח את ח"כ צאלח טריף מהמקום ה-20 ברשימת המפלגה. במכתב נאמר, כי במקרה שהבקשה תתממש, האגודה תפעל למען הצבעה למפלגת העבודה והצלחתו של מצנע. חברי האגודה הסבירו במכתבם כי ח"כ טריף "פגע קשות במוניטין של בני העדה שלו במעשיו האחרונים", כמו כתב האישום שהוגש נגדו והחשדות במתן שוחד. (סינארה, 3.1.03)
- מאמר עמדה מאת עו"ד רפיק ג'בארין, מאום אל-פחם, שכותרתו "הטרנספר הזה לא יעבור", מותח ביקורת על מצעה של מפלגת העבודה, שברוח תכניתו של אפרים סנה מציעה חילופי שטחים על-מנת להשאיר גושי התנחלויות בתוך שטחי ישראל, בתמורה למסירת המשולש לשטחי הרשות הפלסטינית. (סינארה, 3.1.03)
- עו"ד יצחק הרצוג, מועמד מפלגת העבודה לכנסת, הביע את דחייתו כלפי פסילת השמות מועמדים מהמגזר הערבי [טיבי ובשארה], וראה בכך דבר בלתי מכובד. הרצוג הוסיף כי למרות שהוא מסתייג מההצהרות או מהקו שנקט מועמד או מפלגה כלשהי, הוא אינו מקבל אמצעי של פסילת שמות מועמדים בשל דעותיהם, וכי הוא רואה בכך דבר מסוכן. (פנורמה, 3.1.03)

עם אחד

- ראיון עם עמיר פרץ, יו"ר "עם אחד": "מבחינתי, מובטל ערבי זהה למובטל יהודי. אני סבור כי באמצעות מאבק משותף בין ערבים ויהודים נוכל להשיג זכויות סוציאליות רבות. ... הקמנו קרנות סיוע לעובדים, במיוחד במגזר הערבי, משום שלדעתנו היה צורך להקימן על-מנת לנסות ולהשיג צדק ושוויון חברתי בקרב כל תושבי המדינה. כמעט כל הצעות החוק שהגישה המפלגה נועדו לשרת ולטפל בבעיות הקיימות במגזר הערבי. ... אני אומר בצניעות שהתמיכה שאנו זוכים לה במגזר הערבי נובעת מתחושתם כי אני היחיד שנמצא אצלם לא רק

בתקופת הבחירות, כפי שעושים אחרים, אלא בכל ימות השנה. ... שרון מדבר על המצב הביטחוני, ונציגי המפלגות הערביות מדברים על פוליטיקה, אך מה בעניין האבטלה, החינוך, והחיים הקשים של כולם?" (פנורמה, 17.1.03)

- עמיר פרץ: "החלום שלי הוא שבאחד הימים יפגינו תושבי אום אל-פחם וחדרה ביחד נגד המדיניות הכלכלית-חברתית של הממשלה, ולא שיפגינו אחד נגד השני. אבחנה זו משרתת רק את השלטון ונותנת לו לגיטימציה להעדיף את ענייני החוץ."

כשנשאל האם הוא לא רואה בשם מפלגתו "עם אחד" סוג של גזענות, לאור העובדה שבמדינה חיים שני עמים, השיב פרץ: "הויכוח על המשמעות של 'עם אחד' אינו קל ... כאשר אנו מדברים על עם ישראל, אנו מתעלים מעל כל השיקולים העדתיים והדתיים ... מה שאני מתכוון אליו הוא עם ישראל, על כל סוגי הלאומיות, הדתות וההשתייכות שבו." (סינארה, 17.1.03)

מרץ

- יוסי שריד, בהתייחסות למצבה של מרץ במגזר הערבי: "בבחירות הקודמות, לא קיבלנו קולות רבים מהמגזר הערבי. קיבלנו חצי מנדט. אני מקווה שהפעם המצב יהיה טוב יותר, משום שמרץ נותנת את התשובה הכי טובה לאזרח הערבי בישראל. אם האזרחים הערבים חפצים בחיים משותפים, ולא בקיצוניות לאומנית, יהודית או ערבית, הרי שמרץ היא המקום הטבעי לערבים רבים." (כל אל-ערב, 17.1.03)

- ח"כ יוסי שריד: "סקרים שנערכו שלושה שבועות לפני הבחירות, בשתי מערכות הבחירות הקודמות, הראו שאנו נקבל מספר מועט של מנדטים, אפילו פחות ממה שצופים לנו הסקרים היום. אשר להיום, התייצבנו על 8-9 מנדטים. המצב ישתפר, אנו נעבור את עשרת המנדטים ונקבל יותר מנדטים ממה שקיבלנו בכנסת הקודמת." כשנשאל שריד מדוע במצע מרץ בשפה הערבית יש פנייה ל"ערבים ודרוזים", היוצרת אבחנה ביניהם, השיב: "אנו לא מתערבים כלל בשאלה כיצד אדם מגדיר את עצמו. אין זה מתפקידנו להגדיר "ערבי" ו"דרוזי". זהו רצונם של הדרוזים ואנו מכבדים את רצונם."

בתגובה לשאלה כיצד הוא מגדיר את מדינת ישראל, ענה: "לנו, במרץ, יש הגדרה משלנו שהיא ההגדרה הכי נכונה, הגיונית ומציאותית. שאר ההגדרות שמנסחות שאר המפלגות, ימניות וערביות, משבשות זאת. ההגדרה שלנו למדינה היא: "מדינת ישראל היא מדינת העם היהודי ושל כל אזרחיה".

בהתייחסות למעמדה של מרץ במגזר הערבי אמר שריד: "מרץ היא התנועה העדיפה מבחינת הבחור הערבי. האזרח הערבי יכול להצטרף למרץ בקומה זקופה, מבחינת הלאומיות שלו. מצד שני, מרץ הביאה הישגים רבים לאזרחים הערבים. ... אני סבור שהאזרחים הערבים הפיקו תועלת ממרץ יותר מכל מפלגה אחרת. ... אני מקווה שנקבל בבחירות האלה קולות רבים, ממי שהתאכזב מהקיצוניות של חברי הכנסת הערבים, וממי שמבין כי אנו חיים ונמשיך לחיות בארץ הזו ביחד, וכי אנו לא רוצים לשרוף את כל הגשרים בין שני העמים." (סינארה, 10.1.03)

- מודעת בחירות של מרץ בערבית: "הבטחותיהם הן רק מילים - אבל מרץ הבטיחה, וקיימה. המנהיגים הערבים לא הפסיקו להביע הערכה ותמיכה כלפי מה שעשו שרי מרץ בממשלות הקודמות למען האזרח הערבי, הלגיטימיות של קיומו, מעמדו, שיוויונו, וסגירת הפער למענו. ... מרץ עשתה למען רבות, ותעשה עוד יותר". על המודעה חתומים: "מרץ - הבחירה הדמוקרטית - שחר - הרפורמה" (סינארה, 3.1.03)

- ח"כ יוסי שריד גינה את פסילת הח"כים הערבים ואת רשימת בל"ד ואמר: "לעתים, אני לא מסכים עם הצהרותיהם של כמה חברי כנסת ערבים, אבל למנוע מרשימה או מח"כ להשתתף במערכת הבחירות בגלל עמדותיהם זה בלתי קביל לחלוטין."

ח"כ חוסניה ג'בארה הדגישה את הצורך לחזק את השותפות הערבית-יהודית האמיתית, על-מנת להשלים את המהלך ולהשיג שיוויון לאזרחים הערבים. היא התייחסה גם לייחודיות של האזרחים הערבים בישראל, שצריכים לשמור על לאומיותם הערבים ועל האזרחות כבסיס לפעילות.

ח"כ תופיק ח'טיב אמר: "בשל הנתק שחל בין יהודים וערבים חשבתי שצריכה להיות השתתפות ערבית-יהודית במסגרת קואליציה של שלום, ושאינועי אוקטובר 2000 לא יהיו

סיבה להיבדלות והתנתקות או לקריאה להחרים את הבחירות, אלא להיפך, שותפות ערבית-יהודית. אני סבור כי קואליציה זו מתחילה להתקדם היום במהירות, על-מנת להגיע למספר גדול ככל שניתן של קולות."

ד"ר יוסי ביילין אמר: "בתחילה הייתי אופטימי מכך שמצנע נבחר, אולם עד מהרה התברר לי שצריך להיזהר מהאנשים הסובבים אותו, משום שהם דוחפים אותו להסכים לרעיון ההצטרפות לממשלת אחדות לאומית לאחר הבחירות, ובכך תמשיך מפלגת העבודה לתמוך במדיניותו של שרון." בנוגע לפסילת טיבי, בשארה ומפלגת בל"ד, אמר ביילין: "זהו יום שחור לדמוקרטיה הישראלית. מי ממפלגת העבודה שתמך בצעד מעין זה, צריך להתבייש בעצמו." (כל אל-ערב, 3.1.03)